

TESMIA
EDUARD
BORNHÖHE

EDUARD BORNHÖHE . TASUJA

K O O L I K I R J A V A R A

A-28747

EDUARD BORNHÖHE

TASUJA

JUTUSTUS

EESTI VANASTAJAST.

KIRJASTUS „EESTI RAAMAT“ TALLINN 1967

E
B 73

Kunstiliselt kujundanud A. Vender

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

Борнѳ Эдуард. МСТИТЕЛЬ. На эстонском языке. Оформление: А. Вендер. Издательство «Ээсти Раамат». Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja E. Priidel. Kunstiline toimetaja A. Raja. Tehniline toimetaja V. Kann. Korrektorid E. Bachverk ja V. Vaikjärv.

Laduda antud 13. I 1967. Trükkida antud 18. III 1967. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 5,5. Tingtrükipoognaid 4,6. Arvestuspoognaid 4,82. Trükiarv 30 000. Tellimise nr. 148. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk tn. 40/42. Trükipaber nr. 2 — Kohila Paberivabrik. Hind 23 kop. 7—3—5.

ASTASADADE

kuristik haigutab meie ja selle aja vahel, milles siin räägitavad juhtumused on sündinud. Selle pika aja sees on meie maal, niisama kui mujal maailmas, palju vanu asju igaviku rüppe vajunud, kust neid kellegi muinas-aegade tagasisoovija õhkamine enam välja ei meelita; uusi olusid, kuigi mitte kõigiti paremaid, on lugemata arvul tekkinud. Üleüldse on maailma muutlik nägu nooremaks, lahkemaks läinud; kuuesaja aasta eest oli ta, meie ajaga võrreldes, vana ja mõru. Iseäranis meie maal.

Luba, lugeja, et ma sulle seda tagasitõukavat nägu paari kerge kriipsuga mõtte ette maalin. On pildil valitsev põhivärv, siis on kergem pildi kujudele karva ja muljet anda.

Kolmeteistkümnenda aastasaja hakatusel sattus eestlane isevärki naabrite keskele. Öeldakse, et naabritega üleüldse raske olevat rahus ja sõpruses elada. Aga eest-

lase tolleaegsed naabrid olid päris hullud, üks hullem kui teine. Nad riisusid ta vaese pagana puupaljaks, et Rooma päike otsekohe semalt tema pimedat hinge valgustaks, peksid ta armetuks, et ta kristlikku armu saaks maitsta, tegid ta teoloomaks, et ta keskaja haridust suudaks kanda, ja saatsid ta tööle tema endisele pärispõllule, kus kupja tuline piits temale uue peremehe õigust, haridust, katoliku usku ja ebajumalate vilude hiite põlgamist üheskoos kätte õpetas.

Niisugused halastajad, õpetavad naabrid olid taanlased ja sakslased.

Teised naabrid — rootslased, venelased, lätlased, leedulased — ei varjanud kiskja hambaid mahedate morkadega, vaid näitasid neid ausa otsekohe susega, kui võisid. Nad käisid sagedasti eestlase kehval laual söömas, aga kui kõht täis või peremehe malk түsedam juhatus olema, vantsis palumata külaline jälle kodu poole, paganaid paganateks jättes.

Esimestes võitlustes usu ja hariduse eest kiskus Taani kuningas Harju ja Viru maakonna enese kätte. Muu eestlaste maa jäi Liivi ordu ja piiskoppide omaks.

Kui sõdade järel ajuti rahu tuli, voolasid sakslased ja taanlased võidetud maale, igaüks sai oma tüki kätte ja jäi nende talupoegade peremeheks, kes maatüki peal elasid. Esiotsa ei olnud eestlane mitte pärisori, vaid peaaegu vaba rentnik. Aga mida enam võõraste sisse-rändajate hulk ja hulgaga võim kasvas, seda enam nõuti talupojalt, ja sada aastat pärast maa allaheitmist kinkis Taani kuningas Christoph II kõik eesti sugu talupojad oma vasallide, taani ja saksa sugu isandate pärisomanduseks igaveseks ajaks.

Tal poleks seda tarviski olnud teha, sest pärisorjus oli juba ammu enne täit hoogu võtnud. Hirmus oli veel meie valgustatud päevil pärisorja põli, palju hirmsam oli ta toorel, sõjahädast kurnatud ning ebausust rumaldatud keskajal. Ei olnud väigistust ususki, sest usku ei õpetanud keegi. Ei tunginud ka raskesti rõhutud talupoegade hädakisa kuningateni, kes, ise kaugel ja pealegi alati koduste tülidega kaelani töös, küll pealikuid Tallinnas pidasid, kellest aga mõisnikud nii vähe hoolisid, et isekeskis seadusi tegid ning mitu korda maad Liivi ordu valitsuse alla pakkusid.

Eestlane oli taevakarja lambaks saanud, kuid villu kasvatas ta ainult võõrastele.

Sest ajast ütleb üks sakslane, kroonikakirjutaja Kelch: «Eesti- ja Liivimaal on mõisnikkude taevas, pappide paradiis, võõraste kullaauk, aga talupoegade põrgu.»

2

Harjumaa põhjapoolses osas, Tallinna lähedal, põlise laane keskel, seisis üksik talu, teedest kaugel, niipalju kui sel ajal teesid võis olla. Talu hüüti Metsa taluks, sest et ta metsa sees oli, ja ta oli imelikul viisil ühe sündinud maamehe Tambeti päralt, kes siin valitses kui mõni «Kura kuningas» kunagi.

Kuidas oli see mees pärisperemeheks saanud, kuna peaaegu kõik muud eestlased olid juba pärisorjad? Seda me kohe näeme.

Tambeti isa oli olnud Tallinna piiskopi ori. Piiskopil oli palju maid ja metsi, kus ta, oma tähtsast kehaküllusest hoolimata, sagedasti küttimas käis. Tambeti isa, nimega Vahur, oli pikk priske poiss, kelle määratus liikmetes peitus niisama palju raudset jõudu kui tinast laiskust. Ta oli niisama tugev ja niisama laisk kui karu. Aga ta nahk oli õrnem kui karul, ja need lugemata hoobid, mis ta laiskuse eest sai, tüütasid tema viimaks nõnda ära, et jalad selga võttis ja metsa pakku jooksis. Piiskopil oli tugevast sulasest kahju; ta vandus, maksku mis maksab, pagulast jälle kätte püüda. Saatis sulased välja, ronis ise rammusa mära selga ja ratsutas metsa. Metsas eksis ta küll ära, aga leidis truuduseta sulase tüvika tamme varjul rahukalt puhkamast.

«Küll ma su äratan,» urises piiskop, ronis mära seljast maha, tõstis piitsa — tsiuh!

«Hellasti» äratatud pahategija kargas kui nõelatult püsti ja nühkis aietades hellasti puudutatud kohta.

«Sa pahareti sulane! Sa redu, kurjategija, mi-is? Sulased, siia, halloo! Vaat sulle, säh!»

Vaimulik isand tõstis jälle piitsa, mille õel vilistamine pahareti sulase hinge ärritas.

Aga sel silmapilgul kiskus ennast mära äkki lahti ja

putkas tuhatnelja metsa. Lähedalt kostis tume urin. Suur metselajas tuli nähtavale ja näitas nõu pidavat, kas maksab kahejalgseid külalisi ligemalt vaatama minna.

«Karu!» karjatas püha isand ja pillas piitsa maha.

«Määratu veis,» pomises sulane.

«Püha jumal, mis nüüd teha?»

Sulane kehtas õlgu ja istus sõna lausumata maha.

«Jeesus ja Maria! Oled sa juhm? See on meie ots! Selle saadana küüsis surra! Rumal talupoeg, tõuse, mine ta kallale — sa oled ise kui karu... Pai Vahur, kägista teda, rebi ta lõhki... Näe, tuleb... oh jumala ema... Vahur, aita, päästa mind, oma hingepäästjat!»

Vahur raputas tõsiselt pead.

«Parem on kiskja küüsis kui nuhtlejate piitsa all kärvata.»

Karu tuli ligemale. Piiskop keksis ühelt jalalt teisele.

«Jää siis ometi siia, ma pistan jooksu.»

Ja piiskop tahtis punuma panna.

Aga Vahur venis püsti ja lausus rahulikult:

«Mul on pikemad koivad kui piiskopihärral.»

«Ma ei lase sind nuhelda —»

Sulane naeris.

«Ma lasen su priiks —»

Sulane kuulas teravamalt.

«Ma annan sulle maid päri — ai, ai, ai — issand, halasta... näe!»

Karu ajas ennast kolm sammu eemal urisedes püsti.

«Kas härrad annavad pärismaad?»

«Annan, jumala eest annan.»

«Kas vannuvad selle peale?»

«Vannun, vannun, vannun!»

Sulane rebis jahinoa piiskopi vöölt ja astus karule vastu, teda teravasti silmates. Mesikäpp urises vihaseks... Vahur lipitses silmapilgu tema ümber. Korruga haaras ta raudsete sõrmedega elaja kõrist kinni ja tõukas talle jahinoa tera täielt rindu. Aga surmavalt haavatud loom võttis vastase palavasti kaissu. Inimene ja kiskja veerlesid maas. Murtud raod ragisesid, peene liiva tolmu keerles üles, kuuludus segane poollämbunud rõhin ja mõmin. Siis kerkis võitja — inimene — kriimustatult ja lõhkiste riietega püsti ja vaatles võidu-

rõõmuga võidetud vaenlase mürakalist, surmakrampi-
des tuksuvat keha.

«Selle kiskja veri paneb minu vabaduse taime tär-
kama,» pomises ta iseeneses.

Ta ei eksinud. Piiskop pidas sõna, laskis pagenu-
dulase vabaks ja kinkis talle pärisomanduseks tüki
metsa, mis hilisemates sõdades maapinnalt kadunud
Lodijärve lossi maade serval seisis. Ainult sõjas pidi
ta piiskoppi aitama.

Tugev Vahur ehitas enesele metsa sisse majakese, oli
aga liiga laisk, et põldu harima hakata. Ta luusis mööda
metsi ja toitis ennast jahisaagist. Tema kõige suurem
lust oli kiskjaid elajaid hävitada. Tema haruldane keha-
jõud tegi teda kaugel ümberkaudu kuulsaks ja tema
nimi ning teod elasid saja võrra suurendatud kujul
kaua rahva suus. Räägiti temast, kuidas ta kord terve
hundikarja, kes kibeda külma ajal ta kallale kippunud,
palja käega ära kägistanud, nahad maha nülginud ja
kered kui jõulukingitused kuuse okstesse riputanud,
kust neid siis nälginud suguvennad halastades maha
rebinud ja ausasti oma tühja kesta matnud; kuidas ta
korra targema rahva suust kuulnud, et vanal ajal olnud
üks väga rammukas mees, Simpson või Sampson, kes
sada hunti või karu sabapidi kokku sidunud, mispeale
tema, Vahur, ühe metshärja, ühe karu, ühe hundi, ühe
metskuldi ja veel mõne muu tigeda eluka kinni püüd-
nud, imetaltsaks teinud ja selle põrgukutsikate karjaga
läbi küla uitnud; kuidas ta kuused juurtega maapõuest
kiskunud, juured ja ladvad maha murdnud ja enesele
tüvedest maja ehitanud. Neid ja muid muinasjutte rää-
kis rahva suurendav suu tugevast Vahurist, ja neid
jutte kuulates särasid poiste silmad elavamalt, vajus
meeste rõhutud selg veel enam kүүru ja mahapööra-
tud orjapäilk pajatas: «See oli tema. Meie seda ei või...
peame kannatama...»

Tugev Vahur luusis mõne aja üksipäini mööda metsi,
tundis siis igavust, lunastas enesele Lodijärve lossi-
härja käest hundinahkade eest nägusa neiu naiseks ja
naisevenna sulaseks, hellitas naist, laskis sulasel tüki
maad põlluks muuta, tegi end kõigi metsaliste hirmuks
ja suri raugana, oma pojale Tambatile, kes oli ise juba
naisemees ja lapseisa, järgmisi õpetusi kaasa andes:

«Sa tead, poeg, mina sain priiuse ja maa oma tugeva käsivarre läbi ja hoidsin neid oma käsivarre tugevusega. Sina oled küll ka sirge poiss, aga sul on pikk kael, kitsad õlad ja lahjad puusad. Noort puud maa seest juuristada ja metsliga maha virutada sa ei jaksaks. Sul on aga terane pea, vast teed sa kavalusega, mis mina kangusega. Vaata ette, varja kergelt saadud vabadust — ta on magusam kui mesi, aga ka sulavam kui mesi: enne kui sa märkad, võib ta ära aurata, ja sa imed orjahigi. Tee kõrge müür meie maja ümber, osta endale rohkem sulaseid, hari maad ja korja jõukust. Ära tee isandatega tegemist, põlga nende segast usku, palu taevataati...»

Siin jäi Vahuri hing rindu kinni; ta jõi suutäie magusat mõdu ja lisis:

«Ma tunnen orjapõlve, tunnen oma rahva häda, aga ei suutnud muud kui hambaid kiristada. Üks ei jõua midagi, teised sajabavad hammaste taga, aga ei julge hammustada... rahva hing on lämbutatud ja kiunub haledasti rõhujate põlvede ümber... Otsi neid, kes ei kaeba, aita tagant, kihuta teisi aitama... ja kõlab siis ähvardav ulgumine üle maa, siis kõlistage sõjariistu ja tõstke mürinat, mis pilvi lõhub ja leinavaid jumalaid vägevasti äratav!...»

Tugev Vahur ei rääkinud enam. Hing lahkus õhates raugenud kehast.

Tema surivoodi ees seisis nuttes ta naine, Tambet oma naisega ja nende poeg Jaanus, kes sel ajal oli kaheksa-aastane. Vahuri lesk läks paar kuud hiljem armastatud mehe järel hauda. Ka Tambeti naine suri kahe aasta pärast.

Tambet oli agar, väle mees, kes liikumist ja varakuhjamist armastas ning isamaa õnnetusest palju ei hoolinud. Ta ostis veel kolm noort sulast, ehitas kena ruumika elumaja kõrvaliste hoonetega, piiras õue palkseintega ja istutas aia väljapoole seinu. Parajal kohal, elumajast vähe eemal, raius ta metsa maha ja hakkas suuresti põldu harima. Sakstest ei hoidnud ta Vahuri käsu vastu ennast mitte eemale, vaid hakkas juba varakult nende keelt õppima, käis sagedasti Tallinnas ning Lodijärve lossis kauplemas ja endale tarvilikku kraami toomas. Oma poja Jaanuse pani ta kohe pärast Vahuri

surma Tallinna Mustamunga kloostriisse õppima. Tema nõu oli poega täieks saksaks ja kirjatargaks kasvatada. Vahuri viimse manitsuse unustas ta hoopis ära.

Aga Jaanus pidas seda meeles. Meesterahvas mäletab üleüldse vähe lapsepõlvest, sest et sügavasti mõjuv lapsest meheks muutumise aeg seda, mis lapse maailm olnud, korraga ärkavale vaimule nii tühjaks kujutab, et sellest osavõtmisega ühtlasi ka mälestus kaob ja vaim uuesti sünnib. Aga üksikud juhtumused, mis lapse südant põhjani pörutanud, helisevad järele läbi mehepõlve ja hõljuvad üksinduse tundidel rõõmsaid ja kurbi mälestusi äratades veel hallide juuste ümber.

Kui Jaanus esimest korda läbi kitsa, pimedada Harju värava Tallinna sisse sõitis, vahtis tema, roheliste metsade vaba poeg, poolkohkunult, poolkurvalt ilmatu kõrgeid kivist hooneid, mille võretatud akende taga võõrad, külmad näod vilksatasid. Jaanusel oli tundmus, kui pigistaks keegi tal kõri kinni. — «Varja vabadust!» kajas ta kõrvus Vahuri viimne sõna. Aga ta harjus ja õppis talvel visalt ning virgasti munkade tarkust, mis sel ajal oli peaaegu ainus tarkus. Seda suurema isuga luusis ta suvel mööda koduseid metsi.

3

Jaanus oli kümme aastat vana, kui ta isaga esimest korda Lodijärve lossi ratsutas, mille maade serval, nagu öeldud, Tambeti talu seisis.

Selleaegne lossihärra, rüütel Konrad Raupen, oli mõistlik isand, kes targast ja osavast Tambetist meelega leidis ja teda sagedasti laskis nõuküsimise pärast lossi kutsuda. Kuna Tambet ise lossi läks, jäi Jaanus üksipäini hoovi peale hobuste juurde. Ta istus lauahunniku otsa, pani käed rinnale risti ja jäi uudishimulikult ringi vaatama. Madal paistis temale linna vallide kõrval müür olevat, mis lossihoovi piiras ja mille peal hall vahitorn nagu vanaeit parsil kükitas. Hoovi keskel sirutas peahoone ise hulga nurki, otsi, korstnaid ja tornikesi kui ähvardavaid kivisõrmi sinise taeva poole. Kitsaste akende taga sõelused inimesed tegevalt sinna-tänna. Hoovis lomberdasid laisalt punaste nägude ja siniste ninadega sõjasulased ja puhusid tüdrukutega,

kes kaevust vett vinnasid, nalja, mis meelitatud tütarlapsi pihi sisse itsitama pani. Vahitorni august pistis väravavaht oma roostetanud vaskkübara ja niisama roostetanud nina välja, mis kui võitja kuu tema valgete habemepilvede keskel läikis. Jaanus hakkas temasuguste jõmpsikate jultumusega habeme, nina ja roostetanud kübara kaudu selle näo silmi otsima. Asjata töö. Kõik valge habe, ninapuna ja kübararooste. Poiss otsis, vahtis vahel mujale ja hakkas jälle otsima.

Korraga tundis ta, et miski asi kui Taara piksenool tema jalge vahele raksatas, üks hele hää hüüdis: «Such', Tarapita, such'!» — ja kole must kogu müksas pea nii tormiliselt meie sõbra sülle, et ta, vennike, tagurpidi üle lauahunniku lendas.

Vali naerulagin kahest heledast kõrist tõusis selle peale sealsamas ligidal ja lossihärra lapsed, kümneaastane poiss ja vähe noorem tüdruk, tõttasid õnnetuspaigale. Siin sirgus meie noormees parajasti püsti ja märkas, mis temaga sündinud. Ta pilk langes esiti pahaselt suure koera Tarapita peale, kes oma isanda käsul nii harimatult ratast oli püüdnud. Koer ei näidanud oma koerustükki sugugi kahetsevat, sest ta kargas, ratas suus, kui päris narr ringi, aga tütarlapse nägu läks tõsiseks; ta astus Jaanuse ette ja küsis osavõtlikult, kas see vast viga ei saanud.

Jaanus kogeles tema meelest imeilusat plikat silmates midagi nagu «pole viga ühti».

«See oli tore,» naeris väike noorsand ja tatsutas Tarapita selga, mis kui uss ta käte all keerles.

«Häbi sulle, Oodo!» manitses aulise tõsidusega väike preili. «Meie oleme temale häda teinud ja sina pilkad veel. Kas see on ilus?»

«Ilus ja mehine!» kilkas Oodo. «Paras pimedale. Vupsti! Nagu puhutud üle lauahunniku. Oh, Tarapita, küll see läks libedasti! Hohohoo!»

Nüüd libises Jaanusel kops üle maksa.

«See on kõlvatu temp, koeri võõra peale ässitada,» pahvatas ta vihaselt. «Sina oled rumal poiss ja muud midagi.»

Nende sõnadega võttis ta jälle istet, pani käed rinnale risti ja vahtis kulmu kräsutades kõrvale. Tema väike kaitsja vaatles teda lahke naeratusega.

Meie peame siin pihu sisse sosistama, et Jaanus ilus sirge poiss ja täna kõige paremas riides oli — päris «saksalaps».

Oodo läks näost punaseks, pörutas jalga vastu maad ja tõmbas käed rusikasse.

«Kuidas sa tohid mulle «rumal poiss» ütelda?» kärkis ta silmi välgutades.

«Sa tead ise, mispärast — see on su päris nimi. Sinu rusikaid ma ei karda, need on minul ka olemas.»

Ja Jaanus näitas, et temal ka rusikad olid.

«Ma ässitan Tarapita su peale, lasen su lõhki kiskuda!»

Aga ehk küll Tarapita ennast urisedes isanda käskude täitjaks tunnistas, ei liigutanud Jaanus ennast sugugi, muudkui kostis külmalt: «Katsu!»

Kes teab, kui palju Oodo oma töotust oleks täitnud, aga enne katsumist astus jälle väike rahutooja verejanuliste vaenulikkude parteide vahele.

«Häbi sulle, Oodo!» algas ta noomivalt, «kas sa seda viisi kellegi junkur oled? Sa tahad koera väeti võõra peale ässitada, kelle ees sa ise süüdlane oled. Ei isa seda oleks teinud. Mõtle ikka isa peale. Isa oleks enamalt andeks palunud ja Tarapita oleks oma rumaluse eest tapelda saanud. Häbene, Tarapita, häbene, sa pole parem sugugi kui päris koer. Kas see on mu kasvatamise vaeva palk? Mine, ma ei salli sind!»

See noomitus mõjus nii palju, et Tarapita oma urina jättis ja Oodo veel ikka vihaselt, aga enam rüütellikult ütles:

«Siis peab ta minuga võitlema. Minu au nõuab seda.»

«Minugi pärast,» seletas Jaanus vahvalt ja tõusis püsti.

«Te olete hirmus kangekaelsed,» kurtis preilike ja uuris haleda meelega vaenlaste nägusid, et sealt vähematki leppimise mõtet leida. Aga sealt puhast tigidust ja kõrkust lugedes tõmbas ta mõlema käed oma kahte pihku ja ütles kurvalt:

«Siin te ei või võidelda, kõikide inimeste silme ees. Lähme aeda!»

Mindi aeda. Pehme liivane koht vaarikapõõsaste vahel valiti taplusepaigaks ja vaenlased seadsid end kibeda rusikavõitluse nõuga teineteise vastu. Aga enne

kui taplus algas, katsus väike lepitaja veel kord heaga asja ajada. Vastaste käsi soojalt surudes palus ta mahe-
dasti ning magusasti:

«Pai poisid, mul on nutt varaks — miks te mind nii kurvastate?» («Pai poisid» tundsid ühe kolmandiku oma vihast kaduvat.) «Pai võõras poiss, mu vend on nii hea, nii armas, ainult täna vähe, üsna vähe äkiline. Tõesti, ta on hea vend, ma ei taha kedagi muud vennaks.» (Oodo naeratas ilma tahtmata.) «Pai vend, minu võõras sõber on ka hea ja armas;» (Jaanus naeratas ilma tahtmata) «teist mõlemast saavad head sõbrad,» (poisid luurasid altkulmu teineteise silmi, aga mitte enam nii verejanuliselt kui enne) «tõesti, teist saavad head ja mõnusad sõbrad, ja mina olen teie kummagi sõber. Ma armastan teid mõlemaid,» (siin surus ta jälle poiste käsi) «siis armastame kõik kolmekesi üksteist — kuni surmani. Eks ole, jah?»

Siin pani tüdruk poiste käed oma kahe pihu vahel kokku ja piilus ara naeratusega mõlema silmi.

Häbi on tunnistada, aga tõeks ta jääb, et meesterahva süda on sulavam kui lumi, kui naisterahva mahe pilk teda päikesena soojendab. Häbenedes tunnistan kakel-
vendadest, et nad kaks silmapilku hiljem kui sõbrad teineteise kätt raputasid, ja nüüd Emmi — nii oli nende lepitaja nimi — see oli, kes neid pilkas ja naeris nagu vallatu plika kunagi.

Häbenedes pean kolmandaks tunnistama, et nüüd mõistmata elajas Tarapita see õnnelind oli, kes mõistlike inimeste patud oma koeranaha peale pidi võtma. Esiti pidi täisealine ja suurtsugu Tarapita ühe lapse (Emmi) käest halbade eluviiside pärast läbitungiva noomimise vastu võtma. Teiseks pandi teda külalise auks ja seltskonna lõbusaks ajaviiteks kunsttükke tegema. Ta oli kõrgesti koolitatud koer ja mõistis säherdusi vigureid teha, et uued sõbrad endale pisted kõhtu naersid ja Tarapita loojat kiitsid, kes teda nii tähtsate annetega ehtinud.

Kuid tema nimi ei olnud sugugi Jaanusele meelepärane. Tema, kes veel Vahuri juttudest eestlaste vanade jumalate lugu mäletas, pidas seda nime õigusega taevataadi Taara teotamiseks ja päris aru, kes koera sedaviisi nimetanud.

«Tarapita nimi oli enne Tölp,» seletas Oodo naerdes. «aga et ta nii osav ja tark oli, häbenesime teda nii hüüda ja tahtsime talle õige hiilgava nime panna. Et aga meie oma tarkus ei ulatunud, küsisime kupjalt nõu, ja tema ütles: «Ma mäletan, et talupojad endises ebausus oma peajumalat Taaraks kutsusid ja teda praegu veel salaja austavad. Pange Tölbile nüüd talupoegade hirmuks nimi Tarapita, sest saksa keeles öeldakse Taara asemel Tarapita.» Ja seitsaadik hüüame Tölpi Tarapitaks.»

«Kes see kubjas on?» küsis Jaanus.

«Kes ta on? Eks ta ole meie kubjas.»

«Ei, ma küsin, mis mees ta on — maamees või saks?»

«Tont teda teab! Vist mõni värdjas. Ta räägib veidrat keelt, ütleb «Pauerunt», kus peab olema «Bauerhund», ja kirub: «Hah, tu teivel! Hah, tu teivel!»»

Jaanus ei lausunud selle peale midagi, aga ta ei hüüdnud Tarapitat kordagi nimepidi ja tõmbas kulmu kortsu, kui teised teda nimetasid.

Oodo ei pannud seda tähelegi. Ta oli koera südamesõber ja mängis temaga kui oma vennaga. Nad ajasid teineteist taga, võitlesid rind rinna vastu, veeretaskid end kaisus maas, löid kukerkuuti ja tegid muid narritempe. Kord ajas Oodo enese pea peale püsti, sirutas jalad laiali ja hüüdis:

«Hüppa, Tarapita!»

Ja Tarapita sirge ning sitke keha lendas kui nool ta jalge vahelt läbi.

«Katsu sina sedasama,» ütles Oodo Jaanusele.

Jaanus seadis enese pea peale, ajas jalad laiali ja hüüdis:

«Hüppa, Tölp!»

Aga Tölp-Tarapita pistis keele pikalt suust välja, otsa ussikeerdudel liigutades, pilgutatas altkulmu kollaseid silmi peremehe poole ja läks põõsa taha.

«Ahaa!» naeris Oodo. «Tarapita pahandab Tölbi üle. Miks sa Tarapita ei hüüdnud? Tule siia, Tarapita!»

Tarapita ilmus saba liputatades põõsa tagant. Poiss ja koer heitsid selili maha, Tarapita ajas neli jalga sirukile, pigistas silmad kinni ja näitas sügavasti uinuvat. Korraga sosistas Oodo: «Kass tuleb!» — ja koer pühkis kui tuisk ja tolm minema, noor rüütel tagantjärele.

Jaanus kohendas oma keha jälle loomulikku olekusse ja ütles, kui Oodo ja koer läinud olid, tasase häälega Emmile, kes kusagilt lehelt lepatriinu oli tabanud ja seda oma valgete sõrmekeste vahel patseerida laskis:

«Nüüd pean ma hoovi minema. Isa vast otsib juba.»

Emmi pigistas õrnalt pihu kinni, nii et lepatriinu vangi jäi, vaatas kahetsedes Jaanuse otsa ja tahtis midagi öelda. Aga sel silmapilgul tormas Tarapita põõsa tagant välja ja tõukas nii tõlbilt tütarlapse käe külge, et pihk lahti läks ja lepatriinu rohu sisse kukkus.

«Oh sa rumal Tõlp!» hüüdis Emmi ja vaatas naeratades Jaanuse otsa. Laste silmad juhtusid vastastikku. Poisi süda ütles silmade kaudu umbes seda: «Pagana tark tüdruk! Ja kui hea ja lahke ja ilus ja armas ja...»

Noore naisterahva südames ei julge mina kui meeste-rahvas lugeda.

Aiavärv kriiksus ja kubjas, lossihärra laste nimesid hüüdes, tuli nähtavale. Oodo ja Tarapita pistsid võidu värava poole jooksu. Siin näitas Tarapita selgesti, palju ta kõigest noomimisest — meelt parandada ja viisakas olla — pidas. Oodol tuli hullus tujus mõttesse oma neljajalgset venda kupja peale ässitada, mispeale Tarapita paukuvalt haukudes ja edasi-tagasi hüpates vaest meest piirama hakkas. See tõrjus koera käte ja jalgega eemale, pööras ja väänas oma kuivetanud keha naljakal viisil, kraaksus, kähvis kümme korda «uist! uist!» — aga kus kuri vaenlane kuulab! Krauh! — ja ülbe looma hambus kõlgub hõlmatükk, millega ta uhkesti, nagu sõjamees võidu järel, peremehe poole traavib. See aga hoiab kõhtu naeru pärast, hoolimata Emmi noomimisest, kes Jaanusega koos ka sinna oli jõudnud.

Kubjas katsus haleda näoga katkenud kuuehõlma ja vingus: «Tarapitale oleks tõesti taplemist vaja,» (tema altkulmu koera poole luuriv pilk ütles: «Küll ma sind kägistaksin, hundisööt!») «näe nüüd, mis ta tegi! Hõlm puru! Kanz fei jereisst! Miks noorhärрад ei keeland, ta oleks mu püksid peaaegu lõhki kiskund, kanz fi heine alte Sack! Hah tu teivel! Hah tu-u teivel!»

«Oh, Tarapita, kuldne Tarapita!» karjus Oodo naeru vahel. «Omaenese ristiisa hõlma krapsti kinni — ha-ha-haa... hah tu teivel, hah tu teivel!»

Jaanus silmitses seda meest, keda ta esimest korda

nägi, ja tundis, et äkiline arusaamatu viha ta südant täitis. Tal oli, nagu peaks ta käega selle inimese rinnust kinni hakkama ja talle «lurjus» näkku hüüdma. Aga ka kubjas luuras altkulmu tema poole, ja kui nad läbi aiavärava hoovi astusid, küsis ta tasakesi Oodolt: «Kes see junkur on?»

«Jah, kes ta on?» kordas Oodo ja imestas ise, et tal veel kordagi meelde ei tulnud oma uue sõbra nime järele küsida.

«Kuule, mis su nimi on?» küsis ta nüüd, kui nad üle hoovi lossitrepi poole sammusid.

«Minu nimi on Jaanus,» oli vastus.

«Kelle poeg sa siis oled?» küsis kubjas ootamatu julgusega.

Jaanus tegi, nagu poleks ta kupja küsimist kuulnudki. Kupja hääli oli talle vastumeelt.

«Kas kuuled, ma küsin, kes sa oled ja mis sa siit otsid?» kordas kubjas uuesti. Jaanuse talupoja laadi nimi ja see, et noorhärja teda veel ei tundnudki, andis häbemata inimesele korruga julgust. Kes teab, kas ta seegi kord vastust oleks saanud, kuid lähemal silmapilgul vihises Oodo koerapiits õhus ja laksatas kupja pihale.

«Kuidas julged sina, kelm, minu sõbraga sedaviisi rääkida?» käratas Oodo näost lõkendades.

«Ai, ai, kust mina seda teadsin, et ta noorhärja sõber on,» kogeles kubjas, «ma arvasin... ma arvasin, mõni hulgas... hein Pauerunt... ai, ai, noorhärja, ega ma nõnda ei ütelnud, andke andeks, pai junkur!»

Kubjas vingerdas pai noorhärja piitsa all.

«Kasi minema, lurjus!» käskis Oodo ja andis minejale veel hoobi tagantjärele.

«Oled sina ka rüütli poeg?» küsis ta pärast seda Jaanuselt.

«Mina olen vabamehe poeg,» vastas Jaanus uhkusega.

«Kas sa elad ka niisuguses lossis kui meie?» päris Emmi. «Kas teil on ka aed ja hoov?»

«Meie ei ela niisuguses lossis kui teie, aga meil on oma maja.»

«Ja aed kah?»

«Aed on kah.»

«Kas teil hobuseid ja sulaseid ka on?» päris Oodo.

«Jah on. Head hobused ja tublid sulased. Aga kust ei ole.»

Parajasti astusid rüütel Raupen ja Tambet lossiuksest välja trepile. Lapsi silmates hüüdis rüütel:

«Ae, kust te selle seltsilise võtsite? Kes see on?»

«See on meie sõber Jaanus,» vastasid Oodo ja Emmi ühest suust.

«Temal on ka loss ja hobused ja sulased,» seletas Oodo.

«Ja aed ja hoov on tal ka,» lisas Emiilia juurde.

«Tohoo!» naeris rüütel, «küll on rikas sõber! Kes ta siis on?»

«See on minu poeg Jaanus,» seletas Tambet alandlikult. Lossihärra laste sõprus tema poja vastu meelitas teda väga.

«Nii? Või sinu poeg?» Lossihärra armastas alama rahva viimaseid sõnu küsides korrata. «Pidage aga head sõprust, lapsed, kui kokku juhtute. Oskab ka midagi?»

«Ta on kaks talve kloostriis õppimas käinud.»

«Nii? Kaks talve kloostriis õppimas käinud? Näe. Viks. Noh, olge head lapsed. Head päeva, Metsa Tambet, head päeva!»

Rüütel nokutas Tambeti sügava kummarduse peale kergesti pead. Jaanus pidi kahetsedes kolmest sõbrast — kolmas oli neljajalgne — lahkuma. Lubati varsti jälle näha ja palju koos mängida. Siis hüppasid isa ja poeg hobuste selga ja ratsutasid väravast välja.

Teel küsis Tambet pojalt:

«Kas on himu tuleval korral jälle minu kaasas lossi tulla?»

«Jah on.»

Kui natuke maad ära oli sõidetud, küsis Tambet uuesti:

«Kas lossihärra lapsed on ka lahked?»

«Olid küll. Kuid ei ole ikka nii, kui meie oleme.»

Kui nad kodu ligidal olid, küsis Jaanus:

«Kas lubad mind kõrviga vahel üksinda välja?»

«Kuhu sa siis temaga tahad minna?»

«Metsa — muidu sõitma.»

«Vahel lossi kah?»

«Eks vahel sinna kah.»

«Noh, eks ma siis luba.»

Tambet lubas ja Jaanus sõitis sagedasti, viimaks pea-aegu iga päev lossi lõbutsema ja õppima. Laste vahel kasvas suur sõprus — noorusesõprus, mis kõige kauemini kestab, aga kord rikutud, harva jälle paraneb. Ja rikkumine on kerge. Sugu vääratab õrn riist ja kõik on maas, mis ta hoidis.

Jaanus oli viieteistkümne-aastaseks saanud. Ühel suvepäeval istus ta oma täku selga — ta oli endise kõrvi asemele viieteistkümnendaks sünnipäevaks kena halli täku kingituseks saanud — ja ratsutas üksipäini lossi poole. Lossi lähedal tuli talle kaks teist ratsalist vastu — junkur Oodo ja preili Emiilia. Rüütli lastel olid sõiduloomadeks tasased, taltsad märakesed. Oodol must, Emmil valge.

Tarapita ratsutas omaenese neljal jalal.

«Kas näed, Jaanus!» karjus Oodo juba kaugelt, «kas näed, missuguse saepaku otsas mina pean istuma. Piits ja nahk närutavad, aga rutemini ta raip ei liigu. Päril vigane lehm! Säh, näe, vhuüt, nõõ! Nõõ! Nõõõ!»

Vilistades, keelt laksutades ja piitsa plaksutades hakkas junkur looma ergutama, kes kõigest jõust edasi püüdis, aga mättase maa peal palju edasi ei pääsenud. Emmi ei raatsinud oma hobust peksta, sellepärast oli ta ka tüki maad taha jäänud.

«Kuhu te tahtsite sõita?» küsis Jaanus oma täkku osavasti seisku pannes.

«Oh Jaanus!» kaebas Oodo ka peatades, «peaksid sa teadma, missuguse rumala tembu mina täna hommikul ära tegin. Mina läksin Emmiga selle üle riidu, kes meist peaks paremini ratsa sõitma. Mõtles, Emmiga, kes oma hobust ei raatsi puudutada!»

«Sa kiitsid, et sa lehma seljas rutemini edasi pääsed kui mina oma mära seljas,» seletas Emmi, kes ka kohale oli jõudnud.

«Mis seal kahelda?» naeris Oodo. «Hea küll, me läksime riidu ja kutsusime kupja kohtumõistjaks.»

«Ega teil ka paremat kohtumõistjat olnud!» mõnitas Jaanus.

«Teised ei mõista kohut ega muud midagi. Nad ehmatavad, kui nendega rääkima hakkad. Täied lambatalled

«Kust mina seda tean, junkur?» vastab üks, kui sa ta käest küsid, kas ta oinas või lammas on. «Eks noored saksad sõida mõlemad ilusasti nagu inglid,» kostab teine. Plärts!» (Oodo sülitas.) «Mina pean sõitma nagu ingel! Ja küsi va halli väravavahi käest, see uriseb oma okashabemesse: «Mis te kargate kui täkud!» Aga kubjas — vaat see on üks hakkaja mees, olgu muidu nii suur kelm kui tahes. Alati on tal nõu valmis. Tema ütles: «Võtke mõlemad ühesugused hobused, seadke endale teatud tükk maad ära sõita, pühkige korruga minema — eks siis näe, kumb enne sihile jõuab.» Mina andsin kupjale rõõmu pärast plaksti mööda reisi, nii et ta hüppama hakkas, jooksin talli ja tahtsin kõige tulisemad täkud välja valida, aga kus Emmi seda teha laskis! Tema, jänespüksi nõu peale istusime nende tukkurite selga, sest et Emmi muid sugugi ei tahtnud.»

«Ma kartsin sinu pärast peaaegu niisama kui enese pärast tuliste hobustega ajama hakata,» ütles Emmi rahuga. «Sa pole ju veel täis ratsutaja.»

«Täis ratsutaja, täis ratsutaja,» osatas Oodo pahastujus, «sina tead, mis täis ratsutaja on! Oleks mul praegu reite vahel tuline täkk, keda ma tahtsin, keegi lind ei saaks mind kätte! Ma lendan ise kui lind — vhuüt!»

Oodo andis vaimustuses oma märale säherduse ootamatu hoobi, et vaene loom ehmatades hüppama hakkas. Jaanus ja Emmi vahetasid pilgu, mis tunnistas, et kumbki Oodo kõne ja teoga nõus ei olnud.

«Kas teie võidusõit nüüd juba otsas on, või olen mina segajaks vahele sattunud?» küsis Jaanus.

«Sellest pole viga,» ütles Emmi ruttu. «Meie võidusõit on küll alles pooleli, aga meie võime teda siit uuesti alata. Me tahtsime Prohveti-Pärdi koopani sõita.»

«Miks sa siis ei seganud,» käratses Oodo vahele. «Mina olin tükk maad ees ja oleksin võitnud.»

«Aga enne oleksid sa mära lõhki ajanud ja oma kaela murdnud,» mõnitas Jaanus tõsiselt.

«Selle raibe kärvamine poleks mind võitmast keelanud.»

«Kuidas nii?»

«Ma oleksin Tarapita selga istunud.»

«Ja siiski võitnud?»

«Seda ma arvan. Mis sa ütled, Tarapita?»

Tarapita hakkas hüplema, tunnistuseks, et isanda usaldus teda tõesti «liigutas».

«Kuule, Oodo, meie võidusõit võib seekord parem pooleli jääda,» algas Emmi, ja kui Oodo vahele pidi karjuma, lisas ruttu juurde: «ja ma jätan võiduau sinule. Aga meie võime nüüd kolmekesi muidugi Prohveti-Pärdi poole sõita. Eks, Jaanus, sa tuled kaasa?»

Jaanus tahtis rõõmuga oma rahulolemist avaldada, aga Oodo karjus vahele:

«Mina ei sõida enam sammu, mitte üht sammu selle imelooma seljas.»

«Aga, Oodo —»

«Ei sõida. Ennem lähen neljakäpukil koju tagasi.»

«Ega meil siis ole tarvis rutata,» püüdis Jaanus vaigistada, «me sõidame samm-sammult üksteise kõrval ja puhume juttu.»

«Eks ma mõista,» urises Oodo, «sinul on muidugi hea samm-sammult sõita. Sinu täkk astub ühe sammuga üle minu ja mu hobuse. Aga vaat, ma annan head nõu, kui kuulda tahad.»

«Anna.»

«Näed sa, mis nõu ma annan. Sina võta minu mära, mina istun sinu täku selga, ja siis sõidame samm-sammult, kui tahad.»

Jaanus tõmbas kulmu kortsu. Ta oli salamahti vast lootnud oma kena täku ja osava sõiduga Emmi silma ees uhkustada ja võitles nüüd iseenesega, mis parem oleks, kas «hábemata poisi» pealeajamist täita või mitte. Abi otsides piilus ta Emmi lahkeisse silmisse ja leidis sealt midagi kui palumist. Sellest oli küll. Aga enne tahtis ta veel teist õnne katsuda.

«Kuule, Oodo, minu täkk on väga tuline ja ei kannata puutumist. Ma kardan...»

«Sa kardad, et ta mu maha viskab?»

«Istume kahekesi selga...»

«Nagu hakid kirikukatusel?»

«Me sõidame ju muidugi sammu.»

«Ja Jaanus ajab oma vanaisast juttu,» upitas Emmi tagant.

«Ja sina hoiad lakast ja mina sabast kinni? Keda te

narriks tahate pidada? Lase mina istun sinu täku selga, sina võta minu mära — muidu hakkab kohe koju traavima.»

Ja ähvarduse tõenduseks hakkas ta mära pead ümber kiskuma. Jälle otsis Jaanus silmadega tuttavast kohast nõu ja vaigistust — ja kangekaelne junkur sai oma tahtmist. Jaanus ronis õhates täku seljast maha ja upitas Oodo üles. Ise istus ta vagase mära selga. Üleskeevat pahameelt vaigistas sõbralik naeratus Emmi näol.

«Pai Oodo,» palus viimane südamlikult, «jää meie juurde, sõidame ilusti ühes. Ja nüüd hakkad oma vana-isast jutustama, eks, Jaanus?»

«Räägi seda, kuidas ta karja hunte maha löi ja puu otsa riputas,» nõudis Oodo, kuningliku toredusega kõrgelt alla vaadates.

Jaanus juhtis mära Emmi omaga joonde ja hakkas jutustama. Ta ei unustanud selle juures kord-korralt murega Oodo poole piiluda. Nad ratsutasid üle rohu ja lilledega kaetud nurme, mis kaugemal aga künklikuks ja auklikuks läks. Veel kaugemal algas mets, mille sees Prohveti-Pärdi koobas — reisi lõppsiht — seisis.

Kui Jaanus oma jutuga sinnamaale oli jõudnud, kus tugev Vahur otsib huntide ülesriputamiseks parajat puud, jäi ta korraga vait ja tõmbas kulmud kokku. Oodo oli juba ammugi täku seljas kihelnud, nüüd andis ta uhkele loomale ootamatu hoobi, vilistas; täkk hüppas õhku ja pühkis kui tuul minema. Tarapita rõõmukisaga tagajärele.

«Oh jumal!» karjatas Emmi.

«Katsume nii ruttu, kui saame, järele!» ütles Jaanus ja hakkas mära ergutama. Aga enne, kui nad sada sammu jõudsid sõita, nägid nad, kuidas tuline täkk Oodoga üle laia augu hüpatas õhku kerkis ja lähemal silmapilgul koormata edasi tormas, kuni metsa kadus.

Nad leidsid Oodo minestanult maas lamamas. Tarapita lakkus hingetu isanda silmi.

Jaanus kükitas junkru keha juurde, rebis ta riided lahti, surus kõrva südamekoha vastu ja ütles püsti tõustes: «Ta pole muud kui minestanud — vist peapõrutuse pärast.»

«Aga ta ärkab jälle ellu ja saab terveks?» hädaldas Emmi.

«Kui ta ärkab, pole tal vist enam kondivalugi. Aga me peame ta nüüd Prohveti-Pärdi juurde kandma. Istu sina jälle hobuse selga ja võta minu mära oheliku otsa. Ma võtan Oodo selga. Küll me ta ellu toimetame.»

Sellega tõstis ta hingetu keha maast ja hakkas vahvasti edasi sammuma, Emmi, märad ja Tarapita tema kannul. Ta oli kõikide usalduse võitnud.

5

Vana eremiit, keda rahvas Prohveti-Pärdiks kutsus — tema päris nimi oli Bartholomäus ehk Bartel Löwenklau — istus oma koopa suu ees madalal puupingil, kujutades vanadust ja vagadust, käed ristis põlve ümber. Tema vanad, kuid imeliselt läikivad silmad vaatesid puulehtede liikumist, kuna tasane tuuleõhk neid kiigutas. Kord mühas äkiline hoog metsaservalt, oksad paindusid, lehed visklesid läbisegi, mõned keerlesid murtult maha. Nad olid niisama head kui teisedki, aga neid murdis ootamatu hoog. Õnne asi. Ja selle ohvriga rahul, vaikis tuul ning läbisegi paisatud lehed kohendasid end paigale, nagu poleks midagi juhtunud.

«Ühed langevad, teised püsivad,» ümises vanamees: «ei või ühesugune õigus maailmas valitseda. Üks kaob teenimata hädas, teised lasevad ta kahetsemata kaduda. Kes teab, kui pea kord enese kätte jõuab? Ei maksa nutta, ei maksa õnnetuste üle kurta.»

Vanameest valdasid mälestused.

Unustuse hõlmast tõusid ammu mööda läinud ajad, uhke rüütli noored elupäevad. Siis elas ta külluses, lõbutses, armastas. Siis ratsutas ta raudriides, toredalt ehitud täku seljas võidumängule ja võidule. Tema mehine kuju köidutas kõige ilusamaid silmi. Tema tugev käsivars sirutas kanged vastased liiva peale. Ja õhtul puhkas ta kusagil magusasti lõhnavas kambris ja kivi-kõva sõjamehe lõvihääl rauges pehmeks, araks armastuse sosinaks.

Siis kutsus keiser teda sõtta kaugele maale. Truu rüütel täitis kohust, kiskus end mõrvoja käte vahelt lahti ja tõttas truudusevandeid kaasa võttes otsekohe võitlusse, kus vaprate tegude järel tema väesalk vii-

maks lüüa sai, kuna teda ennast kangema vaenlase oda rabas ja hingetuna võõrale pinnale paiskas. Lahingu torm mühises mööda, halastajad maainimesed tõstsid haavatu üles ja viisid oma koju. Palavik raputas mõne nädala nõrkenud keha, surm istus kord juba süngi äärel, lugedes minuteid, et pingule tõmmatud elulõnga läbi lõigata. Aga lahked neiusilmad valvasid haige üle, pehmed virgad käed kohendasid kõvaks läinud aset, kastsid kuivanud huuli magusa märjaga, meelitasid põgenevat hinge rohtudega tagasi. Ja kondine tont süngi ees peitis nurisedes vikati selja taha, taganes iga päev sammu ukse poole, põgenes viimaks oma koledasse kodusse.

Ühel hommikul lõi paraneja silmad lahti ja vahtis otsekohe kahe ilusa silma sisse, mis naeratades tema pea kohal ilmusid ja kohe jälle kadusid.

«Ära põgene, ingel!» sosistasid haige huuled. «Oled sa minu Helene?»

Ilusad silmad jäid kadunuks.

Haige rüütli noorusjõud hakkas häbenema, sirutas ennast, rabeles ja heitis haiguse välja.

Paari päeva pärast tõusis noormees süngist ja võis jumalat ning heldeid hoolitsejaid südamest tänada. Siis võttis ta rännukepi ja läks tubli maarahva õnnesoovide saatel kerge südamega teele. Kaks ilusat silma vaatasid talle kahetsedes järele, kahvatud huuled sosistasid:

«Nüüd läheb ta oma Helene juurde.»

Ja siis tuli suur pööre, mis vana tarka enam nutma ei pannud, see raske õnnetus, mille üle ta enam ei kurtunud.

Saksamaal möllas kodusõda kahe keisri vahel, seal vältas jälle esimese Habsburgi poolt kord asjata sõideldud rusikaõigus. Rüütel Löwenklau leidis mõrsja teise mehe kaisust, oma lossi põletatult, maad vaenlastest laastatult ja äravõetult. Ta otsis õigust, aga polnud mõistjat; ta katsus ka õnne rusikaõigusega, kuid selleks puudus jõukus. Ta läks kloostriisse, aga munkade välispidine püha paiste ja kodune koeraelu tegid temale kloostrielu jälgiks. Ta kaotas himu inimeste seas elada, rändas kaua mööda ilma, uuris loodust ja tema saladusi. Viimaks sattus ta Eestimaale ja leidis siin soovitud rahupaiga.

Tema koobas oli madal ja seestpidi ilma iluta. Aga jahe selge ojake sirises alt mööda, peegliks lilledele, kes ennast tema sees uhkusega vahtisid, isekeskis visistades: «Ui, ui, kui pisikesed, peenikesed me oleme! Ui, ui, kui kauni karvaga ja lõbusa lõhnaga! Ui, ui!» Ümber ringi tõusid kõrged, toredad puud pilvede naabrusse, sealt jahutavat tuult ja kosutavat vihma maha meelitades. Ja kui tuulehoog neist läbi kohises, siis liigutasid nad heas tujus oksid ja kahistasid lehtedega: «Ohoo, tohoo, tuuleõhuke, õõtsuta meid! Õõtsuta, õõtsuta õrnasti, hellasti. Ooh, kui hea, oh-ohoh! Ohohohooooh!»

Vanamees oli sügav loodusetundja, kes metsarohutude arstivaid jõudusid kasutada mõistis. Ta oli ümberkaudse vaese rahva arst, keda kui imetegijat austati. Tema ise ei salanud ilmaki rohtude loomulikku jõudu ega püüdnud nõia nime saada. Siiski uskusid talupojad kindlasti, et ta üleloomulikke asju tunneb ja vaimudega läbi käib, ja austasid seda enam.

Niisugune mees oli Prohveti-Pärt — üks pimedade keskaja vähestest valgusekujudest.

6

Ähkides jõudis Jaanus oma koorma ja seltsiliste — Emmi, hobuste ja Tarapitaga üksildase koopa juurde, kus ta ikka veel uimase Oodo pehme muru peale pani. Prohveti-Pärdile seletas ta lühidalt, mis sündinud oli.

Vanamees katsus veidi junkru pead ja liikmeid, kadus siis koopasse ja tuli pea, läbipaistva märjukesega täidetud klaasike käes, tagasi. Selle klaasikese suu hoidis ta Oodo nina ees. Kui minestanud poisile märjukese hais ninasse oli tunginud, hakkas ta kohe liigutama, tõmbas korra sügavasti hinge ja lõi silmad lahti.

«Ta ärkab elusse!» karjatas Emmi ja haaras rõõmutuhinal kahe käega venna ümbert kinni.

«Oh sa pai Oodokene!»

Oodo vahtis laiul silmil veel pooluimaselt kõiki neid, kes tema ümber seisisid, ajas enese istukile ja näitas mõtlevat.

«Ega sa palju häda saanud, pai kulla vennake?» kuulas Emmi osavõtlikult ja silitas venna põske.

Junkur vahtis imestades õe otsa ja pomises:

«Mis häda, millal ma häda sain?»

«Kui... kui see rumal täkk su seljast maha viskas.»

«Eks ole häbi,» pilkas eremiit sõbralikult, «noor rüütel laseb enese maha visata ja unustab teotuse nii ruttu! Õige rüütel leinaks sarnase häbi pärast eluaja.»

Nüüd alles hakkasid junkru segamini raputatud ajud selgima, selgides vahtu peale korjates. See vaht oli kär-situ viha, mis kui kasetoht äkisti põlema süttis. Junkur kargas jalule, tõukas õe karedalt eemale ja kargatas välkuvail silmil:

«Mis häbi mul peab olema? Kelle ees? Teie, närude ees? Kui ma tahan, saate kõik piitsa nagu koerad: tulge siis häbistama! Ja — oh, kui mul see saadana täkk käes oleks, kes mu maha viskas, küll ma teda materdaksin! Pihuks ja puruks peksaksin, et ta mu jalge ees kärvaks. Siis ma naeraksin. Oota, kurjategija, oota, oota, küll ma su veel kätte saan!»

Junkur kiristas hambaid ja raputas ähvardavalt rusikat; siis sattus ta pilk Jaanusele, kes pahase ning veidi põlgava näoga teda silmitses, ja nüüd süttis ta viha selle vastu leegitsema. Sammu ette astudes, rusikaid ja pead ette sirutades seadis ta enese võitlusvalmilt Jaanuse ette ja karjus:

«Mis sa, loll, mind vahid? Talumats, koeranahk! Sinu see häbemata täkk oli, ja kui ma teda kätte ei saa, siis lasen sinule piitsa anda.» (Jaanus tõmbas otsaesise krässu ja vahtis, silmad laiali, põnevil teise silmi.) «Vahi, vahi, koer! Armust ma sulle kord nahatäie kinkisin, aga nüüd pead sa ta kätte saama.» (Jaanus surus sõrmed pihku ja astus, näost kahvatu, ka samm u ligemale, rind rinna vastu.) «Katsu sa mind puudutada! Ja kui sa ennast veel kord lossihoovis näitad, siis lasen su koertel lõhki kiskuda, et sust muud järele ei jää kui su kerjusekalt-sud...»

Sellega lõppesid seks korraks junkru ähvardused, sest lähemal silmapilgul mustas Jaanuse käsivars ta silme ees, laksuv lops pani ta põse punetama, keele tarduma ja jalad tuikuma. Emmi karjatas ehmatuse pärast ja eremiit kiskus Jaanuse eemale, temale tasa öeldes: «Poiss, mõtle, mis sa teed! Tahad sa ennast meelega hukatusse saata?»

Jaanus seisis kui sammast, tummalt ja mahalöödud silmil.

Oodo aga tormas kiriseva ähvardusega: «Oh, küll ma tasun!» oma mära juurde, ronis looma selga ja kihutas kodu poole. Emmi jäi esmalt nõuta seisma ja vahtis hirmuga vennale järele; siis palus ta tasakesi eremiiti, et see teda sadulasse aitaks. Vanamees tõstis ta hobuse selga, üteldes:

«Nüüd ole hea laps, Emmi, katsu, et sa Oodoga ühel ajal lossi jõuad, ja räägi isale tõtt. Püüa ära pöörata õnnetust, mida tige poiss võib sünnitada.»

Emmi nokutas tummalt pead, pakkus jumalagajätmi-seks vanamehele käekest ja ütles kartlikult Jaanuse poole piiludes:

«Jumalaga!»

«Jumalaga!» vastas see järsult, ilma et silmi oleks tõstnud.

Emmi ergutas hobust ja ruttas vennale järele.

Jaanus ei liikunud paigast, vaid vahtis üksisilmi kui kohkunult kaugenevale kujukesele järele. Poisi südamesse tikkus salasammul kahetsus ja pahameel iseenele üle. Kahetsuse hää sosistas tungivalt: «Sa oled kerge meelega suure varanduse ära raisanud. Parem järk su elust on otsas, sa ei näe sõpru enam iialgi.» Ja pahameel iseenele üle pomises: «Mis sa, rumal jõmpsi-kas, siin veel vahid teise inimese naeruks? Pista plehku, poe kümne vaiba alla, et keegi su lolli nägu ei näeks!»

Prohveti-Pärt uuris natuke aega poisi näojooni, pani siis käe ta õlale ja ütles lahkelt:

«Noh, noor sõber, kas jääd mulle veel seltsiks või ruttad ka kodu poole?»

Jaanus äigas käega üle otsaesise ja kohmas: «Koju, muidugi koju.»

«Kuule, sul on nüüd muidugi vähem ajaviidet, sest et sa enam lossi ei või minna, — või lähed ja palud andeks?»

«Ei lähe.»

«Ja sõbrad jäta maha?»

Jaanus kehtas õlgu.

«Noh, vaata, siis tule vahel minu juurde. Sa oled mu meelega pärast. Ma õpetan sulle kõiksugu tarkust ja

vehklemiskunsti. Kas tahad?» Jaanus tänas lubamise eest ja tegi minekut.

Ta häbenes vanamehe ees oma äkilise teo pärast.

«Ütle mulle puhtast südamest,» küsis eremiit veel viimaks, «olid need sõbrad sulle tõesti armsad?»

Jaanus pühkis jälle käega üle otsaesise, vaatas siis selgel silmal vanamehe otsa ja vastas järsku: «Jah, olid, kuid mina polnud nende vääriline. Ei kõlba talurahval lossisakstega sõprust pidada.»

«Vaat see on targasti öeldud. Ega sa siis ka liiga ei kahetsegi?»

«Mis sest arutada? Mis läinud, see läinud. Jääge jumalaga! Pean minema hobust otsima.»

Eremiit, kellele otsekohe viisiga poiss tõesti meele pärast oli, surus lahkesti tema kätt.

«Ja minu juurde tuled?»

«Tulen küll, kui lubate.»

«Ja varsti?»

«Varsti, niipea kui mahti saan. Head päeva.»

Jaanus läks. Vanamees vaatas talle järele ja pomises iseeneses: «Sest poisist tahan ma veel midagi teha.»

Selle peale läks ta koopasse.

7

Viie aasta pärast oli ühel kenal hilissuve hommikul Lodijärve lossis haruldast elu ja kära kuulda. Hulk võõraid mõisnikke oli kokku tulnud jahipidule, mille rüütel Konrad Raupen oma laste rõõmuks toime pani. Lossi saalis sõelusid noored mõisnikud, all hoovis luusisid nende kannupoisid ja sulased.

Noorte mõisnikkude jutud seisavad küll ajaraamat, aga me ei hakka neid siin kordama. Kus noored inimesed rõõmsad on, sealt ei minda tarkust otsima. Lähme, lugeja, lossiõue, sobitame end tarkade sulaste sekka, kuulame, mis need vestavad.

Nemad jutustavad vastastikku oma tegusid venelaste ja leedulaste vastu, kelle salgad tol ajal Liivi- ja Eestimaad rüüstamas käisid. Igaüks kiitis — mitte otsekohe iseennast, sest seda ustakse vähe, kes otsekohe iseennast kiidab. Ei. Meie ausad sõjamehed olid selle poo-

lest vagusad kui talled ja kavalad kui ussid. Seal kiitis igaüks oma peremeest, kes kui lõukoer ikka kõige ees vaenlase kallale tunginud, kaks tosinat maha tapnud, kaks tosinat surmavalt haavanud, kaks tosinat hobuse seljast maha visanud ja mitu tosinat pakku ajanud. Aga... aga... nüüd hakkas jutustaja enesest peale.

Mis oleks isand kõige oma rammu ja julgusega teha jõudnud, kui tema, jutustav sulane, kõigepealt kavalat nõu poleks andnud, mille tõttu vaenlased võrku langesid, või kui tema, jutustav sulane, isandat poleks vaenlaste keskelt surma suust välja raiunud, või kui tema, jutustav sulane, vaenlase kõige karusemat meest poleks maha sirutanud, mispeale teistel teistega kerge töö olnud?

Nii kõnelesid ja valetasid sulased, et suu vahutas. Aga kõik ei rääkinud siiski puhast valet.

«Te tunnete ju kõik Kuuno Rainthali,» alustas oma juttu tüvikas, punane mees, keda tema juuste ja habeme karva pärast Rebase-Reinuks kutsuti. «Vaat see on noormees, kelle pea sisse mõistuse poolest mahuks teisi päid tükki kümme halli habemega tükkis. Ja missugune sõdija! Ma ütlen, et... et... minagi tema ees araks läheksin... see on, ma ei pistaks plehku, sest mina ei pista kellegi eest plehku... aga nõnda nagu veidi kutistav oleks niisuguste vastu hakata.»

«Hohohoo!» kajas rõõm kunstliku kõnekäänu üle ümberringi ja terve koor päris noore rüütli Kuuno von Rainthali tegudest ligemat teatust.

«Meil oli,» algas jutustaja punaseid kihvu keerutades, «meil oli mineval suvel ving ninas, et leedulased meid sel aastal nokkimata ei jäta. Kui säherdusi asju on tulemas, siis on inimesel otsekui teravam silm ja teravam nina.»

«Ja-jah, jänese silm ja emahirve nina,» pilkas keegi kuulaja.

«Ei, ei, ma ütlen tõepoolest — teravam silm ja nina, nagu teaksid ette, mis tuleb. Ja ennäh, tuligi. Ühel kenal päeval sibavad kaks talupoega, kes lossist kaugel elasid, lossi ja kisavad: «Leedulased tulevad!» Säh sulle! Nüüd oli lugu lahti. Kõigil hirm nahas, kõigil kisa taga. Mina ükski ajasin pea püsti...»

«Tahtsid vist vabisedes üle müüri vahtida,» aimas jälle üks kuulaja.

«Ei, ei, ma ütlen tõepoolest — mina üksi ajasin pea püsti ja ütlesin: «Tulgu! Küll me neid tervitame.» Rüütel, kes mind tunneb ja teab, et ma sarvikutki ei karda, ütles: «Mine sina salakuulama!» Mina mära selga ja kui tuul minema. Teel valgusid juba põgenevad talupojad naiste-lastega vastu, kraaksuvad, uluvad ja kiruvad: «Kaitsku nüüd rüütli oma teoloomi!» Ja vahivad nii kadedalt mind, kes uhke täku seljas...»

«Mära seljas,» õiendas hääl kuulajate hulgest.

«Ei, ei, ma ütlen tõepoolest — vahivad nii kadedalt mind, kes uhke täku seljas ilma kartuseta kui sõjajumal Aristoteles edasi tormasin...»

«Mis sa iseendast nii palju jahvatad,» hüüti salgast vahele, «räägi, mis su isand tegi, ja torma ise, kuhu tahad.»

«Oodake, eks ma ikka räägi, eks ma ikka räägi. Mina leidsin leedulased varsti üles, kihutasin lossi tagasi ja panime väravad kinni. Pea olid röövikud paigal ja hakkasid neid talupoegi, keda meie enam ei jõudnud sisse lasta, nalja pärast maha nottima. Need vaesed inimesed olid hirmu ja ahastuse pärast kui totrad, nad ei mõistnud palvetada, sest usku neil õiguse pärast ei olegi, muudkui vandusid ja määgisid läbisegamini: «Oh Jeesuke! Oh sa taevane jumal! Oh pühad prohvused ja poostlid!» Mõned jooksid surmahirmus peadega otsekohe vastu müüri, nii et peaju välja purtsas, ja langesid maha kui pakud.»

«Aitab, aitab!» hüüdsid mõned vahele. «Räägi, kuidas te pääsesite!»

«Te olete kui hagijad. Andke aega, ma räägin. Rüütel Kuuno ei suutnud seda kannatada, hüüdis mehed kokku, hüppas hobuse selga ja tormas läbi lahtitehtud värava välja, leedulaste kallale. Oh, poisid, oleksite teie näinud, kuidas röövlite pähe tema mõõgast surma ja hukatust tilkus! Aga ta oli liiga julge, tikkus otsekohe tihedama salga sisse ja möllas vaenlaste keskel nagu metskult koerte keskel. Minul tuli hirm, et vast ei pääsegi enam välja, mu veri hakkas keema, röökisin: «Jeesus ja Maria appi!» ja tuiskasin tema järele. Saime võidu. Röövlite salk pani kui hanekari kaagutades pla-

gama. Me tapsime, et süda hüppas. Rüütel Kuuno aga laskis pääsenud talupoegadele süüa ja juua anda ja neid minema saates ütles veel:

«Teie näete nüüd, kui vähe teie oma jõud teid kaitsta suudab. Teie sõimasite meid, meie aga kaitsesime teid. Sellepärast ärge olge tänamatud ega nurisege isandate üle, vaid kartke neid ja teenige truisti.»

Nii umbes kõneles minu mehine, minu tubli isand, ja vana lossipreester lisas sügavas liigutuses juurde:

«Jah, ja jätke oma näotu, kuri ebausk, austage jumalaema, kummardage püha Peetruse asemikku ja kuulake nende sõna, keda tema siin patuses maailmas oma sulasteks on seadnud. Kui te seda ei tee, mis nemad käsivad, siis sööb teid siin ilmas tuli, uputab vesi, hukkab raud, ja vihase vaenlase kius kukutab teid igavese hukatuse järve. Aamen. Minge rahuga.»

Selle peale läksid noomitud talupojad minema. Aga nüüd ütelge, kes teie hulgast ei tunnista, et rüütel Kuuno kõigi rüütlite au ja uhkus on.»

«Mina seda ei ütle.» — «Mina ka mitte.» — «Mis tõsi, see tõsi,» kõlasid kiidusõnad kooris.

«Minule andis ta terve killingi, kui endi poolt temale sõnumi viisin, et meie rüütli jahikoer Taps poja sünnitanud.»

«Minu eest ta kostis, kui peremees mind aami tühendamise eest nuhelda tahtis.»

«Külalistele ja nende sulastele oskab ta tublisti ette panna.»

«Ratsa sõidab ta niisama kui mina.»

«On tubli rüütel.»

«Mehine mehike.»

«Kuradi poiss.»

Nii kõlasid kiidutunnistused ausate sulaste suust, mis tunnistas, et kiidetud rüütel, kui tal kümnes jagu neist omadustest, mis tal siin öeldi olevat, küljes oli, tõesti kiiduväärt noormees pidi olema.

«Ja sest pole veel küll, et ta tugev ja vahva on,» algas rüütli vaimustatud sulane uuesti, «ta on ka kõikide lossipreilide silmamuna. Eks ta ole läikiv ja libe kui uus vaskkübar, maheda häälega, kõnerikas, viisakas ja helde südamega?»

Jälle tõusis tõendav kiitusepomin.

Lossikupja kuivetanud kuju lähenes sulaste salgale; nende elavat jututuju tähele pannes küsis ta oma puudulikus saksa keeles:

«Kas tohib pärida, mida siin nii kibedasti jahvatatakse?»

«Näh, va kubjas,» hõikas Rebase-Rein temale vastu. «Tere ka, Koljat! Me räägime siin kõige tublimast mehest, kes iganes emapiima on imenud.»

«Ohoh, ega te mind taga räägi?»

«Hahahaha! Sa oled kitsepoeg ja kitsepiimaga kasvanud. Sellepärast me sinust ei võigi rääkida.»

«So-soh, või nii. Aga sina oled loputisega imetatud. Ma kuulsin eemalt sinu räpasest suust Kuuno Rainthali rüütlinime ja seal tulid mulle isevärki mõtted.»

«Noh, lase oma isevärki mõtted välja naerda.»

«Naerge, sest muud teie ei mõista. Te naeraksite siiski, kui püha Peetrus teile tõotaks, et ainult tõsise näoga taevasse pääsete. Aru teil peas ei ole. Kas teate, mis teil peas on?»

«Mis meil siis peas on?»

«Teil on teie laiskade mõökade rooste ja õllekannude jätised peas.»

«Kuule, kärbes,» naeris üks jäme kõri, «kas sust piiska järele jääb, kui ma sind pöidla ja väikese Atsi vahel pisut pigistan?»

«Nii palju jääb järele, et selle kallal sinu põial halvatud ja väike Ats vigaseks saab. Aga kas tahate teada, mis ma täna hommikul kuulsin?»

Ja sulaste nägudelt ärritatud uudishimu lugedes irvitas kubjas kavalasti, pani sõrme suu kohta ja ütles tase-mini:

«Aga te peate suu pidama. Siin on jutt rüütel Kuu-nost ja ma kardan, see ei mõista nalja, kui tema saladused enne kui tarvis ilmsiks saavad.»

Kubjas hakkas sosinal jutustama.

Selle päeva hommikul, mil räägitud asjad sündisid, oleksime võinud ausat kubjast lossihärra kambriukse tagant leida, kus ta luurates ja kuulatades pea silma, pea kõrva võtmeaugu külge pani.

Toas aga kõndisid kaks meesterahvast kõrvuti edasi-tagasi.

Üks neist oli umbes viiskümmend aastat vana, kõrge kasvu ja lahke, aulise näoga.

Teine oli umbes kahekümne viie aastane noormees, sirge, tugev ja painduv. Tema nägu oli valge, nina peenike, silmad pruunid ja elavad, juuksed ja vurrud tõmmukad. Üleüldse kena noor rüütel, kelle välimus iga silma pidi rõõmustama.

Vanamees oli Lodijärve lossihärra, noormees oli rüütel Kuuno Rainthal.

«Ja nüüd on teie asjad jälle ilusas korras?» küsis lossihärra, kui rüütel Kuuno midagi pikemalt oli jutustanud.

«Jumalale tänu, jah!» vastas viimane kõlava häälega. «Leedulaste röövkäik tegi mulle mineval suvel kahju, kuid hirmutas ka mu talupoegi nii, et nüüd hoolikamalt tööd teevad; tegin seda ka ise — sedaviisi jõudsin oma kahju peaaegu tasa teha ja arvan, et ses asjas naabritest maha pole jäänud.»

Mõlemad vaikisid vähe aega.

«Aga,» algas lossihärra uuesti, «kas teile, noorele tulisele mehele, igavus kallale ei tiku, kui te nii päev-päevalt üksipäini tooreste alamate hulgas peate töötama? Ma mõtlen, teie tööhimu ei võiks kahaneda, kui noor naisuke õhtul teie otsaesisel mured ära musutaks.»

«See on küll meelitatav ettekujutus, aga...»

«Kas usute, noor sõber, naisterahvas võib elu õitsvaks roosiaiaks muuta, kui tal südames mitte just põline talv ei ela, mis õisi kärbib ning okastega ähvardab.»

«Seda viimast tuleb karta.»

«Jänespüks! Selle vastu on minul hea rohi teada. Niipea kui naisuke okkaid näitab, muutub mehike jääpangaks. Küllap siis näete, kuidas okaste vahelt õiekesed välja tulevad, kartlikult küsides: «Kas see kuri jää ei mäleta, et ta varem sulav vesi olnud?» Aga jää jääb jääks, niikaua kui okkad okasteks jäävad. Niipea aga, kui kõik okkad õiteks on saanud, sulab ka mehe jääsüda jälle veeks, mille meelitataval lainetel naisukese soovid täitmise poole ujuvad.»

«Oi, oi, rüütel, kui naisukesed teid kuuleksid!»

«Jumal hoidku, ei siis okkad kaoks iialgi.»

«Kas te ise oma rohtu proovinud olete?»

«Mõistmata noormees, rohtusid on külmavereliselt kerge tosinate kaupa välja mõelda, aga kelle veri on siis veel külm, kui rohtu tarvis? Pealegi ei olnud minul, jumalale tänu, rohtu iialgi tarvis. Minu õnnis abikaasa oli ingel taevast, kuhu ta jälle läks.»

«Missugune õnnetus niisugust abikaasat kaotada!»

«Minu kurvastus oli suur, mu lein on lõpmatu. Aga ma olen vaigistuse leidnud oma tütres, kes ema jälgedesse astus ja on nüüd mu vana ea valgus ja soojus.»

«Ma olen kade teie peale.»

«Teil on õigus kade olla. Niisugust südamlikku, omakasupüüdmatut armastust on harva pruudil peiule pakuda, kui seda minu Emiilia mulle pakub. Teate vist, missugune tundmus on rändajal, kes surmani väsinult ja palavusest piinatult rohtaia vilusse astub, viimse jõuga kirssidest punava oksa puust murrab ja siis rohu sisse vajub, pehme lehkava rohu sisse. Niisugune tundmus on minu vanal südamel, kui Emiilia pehme käega mind õhtul laia leentooli põhja paigutab, ise mu põlvele istub, käed mu kaela ümber sõlmib ja põhjalikult pärima hakkab, kas mul päeval palju muret olnud, kas ma terve ja kas mul praegu hea või paha on. Oh sõber, mu vanadel kontidel on siis hea kui kalal vees, ma olen õnnelik kui poisike, kes peegli ees seistes esimesed karvakesed nina alt leiab, kuna ilus täditütar parajasti tuppastub.»

«Ma näen, teie ise armastate oma tütart enam kui mõni peigmees pruuti.»

«Teistviisi küll, aga truumalt.»

«Kahju.»

«Kuidas... kahju?»

«Ma kardan, et te sedaviisi iialgi tütrest lahkuda ei raatsi.»

«Lahkuda? Kuidas nii, lahkuda?»

«Ma mõtlen, et kui noore neiu südames... Aga see ei olegi siin vist võimalik.»

«Mis ei ole võimalik?»

«Et... et sarnase neiu südames isaarmastuse kõrval veel teine tundmus maad võiks leida. Andke andeks, see tuli mul mõtlemata keelele.»

«Ma näen, te olete eksituses,» naeratas vanamees. «Isa armastus ei ole pime nagu noorte inimeste kirg,

vaid valvab lahtiste silmadega armsa lapse õnne üle. Kui minu tütar oma südame sunnil mehe valib, kes väärt on tema kõrval teed elusse ette võtma, siis ei seisa mina selle vastu, vaid annan oma loa rõõmsal näol, kuigi halelda südamega.»

«Ma tänan teid südamest nende sõnade eest. Teie tunnete mind, te teate, kui palju mul vara on. Vastake mulle nüüd ausa sõnaga: kui mul iganes peaks korda minema preili Emiilia südames enda vastu lahket tundmust äratada, kas siis arvaksite mind väärt olevat tema kõrval teed elusse ette võtma?»

Vana rüütel jäi seisma, vahtis tükk aega kui kohkunult noormehe otsa ja ütles siis vagusalt: «Te olete igapidi kena noormees ja teie silmist paistab aus mehe-meel. Katsuge õnne. Ärge lootke minult abi, aga on õnn teiega, siis jumala nimel!»

«Ma tänan, ma tänan!» hüüdis noormees rõõmutuhtinal.

Kuulataja ukse taga jõudis hädavaevalt kõrvale hüpata, kui uks lahti läks ja rüütel Kuuno välja astus. Kui tema sammude kõmin oli kojast vaikinud, tõttas ka kubjas kassisammul välja, kuulnud uudist teistele kuulutama.

Vana rüütel aga kõndis toas paar korda edasi-tagasi, astus akna juurde, pühkis käega pikkamisi üle näo ja habeme ja vaatas mõttes välja.

«Pean ma rõõmustama, pean ma kurvastama?» pommises ta iseeneses. «Esimene on mõistlikum... Noh, tulgu mis tuleb! Kaua mul muidugi enam elada ei ole.»

Üle taeva venisid kerged hõbepilved, jahedast hommikutuulest aetud, kadudes sinavasse kaugusse. Vana mees tundis igatsust neile järele minna.

Tundi kaks hiljem liikus jahirong lossivärvast välja.

Kõigi ees nähti rüütel Konradi kõrget, aupakkumisele sundivat kuju. Ta istus oma vanadusest hoolimata ikka veel sirgelt ja uhkelt ruuna seljas. Isa kõrval ratsutas Emiilia, puhkevas neiuilus õitsev preili, kelle sinistes silmades praegu rõõm läikis, puhas rõõm kul-

laga segatud rohelises särava looduse ja imeselge, karastava õhu üle.

Kohe nende kannul ratsutasid rüütel Kuuno ja junkur Oodo juttu puhudes, kuid selle vahega, et Oodo kõigest südamest tänast jahiplaani arutas, kuna rüütel Kuuno, kõiki Oodo arutusi tingimata õigeks kiites, salamahti teist jahiplaani korrutas — jahiks ilusa Emiilia südamele.

Peale nende tuli veel palju suuremaid ja vähemaid saksu, kõik rikkalikult riides ja uhkete hobuste seljas.

Kõige viimaks tulid kannupoisid ja sulased jahikoerte ja jahikullidega, jämedamas riides, jämedamate hobuste ja jämedama kõnega kui eelsõitjad.

Lühikese aja pärast jõudis jahirong lagedale platsile, kust jaht pidi algama. Talupojad, kes metsloomade peidukohti olid otsinud, andsid oma leidustest aru, rüütel Konrad manitses jahisõpru võimalikult kokku hoidma, koerad lasti lahti ja seltskond pudenes salgakaupa laiali. Niisuguste jahtide juures oli saagipüüdmine kõrvaline, kihutamislust peaasi.

Salk, kelle hulgas Emiilia ja rüütel Kuuno olid, peletas varsti rebase üles ja kihutas kisaga põgenejale järele. Emiilia, kes suur ratsutaja ei olnud, jäi teistest maha ja laskis hobuse sammu sõita. Seda tähele pannes peatus ka rüütel Kuuno ja ootas, kuni Emiilia tema kõrvale jõudis.

«Ma pole vist õige rüütlipreili — see hobuste lõhki-ajamine ei tee mulle nalja,» ütles neiu naeratades. «Kõige selle kaelamurdmise ja riidelõhkumise tasuks ei jää muud kui kahtlane rõõm — vaese surnuks aetud looma hingeheitmist näha. Tuhat korda parem on tänasel kenal päeval rohelises metsas lusti sõita.»

Neiu andis siiski oma hobusele kerge hoobi, mispeale tuline loom ennast raputas ja kiiresti traavima hakkas.

«Kas teie armastate jahti?» küsis Emiilia.

«Armastan küll, auline preili,» vastas rüütel Kuuno alandlikult, «kuigi ma kõike asjata ja halastamata kihutamist heaks ei kiida. Siiski — seltsis peab inimene seltsi tahtmist tegema.»

«Aga mispärast te praegu terve seltsiga koos ei sõitnud?»

«Mina sõidan praegu kõige paremas seltsis ja teen selle tahtmist kõige parema meelega.»

Auline preili ei leidnud selle peale midagi vastata.

Rüütel Kuuno aga läks julgemaks, hakkas jutustama oma elust ja lootustest, rõõmust ja kurvastusest, häist ja kurjadest inimestest. Ta rääkis elavalt, pehme, maheda häälega, osavasti iga sõna, iga silbi peale õiget rõhku pannes, sorinal, ilma vastust nõudmata. Selle juures hiilgasid tema tumedad silmad, põsed punetasid ja jutu lisaks liiguvad käed puutusid sagedasti, vist kogemata, neiu käsivarre külge.

Niisugustest noormeestest öeldakse, et tütarlaste südamed neile kaua vastu panna ei suutvat.

Emiilia silmitses vahel järsku, nagu kartes, oma naabri nägu. Nii sooja, sulavat ja tungivat kõnet kuulis ta esimest korda, kuid — kas ta ka kõiki neid ilusaid sõnu kuulis?

Korraga tõstis ta pea.

Üsna ligidal kostis põõsaste vahelt pragin; suur metsloom tuli nähtavale, vahtis silmapilgu aralt tulijate poole ja pages siis noole kiirusega.

«Hirv!» hüüdis Emiilia.

«Kena loom,» kinnitas Kuuno, «niisugust maksab taga ajada.»

«Ruttu, kihutage talle järele! Mis te ootate?»

«Aga minu seltsiline?»

«Teie seltsiline nõuab tingimata, et teie teiste jahiliste silmis häbisse ei jääks.»

«Aga meil pole koeri.»

«Sellest pole viga. Järele, järele!»

Nende sõnadega andis preili oma hobusele hoobi, nii et see lendu läks. Silmapilk oli Kuuno kui osav ratsutaja jälle tema kõrval. Hirve sale keha vilksatas puude vahel ja kadus.

«Ta on ligidal olevasse jõkke hüpanud!» hüüdis Emiilia edasi kihutades seltsilise poole. «Siin kohas on jõgi sügav ja lai, aga ülemal ja alamal pääseme kergesti läbi. Minge teie pahemat, mina lähen paremat kätt, teisel pool jõge püüame ta kahelt poolt kinni.»

Sellega tõmbas ta hobuse pea paremale poole. Rüütel Kuuno, kelles jahilust teise lustiga võitles, kihutas jahilõda tõstes teisele poole.

Mõni silmapilk hiljem läikis jõgi Emiilia ees. Vesi vulises siin üle madala kivise põhja. See oli seesama vesi, mis vana eremiidi koopa-esist kastis. Neiu pidas jõe kaldal hobuse kinni. See koht oli temale hästi tuttav. Veest paistsid kivid, mida mööda jalakäijad jõest kuivalt läbi võisid minna. Hirv ununes neiu meelest.

«Need kivid on veel minu pärast pandud,» mõtles ta meelde tuletades. «Ja-jah, me tahtsime Oodoga kord Jaanuse juurde minna ja ei pääsenud üle jõe, kuni Jaanus meie hüüdmise peale tuli ja kivid jökke kandis... Jaanust ei ole ma viiel aastal näinud, lossis pole ta kordagi käinud. Mis nägu peaks ta nüüd olema? Tema kodu on siin ligidal... kas lähen vaatama või pööran ümber?»

Aga juba solistas hobune jalgedega vees. Neiu ratsutas jõest läbi ja siis pooltahtmata, kartes ja viivitades, mööda kitsast jalgteed edasi, mis puude vahel eemalt valendava palkaia poole viis.

«Küll võib Jaanus nüüd suur ja tark olla,» mõtles Emiilia, hobust omapead sammuda lastes, «ta oli nii mõnus, mõistlik poiss...»

Neiu pani seisku oma mälestuste voolu ja pidas hobuse, kes parajasti puude vahelt välja astus, järsult kinni. Eespool kerkis kõrge palkaed lagendiku keskel üles. Keset aeda paistis elumaja katus laia korstnaga, selle kõrval paar vähemat kõrvaliste hoonete katust. Kaks laialadvalist saarepuud kasvasid õuevärava ees. Palkaia küljele litsus ennast viljapuu- ning rohtaed. Seal meelitasid õuna- ja pirnipuud küpseva viljaga, puude jalal rohetasid marjapöösad, kaugemal kirjendasid juurviljapeenrad.

See üksik õitsev talu vaikiva laane keskel pidi iga rändaja imestust äratama nagu üksik särav täht pilvisel ööl; see vaade pidi meelt rahuga täitma ja viibimisele meelitama.

Poolteadmatult, nagu kuutõbine, tuli Emiilia rohtaia värava ees sadulast maha, sidus hobuse värava külge kinni ja sammus aeda. Ta kõndis mööda liivast jalgteed edasi, peatus ümmarguse lillepeenra juures, hakkas osavat lillede kokkuseadet imetlema, murdis enesele roosiõie...

Aga nüüd ehmatas ta:

«Mis ma teen? Ma olen võõras aias ja rikun võõrast vara!»

Ta piilus kartlikult ringi, kuid siin oli kõik nii vagane, nii kodune, et kartus kohe kadus ja täielikule rahutundmusele maad andis. Neiu sammus edasi, sinnapoole, kus jahe metsviinapuu-lehestik puhkamisele kutsus. Kuid siin kadus ta julgus, ta jäi kokkunult seisma.

Keegi meesterahvas istus seal punutud pingil laua ääres, toetas kõrget otsaesist peopesasse ja luges kirjutatud raamatut, mis ta ees lahti seisis.

Emiilia kerge karjatuse peale tõstis meesterahvas pead ja kaks lahket, mõtterikast silma vaatasid tulijale vastu.

«Lossipreili!»

«Jaanus!»

Noormees kargas püsti. Saamatu kohmetus, mis tema näost paistis, andis neiule julguse tagasi ja pani ta koguni naeratama.

«Anna andeks, Jaanus,» ütles ta vanale sõbrale tere-tamiseks kätt vastu sirutades, «mina sattusin jahil hoo-pis kogemata siia. Me pole viiel aastal teineteist näi-nud, mõtle — viiel aastal! Sul on nii võõras nägu... Miks sa enam lossi ei tulnud?»

Selle peale ei teadnud Jaanus mingisugust vastust anda. Neiu sai aru, et ta uisapäisa oli küsinud, ja lisis kähku juurde:

«Meil oli esiotsa väga igav... Aga küll sa oled suu-reks ja mehiseks läinud! Küll sa võid nüüd tark olla! Meie oleme mõlemad küll puruvanaks saanud, aga mis sest, üks me ole ikka endised head tuttavad — kui sa aga tahad?»

Lahke pilk, mis neil sõnadel kaaslaseks oli, käis Jaanusel nii luust ja lihast läbi, et ta muud ei saanud kogelda kui:

«Preili, teie tahtmine on mulle seaduseks.»

Jaanus oli nende sõnadega tähtsa rumaluse ütelnud.

Esiti jäi preili imestuse pärast tummaks, siis läks ta tõsiseks ja ütles mahalöödud silmil:

«Andke, isand Jaanus, mulle häbistav eksitus andeks. Ma arvasin vana head sõpra leidvat ja jooksin kui juhm võõra meesterahva kallale. Palun andeks.»

Jaanusel vennikesel oli kibe käes. Ta ei saanud nii kähku toibuda oma imestusest selle kena neiu üle, kes talle kui ingel teisest ilmast paistis ja ometi pahandas, et seda inglit ei juletud sõbraks võtta! Tohoo! tohoo! ... Aga kes naisterahvast aru saab! Ega tohi üleliigse argusega asja koguni hukka lasta minna.

Jaanus võttis südame rindu.

«Emmi!»

See üks nimi tegi endise rumaluse jälle heaks.

«Emmi,» algas Jaanus tõusva julgusega, märgates, kui magus maik tal sest lühendatud nimest suhu jäi. «Emmi, sa oled ju nii põhjatult muutunud, et ma sind peaaegu ei tundnudki...»

Emiilia naeris.

«Arvasid, et ma kasvada ei oskagi? Vaata, kui pikk ma olen.»

Emiilia ajas enese sirgeks, nii et ta Jaanusele olani ulatus. Tema silmad naersid vallatult, kuid tema joontest õhkus siiski nii palju neitsilikku puhtust ja tõsidust, et Jaanus jällegi peaaegu kõik vennalikud lapsepõlvemälestused oleks unustanud. Kõik selle lapsneitsi küljes oli nii nõiduslikult ilus, nii meelt ja mõtteid vangistav, joobnustav ja siiski nii ilmsüüta lapselik! Ja need silmad, need suured sügavad, arusaamata läikes ujuvad silmad! — Jaanus ei näinud üksvahe ülepea muud midagi kui neid silmi.

«Sa oled tõesti kasvanud — suureks ja — nägusaks,» kohmas ta vastuseks.

«Vaata, vaata, sa hakkad noorte rüütlite viisil tütarlapsi meelitama. Aga nüüd istu ja jutusta mulle, mis sa oled teinud kõige selle aja, mil ma sind näinud pole.»

Nende sõnadega istus ta ise pingi peale, Jaanus tema kõrvale. Sealjuures langes neiu pilk raamatule, mida Jaanus oli lugenud. Ta võttis raamatu, mis pärgamendile oli kirjutatud, kätte ja kirja silmates hüüdis imestades:

«Sa loed ladinakeelseid raamatuid? Kust sa ladina keelt õppisid?»

«Ma hakkasin juba kloostri ladina keelt õppima. Pärast aitas mind eremiit, kes on sügavasti õpetatud mees, niikaugemale, et kõik mõistan, mis ma loen.»

«Olid sa siis Prohveti-Pärdiga nii hea tuttav?»

«Olin küll. Ta õpetas mind ka kõiki sõjariistu tarvita-
tama.»

«Millest sa praegu lugesid?»

«See koht räägib Messeenia sõdadest.»

«Messeenia sõdadest? Sa armastad ajalugu uurida?»

«Armastan küll. Kuid sügavamalt uurida ma kõike ei jõua, selleks on eremiidi ja ka kloostri kirjavara liiga vähene. Aga ma kosutan ennast suurte, tõsiste meeste eeskujul, olen rõõmus muinasaja rõõmsatega, leinan kurbadega. Mul on siis, nagu elaksin nende keskel. Ka vaimustust äratav ajalugu ja ergutab tegudele.»

Jaanuse kõne oli selge ja kõlav, ehk küll pisut veniv, isaisadelt päritud laadi. Rääkimise juures vaatas ta enese ette lauale, kus ta parem käsi puhkas. Emiilia kuulas osavõtlikult ja küsis, kui Jaanus vaikus:

«Vist liigutab sind messeenia rahva õnnetu vabadusepüüe? Sa olid ju, kui ma sisse astusin, nii sügavas lugemises, et minu sammugi ei kuulnud.»

Jaanus viibis vastusega.

«Kui inimene ise hädas on või ennast arvab hädas olevat,» ütles ta siis tasakesi, «siis löikab võõras appihüüdmine ta südant teistviisi kui muretul ajal. Kuidas võiks kannatava, hävineva rahva hädakisa mind liigutamata jätta, kui...»

Jaanus jäi vait ja pööras näo ära.

«Miks sa kurvaks lähed?» küsis Emiilia murelikult.

«Mis sa tahtsid ütelda?»

Jaanus tegi teist juttu:

«Vaata neil inimestel oli rõõmus elu, kes Periklese õitsepäevil kena Ateenas kodanikud olid. Jalge all paradisiisarnane maa, pea kohal lõpmata sinine taevast, vabal merel tiivustatud laevad, terve linn kaunima kunsti ehtes, tänavatel rõõmus, vaba rahvas üleüldise hariduse ilus ja tarkade seaduste kaitse all. Ma tahaksin, et ma tol ajal Ateenas või tuhande aasta pärast tulevikus oleksin elanud, kui vahest ka meie maal haridus ja vabadus halli taeva siniseks värvib ning kadakad roosipõõsasteks muudab.»

Jaanus püüdis silmanähtavalt ilusaid sõnu sepitseda, et sellega oma tõsiseid tundmusi varjata. Sellest sai ka Emiilia aru.

«Sa ei ole rahul oma isamaaga, Jaanus,» ütles ta tõsiselt.

Jaanus pidi jälle vastust venitama.

«Ma armastan seda pinda, kus ma sündinud olen,» ütles ta, «ma armastan teda kuumalt ja truult. Aga mul on igav, ma olen üksi. Kui ma siin metsas üksipäini luusin, kuna sinine taevas mu pea kohal helgib, linnud laulavad, oja vuliseb ja puud saladuslikult kahisevad, siis paisub mu süda, ma hakkaksin sõprade kaela ümbert kinni ja hüüaksin emakeeles: «Tänage, vennad, taevataati, kes meile kena, armsa isamaa kinkinud!» Aga ma olen üksi, ei ühtegi hinge ligidal, kes mu rõõmust või kurvastusest osa võtaks või kellele mina oma osavõtmist vennalikult võiksin jagada.»

Emiilia, kes Jaanuse viimaseid sõnu osavõtliku kuumamisega ümber lükkas, ütles kahetsedes:

«Ma saan nüüd küll aru, kui igavad su päevad nii-suguste mõtetega peavad olema. Aga mispärast ei otsi sa endale seltsi, mispärast matad sa oma mõistuse ning teadmised kõikide eest ära, kuna sa nendega au ja kiitust, sõpru ja trööstijaid küllalt võiksid leida?»

Jaanus raputas pead.

«See on võimatu. Oma kodumaad ei raatsi ma maha jätta, ja hakkaksin ma siin au ja kiitust otsima, siis peaksin tingimata oma rahva rõhujate hulka minema, nende mõtted oma mõteteks tegema ja nende püüd-miste edendamises endale au ja tänu otsima.»

«Siis oled sa taanlaste ja sakslaste vaenlane? Oled ka minu vaenlane?»

«Kes nimetab ussikest tee peal vaenlaseks, kui ta tal-laja jala all vingerdab?»

«Sina pole kellegi ussike.»

«Siiski, mis aitaks see mind, mis aitaks see minu rah-vast, kui mina, tundmatu noor inimene, ennast kahe suure ja vägeva rahva vaenlaseks tunnistaksin? Oleks ju ka ülepea rumalus mõnda tervet rahvast tema üksikute liikmete pärast vihkama hakata. Ma vihkan ainult oma isamaa üleannetuid rõhujaid, olgu nende rahva-nimi mis tahes. Aga mis aitab seegi? Nende vastu ma ometi midagi ei jõua, nende kasuks ma midagi teha ei taha, niikaua kui nende kasu on minu vendade kahjuks. Nii olen ma kätest ja jalust seotud.»

«Aga kui sul nüüd tõesti suurem jõud oleks, kui näi-teks sinu rahvas veel kord mässama ... või oma vaba-

duse eest võitlema hakkaks, kas siis heidaksid minu vaenlaste hulka?»

See puhtnaiselik kõnekäänd ei meeldinud Jaanusele. Ta jäi vait.

«Ütle,» algas Emiilia, kellel kibe tõsi taga oli, uuesti, «kas sa võiksid meid, minu isa, venda ja mind vihaselt taga kiusata? Kas sa võiksid enne võitlust jumalat paluda, et ta meid kui sinu vaenlasi hävitaks?»

Siin pani Emiilia oma käe kui vannutades Jaanuse õlale ja vaatas talle põnevalt silmi. Jaanus pööras näo kõrvale ja ei lausunud sõna.

«No ütle nüüd!» palus neiu uuesti.

Jaanus katsus naljatada: «Anna mulle vähemalt aega!»

«Kui ma sulle aega annan, kas siis ütled?»

«Kui mul midagi ütelda on...»

«Kui palju sa aega tahad?»

Jaanus oli kitsikuses. «Mõtlemisaega?»

«Jah.»

«Nii palju, kui sa ise annad, Emmi.»

«Soo? Ma annan nii palju, kui üks, kaks, kolm loen.»

«Säh nüüd...»

«Üks...»

«Jäta see tühi nali, Emmi.»

«Kaks...»

«Ei ma ütle nii ruttu midagi.»

«Petis! Sa ei tahagi täna ütelda. Aga kust ma su teine kord jälle kätte saan?»

Neiu näis viimase küsimuse juures pisut kohkuvat.

«Jah, kust?» kordas Jaanus ja näis ka kohkuvat.

Vastastikku vaikimine. Emiilia vaatas enese ette maha, Jaanus silmitses oma keskmise sõrme nukki, mis oli teistest kõrgem ja punasem.

Seal kuuldus lähedal hobuse sammude müdin ja kaks pead tulid väljaspool aeda nähtavale. Need olid rüütel Kuuno ja tema hobuse pead.

Emiilia tõusis üles.

«Mind otsitakse,» ütles ta kiirustades, «ma pean minema. See noor rüütel on üks mu jahisõpradest. Rüütel Kuuno!» hüüdis ta lehestikust välja astudes.

Rüütel Kuuno pööras pead ja tegi imestava näo, leides lossipreili siit talumehe aiast.

«Kuidas te, preili, siia pääsesite?» hüüdis ta hobust kinni pidades.

«Juhtusin kogemata... Siin elavad minu vanad tuttavad. See,» ütles Emiilia Jaanuse peale näidates, «see on minu kõige armsam noorpõlvesõber.»

Noormehed teretasid teineteist jahedalt.

«Aga nüüd pean ma minema, olen kaua viibinud. Kohe tulen teiega kaasa, rüütel.»

Neiu tahtis Jaanust jumalaga jätta, aga see tuli kuni väravani kaasa ja aitas rüütli viisil Emiilia sadulasse. Neiu jalg vääratas vähekese; ta oleks kukkunud, poleks Jaanus teda toetanud. Ühe silmapilgu hoidis Jaanus õrna pehmet keha oma käte vahel ja tundis, kuidas elav tuli talle soontesse sirises. Neiu hüppas punastades sadulasse. Ta näis Jaanusele veel midagi ütelda tahtvat, aga rüütel Kuuno jõudis parajasti sinna.

«Jää jumalaga, Jaanus!» ütles neiu ja surus kähku Jaanuse kätt. «Teinekord räägime asjast rohkem.»

«Head teed!» vastas Jaanus välispoolse rahuga.

Ara sõites vaatas Emiilia veel paar korda tagasi. Rüütel Kuuno ajas hobuse kiiremale jooksule. Mõlemad olid peagi Jaanuse silmist kadunud.

Jaanus jäi tüki aega samale paigale seisma. Siis läks ta aeda tagasi, istus pingi peale ja võttis Messeenia sõjad jälle käsile. Aga kirjatähed hakkasid tema silme ees hüppama ja vehkima, kui oleksid nad kõik need vahvad sõjamehed, kelle tegudest nad jutustasid. Jaanus viskas raamatu käest, toetas selja vastu seinat, pani ühe reie üle teise, hakkas ristis kätega põlve ümbert kinni ja vahtis üksisilmi põlve otsa. Aga põlve otsast tikkusid imevärki vigurid välja, virvendasid, väänlesid ja ühinesid naisterahva kujuks. Jaanus hakkas kätega kujutuse ümbert kinni ja tundis oma rinna ja käsivarte küljes magusat puutumist... Jaanus heitis selili pingi peale, pani käed pea alla ja vahtis lakke. Aga lagi kadus ja Emiilia pilt ujus seal vahelduvas valguses... Jaanus pööras enese pingi peal küljeli, nagu vastu seinat, ja pigistas silmad kinni. Aga silmalaud vajusid vaate eest ja kaks teist silma läikisid neile pimedusest vastu.

Jaanus kargas püsti, äigas käega üle otsaesise ja raputas pead.

«Mis see on?» pomises ta enese ette. «Uus õnnetus tuleb igavusele lisaks.» — Aga esiotsa oli ta siiski täis õnne — õnnetusest polnud pikemat juttu.

Ta keeras raamatu kokku, pistis rulli põue, läks aiast välja ja sammus metsa. Oma armastatud metsa ilu ei pannud ta täna tähelegi. Ta oli täiesti oma mõtete orjaks saanud. Need tulid ja läksid nii kiiresti, et ta ühtegi ei jõudnud sabapidi tabada ning arutama hakata, mis loom see õieti on. Kuid kurvad nad ei olnud, seda võidi tema kõrgel hoitud peast ja kergetest liigutustest ära tunda. Kurvastus riputab tinased vihid liikmete külge. Jaanus sammus kiiresti edasi ega pannud tähelegi, kuidas kuivad raod tema jalge all ragisesid ja siin-seal mõni madalal rippuv oks ta nägu riivas. Mets harvenes, lõppes viimaks täiesti ja viljapõllud kollendasid rändaja silma ees, kes meelde tuletades seisatama jäi. Väljade vahel mustasid mõned viletsad hurtsikud. See oli küla. Jaanus seisis natuke aega mõttes. Siis pööras ta paremat kätt, kõndis metsa ja põldude piiril paarsada sammu edasi kuni sõiduteeni, mis lossist küllasse viis. Seda teed mööda hakkas Jaanus küla poole minema.

Küla oli peaaegu tühi. Mehed olid jahil aitamas, naised põllul. Esimese sauna ukse ees istusid kaks vanaeite ja maitsesid lõunaks jahukõrti. Jaanus teretas mööda minnes ja soovis leivale jätku. Üks eideke tõstis pead, hoidis käe lusikaga silmade üle, et paremini näha, ja Jaanust ära tundes kähises:

«Ae, jumalime, Metsa oma.»

Mispeale ka teine eideke pead tõstis, käe lusikaga silmade üle hoidis, et paremini näha, ja kähises:

«Või Metsa oma.»

«Kuidas, eided, käsi käib?»

«Tänu taevale!» kostis esimene eit. «Kus sa selle a'a olid?»

«Käisin linnast raamatuid toomas.»

«So-oh. Küllap vist ikka ogaraks lähed nende raamatutega.»

Eidekesed võtsid jälle jahukõrdi käsile.

Jaanus sammus külatänaval edasi. Koerad tundsid teda ja liputasid saba, kui ta mööda minnes neid nimepidi hüüdis. Poolalasti lapsed närustes, räpastes särkides tulid, löid patsi ja soovisid sülle saada. Kõige vaesema, vildakile vajunud sauna ees peatus Jaanus ja astus madalast uksest sisse. Ta pidi sammu allapoole astuma, sest toapõrand oli sügavamal kui maapind. Valgusest tulles ei seletanud ta esiotsa midagi poolpimedas ruumis, millele põienahaga kaetud auk tagumises seinas vähe valgusekuma andis. Ühest nurgast küsis lambatall uudishimulikult: «Mää-mää?» ja paar ninakat kana pahandasid: «Kakaa-kakaa!» Teisest nurgast kähises maa-alune hääl: «Kes see tuli?»

«Mina — Metsa Jaan,» kostis Jaanus ja hakkas häälekõmina järgi edasi kobama. Ta silm oli pimedusega juba vähe harjunud, nii et ta enese ees õlgedest aset märkas, mille peal hall, kõdunenud vanamees poolküljeli lebas. Tema kõrval lamas veel riidenadiga kaetud poiss, kes nähtavasti magas.

«Tasa, tasa!» kähises vanamees, altkulmu magava poisi poole piiludes, ja näitas käega kolmejalgse järi peale, mis seinä ääres seisis. Jaanus tõmbas järi aseme juurde ja võttis istet.

Aga vist oli kanade kaagutamine poisi siiski äratanud. Ta õhkas sügavasti, liigutas ja lõi silmad lahti.

«Pagan võtku!» urises vanamees. «Jälle ärkvel!»

Jaanus hakkas oma põue ja taskuid tuustima, ei leidnud aga miskit maiust.

«Kahju,» ütles ta kahetsedes, «täna mul ei ole midagi kaasas. Mu tulemine oli kogemata, üsna ilma mõtlemata.»

Poiss, kes pealtnäha umbes viieteistkümne-aastane võis olla, tõstis Jaanuse häält kuuldes pead ja tahtis ennast pösakile upitada, kiskus aga korraga näo viltu ja langes vingudes tagasi aseme peale.

«Mis see on?» küsis Jaanus ehmatades, «kas Maanus on haige?»

«Jah, kena haigus!» pomises vanamees vihaselt ja lõi käega.

«Heldeke, mis tal siis viga on?»

«Küsi seda lossikupjalt.»

«Mis?»

«Ma ei teinud midagi, ei midagi!» vingus poiss valusalt ja pööras enese kummuli. «Oh valu, valu!»

Kahvatades nõtkus Jaanus põlvili poisi kõrvale maha. Kui ta kerge katte hellasti kõrvale lükkas, pörkas ta tagasi. Poisi katkine särk oli veretäppisid täis ja mitmest kohast keha küljes kui liimiga kinni. Vanamees pööras näo ära ja pomises läbi hammaste:

«Nad on ta vaeseomaks peksnud.»

Jaanus, kes jälgist nähtusest nagu uimastatud oli, kohendas katte jälle õnnetu poisi keha üle ja küsis väriseval häälel, millal see õnnetus sündinud.

«Täna hommikul ta selle nahatäiega koju tuli,» urises vanamees vastuseks.

«Aga mispärast?»

Vanamees kehitas õlgu. «Poiss ütles, ta olla noorhärä koera «tigidaks hundiks» nimetanud, ja noorhärä käsu peale olla kubjas ta talli viinud ja uhtunud. Mis seal imet on?»

Maanus pööras valusasti ohtes pead. Tema silmad olid kinni, aga mokad sosistasid järk-järgult: «Ta sidus mu kinni... ja peksis... piitsaga... kui koera... Oo!... Ma ei teinud... muud... kui ütlesin... oo!... oo!...»

Haledus pani Jaanuse südame lõhkema.

«Kas külma vett on toas?» küsis ta vanamehelt, kes tuimalt kui puupakk paigal lamas ja vastuse asemel ainult pead raputas. Jaanus tõusis ja vaatas otsides ringi. Ühest nurgast leidis ta ämbri, haaras selle kätte, käskis vanameest linaseid nartsusid otsida ja läks ise õue, kaevust vett tooma.

Kui ta veega tagasi tuli, oli vanamees üles tõusnud ja tuustis iseene ette pomisedes kirstu kallal nurgas. Jaanus pani veeämbri aseme kõrvale maha, tõstis poisi pea pisut üles ja sosistas talle vaigistavaid sõnu kõrva sisse. Poiss õhkas, heitis siis kummuli ja jäi vagusalt ootama.

«Noh, kas leidsid?» küsis Jaanus vanamehelt, kes ikka veel kirstu ees küürutas ja selle sisikonda soris.

«Pagan võtku, mina'p siit leia hilpugi,» urises vanamees.

Jaanus läks ise kirstu juurde, otsis ja leidis viimaks tüki peenemat linariiet.

«Küllap vanamoor nüüd jälle ragistab,» nurises vana-mees ja pesitas enese jälle põsakile aseme peale. Ta vahtis vagusalt, kuidas Jaanus Maanuse haavu pesi, kinni sidus, poisi õrnalt istukile aitas, märjad õled alt ära võttis ja aset uuesti kohendas. Maanuse näolt võis selgesti lugeda, et kõik see talitus talle kibedat valu sünnitas; aga aru saades, et see kõik headuse pärast sündis, pigistas ta hambad kokku ja vaatas haleda naer-ratusega oma heategija otsa.

«Nüüd ole nii kaua rahul maas, kuni sind rahule jäetakse,» ütles Jaanus üles tõustes. «Sa oled priske poiss ja saad varsti terveks. Ma pean nüüd koju minema, ja kui mahti saan, siis tulen õhtul tagasi ja toon sulle vaigistuseks midagi kaasa.»

Aga ta ei saanud oma lubamist täita. Kui ta sauna uksest välja astus, oli taeväär sinimusta pilvega kaetud, mis kiirelt, äkisti tõusnud tuulest aetud, üle sinise võlvi venis. Jaanus kiirendas sammu ja jõudis parajasti metsa varju, kui esimene välk pilvest pilvesse sähvis ja esimene kõuemürin raksatas. Ta jõudis koju, märg kui särk pesus.

Tervel päeval ja järgmisel ööl sadas vihma kui oa-varrest.

10

Kolmel päeval ei olnud Metsa talust keegi lossi ega külasse pääsenud. Pühapäeva õhtul võttis Jaanus nõuks Maanust vaatama minna. Ta kõndis läbi metsa, kuni harvemate puude tagant väljad paistma hakkasid. Siin jäi ta seisatama ja — käänas korruga paremat kätt lossi poole.

Mispärast? — Seda ei hakanud ta arutama. Ta polnud viiel aastal kordagi sinnapoole saanud, nüüd tuli talle korruga arusaamata himu.

Kui lossihooned eemalt valendama hakkasid, pöördus ta kõrvale, sinnapoole, kus temale noorest east väga tuntud lossiaed rohendas. Ta pani tähele, et lossi katusel lehvis must lipp. Mis see tähendas? Oli keegi lossihärra perest surnud? Kerge ehmatusevärin käis silmapilguks Jaanuse kehast läbi.

Ta hiilis piki aiamüüri edasi, kuni üks koht tuli, kus

müür oli madalam. Sealt võis ta tervet lossi selgesti näha. Jaanus toetas ennast müüri najale ja jäi kuulatama.

Lossist kuuldus tume kära.

«Seal näib jahiselts ikka veel koos olevat,» mõtles Jaanus, «prassivad veel vahvasti. Aga see must lipp? Mis see tähendab?»

Siis kriiksus raudvärav, mis lossihoovist aeda viis, ja hulga häälte kõmin tuli kuuldavale.

«Külalised tulevad aeda jalutama,» mõtles Jaanus ja astus sammu kolm-neli kõrvale, kus tihedad põõsad üle müüri ulatusid ja teda aias olijate silma eest varjasid. Salk noori isandaid tuli laial liivateel valju vadinaga ligemale. Kõigil näisid pead rasked ja jalad ning keeled nõrgad olevat. Mõned hoidsid teineteist käe alt kinni.

«Kuule, Oodo!» kuuldi üht ütlevat, «ulgumiseks pole sul vähematki põhjust. Alles kakskümmend aastat vana ja ise juba peremees... tont võtku, seal ei saaks ma määrõikagagi tilka silma.»

«Õige, õige,» kinnitas teine, «mina saadaksin niisuguse päranduse eest kümme taati hauda ja maksaksin iga kord hauakaevajale kümnekordse palga! Tõepoolest, ma ütlen.»

«Tasa, tasa,» kõlas Oodo hääl, «ära seda nii valjusti ütle, et su taadike kuuleks! Näete nüüd, kui aralt ta ümber piilub. Sa, kergats, tunnistad ju jalapealt, kui sügavast südame põhjast su sõnad tulevad.»

Kogu salk naeris.

«Pagan võtku!» turtsus kümne isa matja tasemini, «kas kõik tuleb siis südame põhjast? Mis seal irvitada? Kui ei tule südamest, siis ei tule südamest.»

«Aga mina ütlen südamest,» algas Oodo valjusti, «et mul ulgumistuju sugugi poleks tulnud, kui ka isa mulle vana mära sabagi poleks pärida jätnud. Mis surnud, see surnud. Mina pean ka omal ajal surema ega nõua kelletki leinapisaraid. Ainult sest suurest ehmatusest pole ma veel toibunud. On surm iganes nii äkki tulnud? Pikne sähvib mu silma ees puusse, isa hobune kargab kui küünal püsti ja sealsamas lendab isa vastu kändu ja — pea puru. Valmis!»

Salk kadus puude ja põõsaste vahele ja häältekõmin

läks kaugel segaseks. Jaanus, kes kõik kuulnud oli, arvas seda unes kuulnud olevat. Oli see siis võimalik? Hea lossihärra surnud — ja nii ootamatult, nii hirmsal viisil!

Aiatee liiv krõbises uute tulijate jalge all. Kaks inimest tulid pikkamisi lähemale — meesterahvas ja naisterahvas. Need olid — Jaanus tundis nad kohe ära — rüütel Kuuno ja preili Emiilia.

Emiilia oli mustas riides, ja niipalju kui eha valgel oli näha, väga kahvatu. Ta toetas ennast rüütli käsi-varrele. Nähtavasti vajas ta vaigistust, ja seda jagas Kuuno ohtrasti, nagu õige rüütli kohus.

«Kui te teaksite, auline preili,» kõlas Kuuno pehme, päitav hää, «kui suurt osa mina teie õnnetusest võtan, te kuulaksite suurema tähelepanemisega minu trööstisõnu, mis nõrgad on, aga südamest tulevad. Teaksite teie, missugune põlev valu kui odapiste mu südamesse torkas, kui teie täna isa matmise juures südantlõhestava kiljatusega maha langesite! Ma oleksin kümme aastat oma elueast ohverdanud, kui sellega teie õndsat isa kümneks minutiks siia kurja ilma tagasi oleksin jõudnud meelitada, teile ütleva, et tal nüüd hea on ja et ta teile tulevase jälleägemiseni pikka, õnnelikku iga soovib.»

Emiilia vastas kurval, väsinud häälel:

«Ärge rääkige sellest, rüütel. Ma tean, te olete hea inimene ja tahate mind vaigistada, aga teie vaev on raiasatud.»

Rüütel jäi vait. Vaikselts liikusid mõlemad mööda. Jaanus aga jäi veel tükiks ajaks müüri taha seisma. Ta oli sügavas liigutuses.

«Missugune hirmus õnnetus!» ütles ta iseeneses. «Emiilia armastas oma isa üle kõige ilmas, seda ma tean. Kuidas võib nüüd valu ta heldet, pehmet südant piinata!» (Jumal teab, kust Jaanus nii kindlasti teadis, et Emiilial helde ja pehme süda oli.) «Kurbus ähvardab teda ennast hauda saata. Aga see mõte on jälle hirmus. Emiilia hauas! Jumal hoidku!»

Jaanus vaatas haleda meelega veel kord lossi poole, mille üle must lipp õhtutuule käes lustlikult lehvis, kui arvaks ta, kurbuse enese märk, häbiks leina pärast laiska rahu pidada. Lossis pandi tuled põlema, teenijad

sõelusid sinna ja tänna, aiast kadus noorte isandate joonnud kära. Jaanus õhkas ja hakkas venival sammul kodu poole kõndima.

«See vaene, vaene neiu,» mõtles ta pimedast metsast läbi minnes, «mispärast pidi see põrutav õnnetus just teda tabama? Ta on veel nii noor, nii nõder ja õrn... kuidas saab ta nüüd toore, äkilise Oodoga toime? Nüüd nutab ta iga päev üksipäini oma kambris, kuni ta silmad tuhmiks ja roosipõsed lumivalgeks lähevad. Kes kaitseb teda nüüd? Kes vaigistab teda? Oh, võiksin ma nüüd nii kui enne...»

Siin takistas mõni asi Jaanuse kahetsevat mõttekäiku. Tema meelde tuli noor, kena rüütel, kes Emiiliat aias nii ilusate sõnadega oli püüdnud vaigistada, hoopis ilusamate sõnadega, kui Jaanus neid arvas teha võivat. Ja nad olid teineteise käe alt kinni hoidnud...

Jaanuse puhtasse, kaasatundvasse südamesse asus sügava haleduse kõrvale teine, võõras tundmus, ja see oli kibe. Ta hurjutas ja tõrjus seda tundmust tagasi, tahtis armsa sõbra õnnetust üksipäini meeles pidada, aga ta ei pääsenud visast mõttest lahti. Enesearmastus elab ju iga inimese südames mõndasel moodsul. Jaanuse südames elas ta vähemal moodsul, aga ta elas siiski ja ässitas: «Sa oled rumal, va Jaanus. Sinu arutused on albid. Mis sa jampsid? Emiilial ei peaks aitajaid ja vaigistajaid olema? Tal on neid tosinate kaupa, iga mees tosin korda parem kui sina. Kas ta sinust midagi hooliks? Mäletab ta ka veel, et sina maailmas oled? Mine koju ja nuta ise selle üle, et sa nii väeti ja vilets oled.»

Niisuguste piinavate mõtetega jõudis Jaanus tunni aja pärast koju, enam vaimu kui keha poolest väsinud.

Kui ta tuppa astus, istus vana Tambet sulaste ja ümmardajatega õhtusöögil. Jaanusel ei olnud söömahimu ega jutuhimu, ta vabandas ennast peavaluga, soovis kõigile head ööd ja läks oma kambrisse.

See kamber seisis kitsa ja madala aknaga vastu jalgvärvavat, mis hoovist aeda viis, ja oli ise võrdlemisi suur ning kõrge, riistad tema sees ja süng tagaseinas olid lihtlabased, aga puhtad ja nägusamad kui muidu talumajades. Aken ja jalgvärv olid lahti, nii et aiast värske öölõhn sisse voolas.

Jaanus istus akna juurde ja mattis pea peopesasse. Õues oli tuuleõhk vaikinud, tähed särasid taevast. Met-sast huikas korra öökulli inetu hääl. Siis vältas jälle öövaikus.

Jaanuse südant täitis ääretu härm. Need tundmused olid talle võõrad, uued. Ta ei leidnud neile sõnu, ei seletust. Ta pea hakkas valutama. Ta tõusis ja puges täies riides sängi. Kuid uni ei tahtnud tulla. Viimaks vajusid ta silmad ometi kinni.

Aga mis see oli?

Jaanus ei olnudki omas toas selili sängis, ta seisis ikka veel lossiaia müüri taga ja nägi kõik, mis aias sündis. Aias aga jalutasid noored isandad, toredate riiete ja uhkete nägudega, ja igaüks karjus ja kiitis iseennast. Ja siis tuli üksik paar, need olid keegi rüütel ja keegi preili. Nad käisid sõbralikult käsikäes, vaatasid naeratades ühtepuhku teineteisele silmi, ja rüütel kumardas neiu kõrva poole ja rääkis mahedalt, meelitavalt, nii et neiu silmad hiilgasid ja õnnelik naeratus elustas ta nägu. Ja vaata, nüüd hakkas rüütel kahe käega neiu ümbert kinni...

Jaanus tahtis karjuda, tahtis appi joosta, aga ta oli kiviks tardunud, nii et ta ei võinud häält teha, ei kätt ega jalga liigutada. Ja nüüd, oh imet! hakkas rüütel neiuga, keda ta palavalt kaisus hoidis, maast tõusma, kerkis, kerkis... Viimaks kadusid mõlemad pilvesse. Jaanus vahtis üksisilmi seda kohta, kuhu viirastus oli kadunud, vahtis nii kaua, kuni ta silmad tuhmiks läksid ja kaks suurt, rasket pisarat üle ta põskede venisid. Ta sirutas käed välja ja hüüdis: «Emmi, Emmi!»... Seal lõhkes pilv teist korda, vana lossihärra kahvatu kooljanägu vahtis põlevail silmil Jaanuse otsa, kuivanud käed sirgusid temale ähvardavalt vastu ja nagu kauge kõuemürin mägede tagant kõmises hääl närtsinud huultelt: «Vaata enese selja taha, talupoeg! Vaata enese selja taha, ori!»... Jaanus pööras pead ja nägi suurt kollendavat välja, mille peal sajad orjad, meeste ja naisterahvad, olid vilja lõikamas. Palavasti põletas päike tööliste selga, kuna paledelt highi ojadena maha voolas. Kurja näoga kubjas kõndis nende keskel edasi-tagasi, vandus ja peksis raske piitsaga neid, kes silmapilguks julgesid selga sirutada. Sala oigamine, piitsa

plaksumine ja äkilised valust väljalitsunud kiljatused kajasid üle välja. Kui Jaanus orjade nägudesse vaatas, arvas ta igaühes oma lihast venda, oma lihast õde ära tundvat. Ta pigistas silmad kinni... Korraga kuulis ta õige lähedalt oma nime hüütavat. Ta tegi silmad lahti ja nägi, kuidas kubjas üht poissi, kelle jooni Jaanus väga hästi tundis, pingi külge sidus ja armuta peksma hakkas. Rasked piitsahoobid sadasid vuhisedes õnnetu poisi selga, kust suured verepiisad üles purtsasid. Poiss vingerdas ja karjus koledasti... Jälle kuulis Jaanus oma nime hüüdmist, ta tahtis vihaselt halastamata kupja peale karata...

«Jaanus! Jaanus!» kõlas hale hää selgesti tema kõrva ja Jaanus ärkas üles.

Ta tegi silmad lahti. Külm higi seisis tal otsaesel. Tuba oli valge, kuu paistis heledalt sisse.

«Missugune hirmus unenägu!» mõtles ta ja imestas isegi, et see unenägu oli olnud, nii selgesti oli ta kõike näinud. «Ma vannuksin selle peale, et tõesti oma nime kuulsin.»

«Jaanus! Jaanus!» hüüti sealsamas selgesti.

See ei olnud enam unenägu. Jaanus pööras silmad kähku akna poole ja kargas kerge karjatusega üles.

Aknast vahtis inimene tuppa.

«Maanus!» hüüdis Jaanus poissi ära tundes, «kust sa südaösel siia said?»

«Pai Jaanus, lase mind sisse!» palus poiss. Ta oli kahvatu kui kooljas ja värises kõigest kehast.

«Roni siitsamast sisse.»

Maanus ronis vaevaga kitsast aknast sisse.

Toas oleks ta nõrkuse pärast peaaegu kukkunud. Jaanus toetas teda ja talutas ta oma süngi juurde, mille peale poiss, selga vastu seina toetades ja pead rinnale riputades, jõuetult istuma jäi.

«Mis sul viga, Maanus?» küsis Jaanus murelikult.

«Leiba... tükike leiba!... Ma olen nälginud,» tõukas poiss järk-järgult rinnast välja.

Jaanus läks kivist välja, kobas köögis, kobas sahvris, leidis õnnelikult tüki leiba, liha ja kannutäie haput piima. Poiss kippus näljase hundi ägedusega toiduvara kallale.

«Kui kaua sa juba nälginud oled?» küsis Jaanus, muretsedes, et poiss enesele vorpides liiga võiks teha.

«Laupäevast saadik,» pomises Maanus kibedas töös ja hammustas sügava poolringi leivasse.

«Ei sa siis kõike tohi ära süüa.»

Maanus vahtis kokkunult keelaja otsa.

«Sa teed enesele kahju. Jäta nüüd järele.»

«Aga, pai Jaanus...»

«Anna siia. Pärast võid jälle süüa.»

Haleda meelega lahkus Maanus ülejäänud toiduvarast. Jaanus tõstis ta jalule, kohendas sängi ja ütles:

«Nüüd võtame riidest lahti ja heidame magama. Seni räägi mulle, kui jõuad, lühidalt, mis sulle juhtunud.»

Ja kuna mõlemad endid riidest välja koorisid, jutustas Maanus unise, aga endise vastu juba toibunud häälega, kuidas kubjas teda laupäeva hommikul kodust leidnud ja kui laisklejat nuhelda tahtnud. Tema, Maanus, putkanud tulise hirmuga uksest välja, kubjas kirudes tagantjärele. Poisi väledad jalad olid teda seks korra küll päästnud, aga ta ei julgenud enam jalga koju tõsta, sest ta teadis, et kubjas teda oli lubanud «vae-seomaks» peksta. Ta hulkunud terve öö ja pühapäeva metsas ümber, kuni viimaks nälg teda siia ajanud.

Seni olid mõlemad ühe vaiba alla pugunud. Maanus surus ennast krutti tõmmates vastu Jaanuse rinda ja juba pool-uinudes sosistas veel:

«Tee minuga... mis tahad... ma... ma olen hirmus... väs...»

Sellega sohises viimne jõud poisi rinnast, ta silmad vajusid kinni ja sügav hingetõmbamine tunnistas, et Maanus oli langenud une kaissu.

Jaanus aeles veel kaua ilma uneta selili, käed ristis pea all. Ootamata vahejuhtumine oli ta mõtteid pisut lahutanud, aga iseäralik kurb tundmus, nagu suure õnnetuse etteaimamine, rõhus ta rinda. Viimaks, pisut enne päevatõusu, vajus ta sügavasse, surmasarnasesse unne.

Teisel hommikul ärkas Jaanus hilja. Maanus magas veel. Kui Jaanus ennast riidesse pani, tõusis õues vali sõnelemine. Ta tõttas õue. Seal seisis salk mehi, ühel pool vana Tambet oma sulastega, teisel pool lossikubjas kahe mõisasulasega. Tambet näis elavalt mõnd kupja ütlemist valeks ajavat.

«Kust ta pidi siia saama?» vaidles ta. «Läbi katuse ei võinud ta ometi sisse sadada. Kuidas ma siis teda poleks näinud?»

Väike kubjas tantsis ühe jala pealt teise peale, vangutas pead, irvitas ja kääksus: «Ei sa mind peta, vennike, ei sa mind peta. Ei peta. Ta on siin ja siia ta jääb. Jumala eest. Kui sina ei tea, siis teab sinu poeg.»

«Mis asja?» küsis Jaanus ligemale astudes.

Kubjas pööras näo järsku ümber, vahtis Jaanuse otsa, laksutas näppu ja kilkas: «Vaat, vaat, seal ta on. Seal ta ise on. Ähää, pojuke, kuhu sa jooksi ku panid? Kuhu sa peitsid redu? Mis? Mi-is?»

Jaanus pööras talle selja ja küsis, ehk küll tõtt aimates, isa käest:

«Mis see tähendab?»

«Kurat teab, mis see tähendab,» vastas Tambet tema kohta haruldase kärsitusega. «Niipalju kui ma aru sain, otsib ta Saare Maanust taga, kes pakku olla jooksnud.»

«Seda ma ütlen, siin ta on!» kriiskas kubjas uuesti. «Kes see alati Saarel istus ja poissi poputas? Kelle juurde ta nüüd muidu jooksis kui oma kalli Metsa Jaanuse juurde? Ega ta ometi metsa võinud jääda. Ütelge, kellel aru peas, ütelge, kas ta võis metsa jääda?»

Jaanusele tuli tusk. Tema aus meel põlgas valet, ja tõtt ei tohtinud ta rääkida. Ta jäi ilma nõuta vait. Kubjas uuris kui kull tema nägu.

«Olgu kuidas on,» tõendas Tambet, «aga seda ma tean, et teda siin ei ole.»

«Vale! Vale!» kilkas kubjas kätega vehkides, «minu käest te ei pääse. Kuhu sa minu käest pääsed? Tooge ta välja, nüüd kohe tooge ta karvupidi välja, muidu otsin terve maja läbi. Ja-ah! Sa ei taha? Ei taha? Siis lähme otsima, poisid, tuustime viimse kui nurga läbi. Aga siis hoidke endid, oi, oi, hoidke oma nahka!»

Nende sõnadega kippus kubjas maja ukse poole. Aga Jaanus seadis enese ukse ette ja ütles üleskeeva vihaga:

«See maja on vaba mehe omandus ega tohi siia keegi ilma loata sisse tungida.»

«So-oh?» kriiskas kubjas pilkavalt, «või nii? Küllap näeme, kui kaua teie kiidetud vabadus kestab. Küllap uus härra teile priiust õpetab, närukaelad! Oot, oot, küll me näeme peagi uudist.»

Vana Tambet tuli imestades lähemale. «Uus härra? Missugune uus härra?»

«Hähähää!» naeris kubjas. «Sa ei teagi veel, et vana rüütel eile maha maeti. Tohoo pärdikud!»

«Jumalapärast!» pomises Tambet kahvatades.

«Ja-jah, meil on nüüd teistmoodi härra. Ei see helita. See mõistab härra olla.»

«Aga kuidaviisi...»

«Kuidaviisi? Hähähää! Küll ta ise teab, kuidaviisi. Küll te näete varsti, kuidaviisi. Pole viga.»

Jaanuse meelest hakkas see jagelemine läilaks minema.

«Ma tean seda lugu isegi,» ütles ta isale, «küll ma jutustan. Sinu ähvardusi, kubjas, meie ei karda. Mine oma teed!» käskis ta, näpuga hoovivärava poole näidates.

«Näe, näe, kui tore,» pilkas kubjas, «nagu kukk. Just nagu kukk. Ei veel lähe, pojuke, enne otsin maja läbi. Katsu mul kukke!»

Kubjas tahtis ukselingist kinni hakata, aga Jaanus seadis enese rinnutsi tema ette, vaatas temale teravasti silmadesse ja küsis sunnitud rahuga: «Kas lähed kohe?»

Kupja meelest läks lugu kirjuks.

«Hoidke ta kinni!» karjus ta kõikuval häälel mõisaulaste poole. Aga need ei julgenud kätt Jaanuse külge panna.

«Ma olen sind kaks korda heaga minna käskinud,» ütles Jaanus tumedasti, «ära kaeba, kui kolmas kord kurjem on. Visake ta välja!» andis ta käsu oma sulastele.

Kaheksa tugevat kätt tõstsid sipleva ja kääksuva kupja õhku, kandsid ta hoovivärava juurde ja viskasid sealt kukerkuuti välja. Tema järel läksid välja ka

mõisasulased, salamahti naerda turtsudes. Hoovivärav pandi lukku. Jaanus tõmbas isa majja, et ta kupja sajatusi ei kuuleks. Ta oli veidi kahvatu, aga välispidi rahulik, kui ta isale rääkima hakkas, mis ta lossiaia müüri seistes oli kuulnud ja näinud. Tambat vangutas mitu korda murelikult pead ja pomises:

«Paha lugu. Väga paha lugu.»

Tervel teel kirudes, longates ja sulaseid ähvardades jõudis kubjas koju.

Parajasti astus noor lossihärra salga võorastega lossitrepist alla. Nad olid pruukosti lõpetanud ja kõik heas tujus.

«Teid ma nii ruttu minema ei lase!» hüüdis Oodo, kelle nägu lustist läikis. «Te peate mind aitama leinapäevi lühendada... Mis sina longid, vana karjakrants? Mis töbi sul on, et nii haige näo löikad?»

Viimased sõnad olid öeldud kupjale, kes sulaste selt sis trepi ette astus. Ta lonkas viimastel sammudel nii raskesti, et näis, nagu lüheneks tal astudes pea parem, pea pahem jalg, sealjuures oigas ning ähkis ta südantlõhestavalt. Härra ette astudes pani ta käed risti, kumardas maani, riputas pea rinnale ja hakkas liigutava nutuhäälega noomima:

«Härral on hea naerda, härra on härra ja võib oma sulasega teha, mis tahab. Aga mind on härra teenistuses teotatud ja poolsurnuks pekstud.»

Nüüd hakkas kupja keskpaik suure oherdi taoliselt keerlema.

«Kes sind nõnda nuhtles, vaene talleke?» naeris Oodo.

«Metsa Jaanus.»

«Kes?»

«Metsa Jaanus. Ja vana Tambat, tema isa. Peksid minu vaeseomaks ja sõimasid härrat. Oo-ooh!»

Noore lossihärra siinamaani lahkele näole kogunes tume pilv.

«Mis sa lorisised?» küsis ta järsku. «Nemad sõimasid mind? Mind?»

«Sõimasid ja teotasid, et hirmus kuulata. Ja peksid mind. Oo-ooh!»

«Sul pole aru peas. Mispärast... kuidas nad julgesid?»

Võõrad valgusid nende ümber kokku ja naersid õnnetu kupja väänlemise üle.

«Nad on vargad,» hüüdis kubjas elavalt, «täied vargad ja röövlid. Kes teab, kui palju nad juba mõisa vara on riisunud? Nüüd on nad veel härra külast jooksi enese juurde peitnud ega taha teda kätte anda. Täied röövlid. Ja kui mina läksin täna härra omandust taga pärima, siis hakkasid nad härrat teotama ja sõimama ja peksid minul kõik kondid kehas puruks. Oo-ooh!»

Oodo läks näost punaseks ja kärkis: «Kuidas sina, koer, mulle seda julged rääkida? Mispärast sa neid kohe ei sidunud ja siia ei toonud?»

«Oh, helde härra, mis jõudsin mina väeti üksi hulga vastu? Mina käskisin neid seal» — kubjas näitas sulaste poole, kellel põlved hirmu pärast nõrkema hakkasid — «appi tulla ja härra au mitte teotada lasta, aga nad naersid. Muudkui mina üksi...»

«Nad naersid?»

«Jah, mõlemad naersid, muudkui mina üksi...»

«Orjad siia!» hüüdis Oodo valjusti ja plaksutas käsi. Mõned sulased jooksid kokku.

«Viige need lurjused talli!» käskis noor lossihärra mürisevalt. «Kummalegi sada hoopi vitsu ja siis kõige sügavamasse keldrisse!»

Värisevad pahategijad viidi ära.

Oodo pöördus jälle kupja poole, kelle näole silmapilguks õel irvitus ilmus. «On see kõik sõna-sõnalt tõsi?»

«Viimne kui sõna!» tõendas kubjas rusikaga rakuvalt vastu rinda lüües.

«Kasi!»

Piitsahoop tänas ustavat sulast isanda au kaitsmise eest. Kubjas lonkas minema.

«Mis lugu see oli?» küsis üks uudishimulik võõras.

«Lugu, millel lõpp veel tulemas on,» vastas Oodo ratsapiitsa vart väänates. «Talupojad on mind teotanud. Nad on minu orja peksnud — see on teotus! — Ja jumala eest, mina seda ei kingi!»

«Mis jutt see on? Kuidas võisid talupojad sind teotada? Sinu oma talupojad?» küsisid külalised imetades.

«Jah, tõsi küll, seda teie ei tea,» seletas Oodo. «Siin minu maade piiril pesitseb ühe nõndanimetatud vaba talupoja pere, kes oma kentsakad õigused ei tea misuguse poole aruga piiskopi käest saanud. Neil väärd-jatel on minu isa helduse läbi hari nii kasvanud, et sugugi enam ei oska häbeneda. Nad on ühe jooksiku minu alamate seast eneste juurde peitnud, minu orja peksnud ja mind sellega ja häbematu sõimamisega teotanud. Nüüd ütelge, mis ma niisugustega pean tegema?»

Ausa viha löke põles noorte rüütlite põskedel.

«Jumala eest!» karjus Klaus Korkenpropf, priske noorisand, kellele esimesed punased karvakesed lõual meheau töötasid. «Säherdust juttu pole ma veel kuulnud. Prii talupoeg? Mis asi see on? Sarnast seent meie maal ei kasvagi, ja kus ta kogemata juhtub ilmale tik-kuma, peab ta kohe puruks tallatama.»

«Mis me veel ootame!» hüüdis kõrge kasvuga, kähara pea ja lühikese ninaga junkur Klopffleisch. «Lähme poome kurjategijad oksa ja pistame nende pesa põlema.»

«See on õigus! See on selge! Vii meid kohe sinna, Oodo,» käratses kogu salk.

«Lähme peale!» ütles Oodo, kelle ärevus järk-järgult kasvas. «Ma pean neid koeri karistama, enne ma tilka viina suhu ei võta.»

See nõu võeti hõiskamisega vastu. Sulased hüüti kokku, istuti hobuste selga ja kihutati metsa. Rüütel Kuuno ei olnud teiste hulgas, ei olnud ka nõuvõtmist kuulnud.

Tema istus rikkasti ehitud kambris ja vaigistas ilusat neidu, kes vahel läbi pisarate naeratades tema pea tõsist, pea naljakat, ikka aga mahedat ja sulavat kõnet kuulas.

Vaene Jaanus!

Metsal peeti nõu, mis nüüd Maanusega peale hakata. Maanus ise kui tuline poiss kippus minema, tahtis metsa joosta, ikka joosta, ei tea kuhu joosta, kui aga oma heategijaid saaks murest päästa. Vana Tambat,

muidu vanadusest hoolimata elav ja hakkaja mees, oli viimaste kuulnud ja nähtud juhtumuste tõttu kui uimastatud. Ta rääkis vähe, pomises palju ja raputas tihti murelikult pead. Ka Jaanusel oli süda raske, aga ta hoidis pea kõrgel, et teistele julgust teha. Tema nõu oli Maanust lahti osta.

Aga vana Tambet raputas pead:

«Lahtiostmisest ei või nüüd uue lossihärraga enam juttugi olla. Tema uhkus on ärritatud, ja seda uhkust ma tunnen. Maanusega võiksime vahest ometi veel nõu leida, aga meie oleme lossihärrat ennast pahandanud, ja seda ta ei kingi. Paha lugu. Väga paha lugu.»

Selle peale valitses nõupidajate keskel tükk aega vaikus.

Korraga kõlas õuest vali paugutamine hoovivärava pihta. Kõik kolm vaatasid kokkudes üksteise otsa. Tambet tõusis püsti.

«Jaanus, sina peida Maanus ära,» ütles ta kärmemalt hingates, «mina lähen kuulama, mis nad tahavad.»

Vanamees ruttas välja. Jaanus juhatas poisi sahvrisse, kust redel lakka viis, käskis teda üles ronida ja ennast hästi ära peita. Poiss ronis üles. Seni tõusis hoovis vali kära. Jaanus tõttas õnnetust aimates õue ja nägi, et hoov ratsalisi täis oli ning isa, raskest hoobist tabatud, maha tuikus. Äkiline, hirmus viha süttis noore mehe südames põlema, viha, mis muud ei tahtnud kui vihaalust sedamaid pihuks ja puruks lüüa.

«Sulased, appi!» hüüdis ta valjusti ja langes kui kalju, mis mäest alla veereb, selle ratsalise kallale, kes isa oli maha löönud. Ta haaras raudsete rusikatega mehe käsivarrest ja rinnust kinni, kiskus ta ühe raksuga sadulast välja ja sõtkus oma jalge alla. Kangeks jäid teised imestuse ja kohmetuse pärast, kui seda Kalevipoja tegu nägid.

Vana Vahuri jõud uinus pojapoja käsivartes ja ärkas alles nüüd ähvardavalt.

Enne kui poolsurnud junkru seltsimehed kohmetusest toibuda jõudsid, kiskus Jaanus junkru mõõga välja, astus paar sammu tagasi ja hüüdis müriseva häälega:

«Mis te tahate, inimesed, et te kui röövliid siia sisse tungite?»

Vihast punase näoga, piitsa käes vibutades ratsutas Oodo otse Jaanuse ette, kes põrmugi ei taganenud, ja kärkis: «Sa julged veel haukuda, koer?»

Teised kogusid end ka ligemale.

«Tagasi! Tagasi!» hüüdis Jaanus ja laskis mõõgatera välkuda, nii et Oodo hobune kokkudes tagumistele jalgadele tõusis. «Mina olen vaba mees niisama kui teie ja mõistan teotust kätte tasuda. Ma tean, mispärast sa selle mõrtsukate salga siia oled vedanud, autu junkur. Sa tuled oma vihase pärisorja laimamise mõjul siia majasse rusikakohut mõistma. Ma põlgan sind, üleannetu poisike, ma põlgan sind, armetu rüütliu roojastaja.»

Seni oli neli sulast, teravad kirved käes, endid Jaanuse selja taha kogunud. Oodo kahvatas ära, siis sähvis tal puna jälle üle näo kuni juuste juurteni. Tema mokad värisesid ja hää l kõikus veidralt, kui ta nüüd tumedasti ütles:

«Kuidas sa julged.. ma võin su tükkideks raiuda lasta... Sa teotad mind teist korda...»

Jaanus vastas rahulikumalt: «Kui sa aru saad, et ma sind teist korda teotan, siis tule, maksa mehe viisil kätte! Aga sa ei julgenud üksi, sa tulid suure salgaga. Ma kardan, su autunne pole suurem kui su habe, ja seda pole sul veel olemas.»

«Koer, vait!...»

«Tule vaigista mind! Aga mees mehe vastu, nagu see vabadel ja ausatel inimestel viisiks on.»

«Kurat ja põrgu!» röökis Oodo ja ronis hobuse seljast maha. «Jätke meid rahule, ärgu pistku keegi oma nina meie vahele!» käskis ta seltsimehi ja rebis mõõga välja.

«Enne kui me võitlust algame, veel üks sõna,» ütles Jaanus. «Langén mina, siis võid sa minu kehaga teha, mis tahad. Aga ma palun, jäta mu süüta isa elusse. Kas lubad?»

«Soo? Palud sa nüüd, koer!»

«Mitte enese eest, kutsikas, vaid oma süüta isa eest, kes seal haavatult maas oigab.»

«Hea küll, ta peab elama, aga ta mädaneb kõige sügavamas keldris, kuni surm tema päästab. Kuid sina sured. Sure, koer, sure!»

Mõõgad kõlisesid kokku. Võitlus algas.

Oodo oli julge, osav ja tuline. Jaanus oli vahva, osav ja külm. Jaanusel oli esmalt küllalt tegemist, et ennast varjata lugemata hoopide ja pistete eest, mis ülikiiresti üksteisele järgnesid. Tükk aega välkusid mõõgad võitlejate vahel, otsekui puistaksid terad vastastikku tule-sädemeid.

Pealtvaatajad ei teinud häält. Tambet oli enese põsakilale ajanud ja vahtis, silmad põnevil, võitlejate poole. Hoovis vältas õudne vaikus. Ainult sõjariistad kõlisesid meeli ärritavalt.

Pikkamisi lõppes hakatuses liiga ägeda Oodo jõud, tema hoobid sadasid harvemalt, ta pidi juba iseennast kaitsma hakkama.

Vaheajal oli see mehike, kelle Jaanus hobuse seljast kiskunud, enese jälle jalule upitanud. Ta tuletas pahaks pannes meelde, mis temaga tehtud, ja veel suuremaks läks ta õiglane ärevus, kui ta nägi, kui hästi talupoeg tema rüütlimõõka tarvitab. Noorsand palus seltsimeestelt mõõka, et oma au vähendajat nuhelda, aga et kellelgi himu ei olnud oma sõjariista käest ära anda, tõstis ta suure kivi maast ja tuikus sellega võitlejate poole. Keegi ei keelanud teda, sest kõik nägid, et Oodo lugu kirjumaks hakkas minema, kui soovitav oli.

Selle uue vaenlase vaheletulek tegi Jaanuse vihaseks. Hirmsa hoobiga lõi ta vastase mõõga pooleks ja pöördus kui välk uue pealetungija poole. Mõõgata kangelane pillas ehmatuse pärast kivi maha ja näitas, et tal jalgade all tallad olid.

Aga nüüd tormasid teised suure kisaga ettepoole ja võtsid sõjariistata Oodo, kes kui keeletu seisma oli jäänud, endi keskele.

«Mis see tähendab?» hüüdis Jaanus kahvatades.

«Vaat, mis see tähendab,» pilkas junkur Klopffleisch, oma ratsahobust rüsinäl Jaanusele otsa ajades. See sai aru, et siin midagi päästa ei olnud, ja kiristas meelt heites: «Oh petised koerad!»

Ta lõhkus tugeva hoobiga pealetungija hobuse pea, kargas tagasi sulaste juurde, kes isegi juba töös olid, ja ütles:

«Me peame surema, mehed!»

«Kui sureme, siis sureme, mis seal parata,» oli sulaste

üldine vastus. Üks neist langes purustatud peaga maha, teised võitlesid vaikselt edasi. Nende mõjuvate hoopide all langesid kohe kaks hobust; üks mattis peremehe enese alla, teine rüütel sai vaevalt jalule tõusta, kui ühe sulase kirves tal õlast sisse tungis. Õnnetu kukkus raskelt maha. Sulane kiskus kirve haavast niisuguse tuhinaga välja, et ise tagurpidi vastu seina tuikus. Sel silmapilgul tungis kellegi oda tema kaelast läbi ja naelutas ta seina külge kinni.

Pistja oli junkur Klopffleisch, kes langenud hobuse alt õnnega oli pääsenud. Ta puhkes oma osava teo üle suure häälega naerma. See oli tal viimne naer siin ilmas, sest juba vuhises Jaanuse mõök õhus ja naerja pea nuttis verd mullasse. Jaanus nägi, kuidas sulased viimse jõuga vastu panid; silmanähtavalt nõrkes nende vastupanek, aga hädakisa ei tulnud nende suust. Nad ei otsinud pääseteed, nad püüdsid oma elunatukest kallilt müüa. Kaua ei saanud nad oodata. Üks neist surus peagi jälle käe vastu rinda, kuhu oda sisse oli tunginud, oigas korisedes hinge välja ja langes kummuli. Tema surmaja hobune astus tuksuva keha peale, aga viimane elus sulane keerutas kirvest ja hobune ning ratsaline prantsatasid maha.

Rõõmuhelk läikis sulase näost. Ta silmad otsisid noort peremeest, kes praegu vägeva käega ühe piimnäolise noormehe hobuse seljast maha raius.

«Päästa ennast, peremees! Mina suren rõõmuga,» hüüdis sulane, uue pealetungija mõõka osavasti kõrvale lüües.

«Meie ükski veel?» hüüdis Jaanus, silmapilguks pead pöörates. «Sureme siis ka, aga ausasti!»

Jaanuse silmad otsisid võitluse ajal kõige õnnetuse alustajat Oodot. Viimaks nägi ta teda kahvatult ja mahalöödud silmil üksipäini hoovivärava lähedal seisvat. Sinnapoole hakkas Jaanus enesele vaenlaste salgast teed läbi raiuma. Tema hoobid olid hirmsad ja löid sügavaid haavu, kus nad kehasse puutusid. Väsimata kangelasejõud näis ta käsivarres elavat. Keegi ei julgenud enam otsekohe tema kallale minna, selle asemel püüti lämmatavat raudvõru tema ümber tõmmata. Ta ei hoolinud vastaste püüdmisest, vaid raius edasi.

Seal tungis valus karjatus viimase sulase suust tema

kõrvu. Jaanus pöördus äkisti ümber. Kolm rüütulisulast olid tal taganemistee kinni pannud. Nende vahelt nägi ta majaukse olevat pärani lahti ja viimase sulase keha põigiti lävel. Õnnetu oli ennast surmahirmus majja püüdnud päästa, aga ust lahti tehes sai ta surmahoobi ja langes uksega ühes kotta.

Lahtine uks äratas Jaanuses uue mõtte. Ta oli nüüd üksipäini verejanulise salga vastas, igast küljest irtitas temale armutu surm vastu — ja eluhimu ärkas vägevasti noores mehesüdames.

Ta kargas äkilise tuhinaga teetakistajate kallale, lõi esimesel ühe hoobiga pea lõhki, ajas teisel mõõga kaelast läbi ja hüppas üle sulase surnukeha majja.

Isandad ja sulased jäid kohmetult seisma ja üks luges teise silmist: «Ei mina selle küüsi himusta langeda. See pole talupoeg ega inimene, see on püsti kurat!»

Viimaks tõstis keegi ägedam mees häält: «Rebane on ise lõksu läinud. Meil pole muud teha, kui pistame pesa põlema ja võtame rebase piikide otsa, kui ta kusagilt august välja hüppab.» See nõu võeti kiiduga vastu. Terve salk lagunes mööda õue elumaja ümber laiali, et iga elusa hinge väljapääsemist võimatuks teha. Jaanuse kambri aknaauk leiti lahti olevat ja pandi kinni. Salakäikude peale, mis lossitaolisel talul vahest võisid olla, ei mõtelnud keegi. Sulased kuhjasid õlgi ja kuivi raagusid nelja seina äärde ja pistsid need igast küljest korruga põlema. Tuleleek lippas kiiresti seinapalkide kaudu üles, torkas kõrgesse katusesse, pääses lahtisest kojauksest majja ja vuhises akendest jälle välja. Kõrbenud juuste ja hilpudega jooksid kaks poolsurnud ümmardajat leekide vahelt välja. Neid tervitati toore naeruga ja määrati sõjasaagiks. Tuli vingus, kui oleks tal kahju seda kauaaegset õnnelikkude inimeste varjupaika hävitada. Igal silmapilgul ootasid põletajad õnnetu, tulest ja suitsust tagaaetud Jaanuse valukisa kuulvat, nagu laudas loomad kisendasid, ootasid teda põlevate riiete ja kõrbenud juustega välja hüppavat. Aga põlevas majas jäi kõik vait ja vakka, ainult tuli mühas edasi ja sädemed praksusid ning tantsisid taeva poole keerlevas suitsusambas...

Vana Tambat lamas ikka veel hoovivärava lähedal maas. Hoop mõõgaseljaga oli ta paljast pead raskesti

põrutanud, verekaotus teda nõrgestanud, hirmus õnnetus teda uimastanud. Poolpõsakil vahtis ta üksisilmi tulle, verised juuksed rippusid tal sassis üle otsaesise, suu seisis lahti, lõug rippus lõdvalt rinna peale ja väri- ses vahel kramplikult.

Sealsamas toetas Oodo ikka veel selga vastu palkaeda, käed vaheliti rinnal, ja vaatles vihase mokaärimisega, mis seltsimehed tegid. Ta teadis, et tema vihamees praegu põlevas majas koledat otsa leidis, ja ometi ei tundnud ta rõõmu! See ei olnud ausa mehe kättetasu- mine, see jättis uue, kustumata täpi tema au külge.

«Jaanus, poeg, kus sa nüüd oled?» sosistas vanamees enese ette. Oodo kuulis seda ja ta näost paistis inetu kahjurõõm, mis aga kohe kadus.

«Sinu poeg küpseb praegu seal majas,» ütles ta tume- dalt.

Vanamees kuulis küll, aga ei pööranud pead ega vas- tanud midagi. Muudkui vaevalt arusaadavalt raputas ta pead.

«Kas kuuled, vanamees,» ütles Oodo uuesti, «sinu poega praetakse seal elusalt. Teeb see sulle rõõmu?»

Jälle ei vastanud Tambet midagi, aga seekord libises koguni kerge naeratus üle ta näo. See naeratus ütles: «Oleks mu Jaanus veel põlevas majas, ei see laseks ennast kui põrsast praadida. See põrssakene võtaks panni vartpidi ja ehiks kokkade päid.»

Korraga kuuldi läbi tule vingumise ja praksumise äkilist, läbitungivat kiljatust. Vaene Maanus oli lee- kide vahele sattunud. Üheks silmapilguks paistis tema kahvatu, valusalt viltukistud nägu pööningu luugi vahelt. Siis langes tükk katust sisse, kitsad leegikeeled vuhisesid sinna-tänna — ei muud häält enam kui tule pragin...

Kes karjatust kuulnud olid, jooksid kokku ja küsisid aralt, kas see «tema ise» olnud? Aga need, kes õnnetu tuleroaks saanud poisi nägu olid näinud, raputasid vaikselt pead. Kahtlane imestus täitis kõiki. «On ta juba valmis või laseb ta ennast häält tegemata tuhaks põletada?» mõtlesid mehed.

Valju mürinaga kukkus katus sisse. Tulesädemed lendasid kaugele ümberingi, ait ja laudad põlesid ka juba, hooviseinu lakkus leek. Hakati hoovist välja põge-

nema. Oodo ärkas oma tuimusest. Sulaste nõu oli vana Tambet tulle visata, aga Oodo käskis ta üles tõsta ja lossi kanda.

Kogu salk koondus põlevate hoonete ette metsa äärde. Endine ülemeelik lust oli kadunud. Tule eest pelgudes võeti oma surnud ja haavatud seltsimehed kaasa ja leiti, et kolm õitsvat rüütlivõsu, kes oma vanemate rõõm ja armukeste igatsus olnud, kergemeelse tembu eest eluga olid maksnud. Peale selle oli kolm sulast surma saanud ja mitmetel tunnistasid valusad haavad, et lõbus nali kurvaks tõsiduseks oli muutunud.

Pikkamisi lagunesid põlevad hooned, kuni nad viimaks suitsevateks tukkidehunnikuteks kokku langesid. Kõrge korsten üksi seisis veel ja sirutas oma suitsunud pea kui tumeda ähvarduse taeva poole. Kuni viimse silmapilguni oli pealtvaatajatel segane tundmus, kui peaks sootumaks kadunud Jaanuse kehamürakas ometi kord auravate rusude vahelt üles kerkima. Kuid ainult sinakas suits keerles mustavatest tukkidest üles ja ühines kõrgel õhus ujuvaks hallpunakaks pilveks.

Viimaks roniti sadulasse ja hakati pikkamisi lossi poole sõitma. Jutuhäält ei olnud kuulda. Toored sulasedki ei julgenud kiitlema hakata. Võit oli vähe au toonud.

Metsa talu varemed aurasid kuni ööni. Siis tibas hõre vihm maha ja kustutas viimse sädeme sütehunnikust. Kõrge korsten seisis veel kaua püsti ja varesed, kes ammututtavaid hooneid ei leidnud, keerlesid imestavalt kraaksudes tema ümber. Talv tuli ja mattis riismed lume alla. Üks pesast aetud hunt pesitas enese tühja ahju. Korstna süsimust pea muutus lumivalgeks. Varesed siblisid vahel ta paruka maha, aga ta sai jälle uue. Tükk tüki järel pudenes lahti ja viimaks lükkas vali tuulehoog ta vana kere niisuguse mürinaga ümber, et ahjus pesitsev hunt kohkunult välja putkas ja enam tagasi ei tulnud.

13

Kevad tuli — 1343. aasta kevad.

Jürikuu näitas, nagu kõik jürikuud, ka sellel aastal oma tujukalt muutuvat nägu. Lõuna ajal paistis päike

selgelt ja soojalt sinisest taevast, õhtul läks ta säravalt looja ja taevaäär ümberringi lõkendas veel kaua kullases, punases, roosas ja violetses värvis. Inimene rõõmustas ja lootis homseks ilusat ilma. Aga näe — vaevalt kustus viimane heledam kuma tumesinise võlvi äärelt, seal värvis see ennast teises kohas mustaks, käre kirdetuul külvas taevavõlvi pilvi täis, vihm, lumega segatud, kahises maha. Hommikul oli taevas hall, tuul külm, maa mudane, sopase vee sooned sirisid kollasteks ojadeks kokku.

Ühel pilvisel ööl — see oli jüriöö — peatus üksik ratsamees kõrgel künkal, umbes poolteist penikoormat Tallinnast. Ratsanikul oli pikk talupojakuub õlgade ümber ja pehme kaabu sügavale silmile tõmmatud.

Öö oli, nagu öeldud, pilvine, taevas tume ja täpiline kui mättane maa. Pilvetäppide vahel väänlesid ristipõigiti heledamad jooned, mille kaudu kuu kiired nõrka helki uinuva maa üle valasid. Kõle öötuul kohas tumedasti ümberkaudsetes metsades ja vingus ratsaniku pea kohal üksiku männi okstes.

Kaugel kiirgasid mõned Lodijärve lossi valgustatud aknad kui kassisilmad metsa mustaval põhjal.

«Seal on külalisi koos,» ümises ratsanik lossi poole vaadates, «nüüd oleks kerge kogu pesa hävitada. Aga tehku talupojad, mis tahavad. Mina selle perekonna õnnetust ei püüa. Jumal nendega!»

Ehk küll kõrgel seisupaigal, tuule käes, sugugi palav ei olnud, võttis ratsanik siiski kübara peast ja pühkis käega paar korda üle otsaesise. Pilvetombud kärisesid ühest kohast ja vahelduv valgus langes mehe näole. See nägu oli veel noor, ja ehk küll kahvatu ning sissevajunud põskedega, siiski mehine ja väga tõsine.

Ratsanik pani kaabu jälle pähe, võttis siis kuue alt tõrvalondi välja, lõi tuld, pistis londi põlema ja hoidis ta kui küünla püsti. Leek lõkendas tuule käes kõrgele.

Imelik oli, mis nüüd sündis.

Ümberringi, nii kaugele kui silm ulatas, välkusid pimeduses tulesilmad üles, mis paar silmapilku põlesid ja jälle kustusid.

Mees männi all hoidis tulelonti ikka kõrgel, seda aegajalt pea ümber keerutades. Selle aja sees vilkusid ja kadusid üksikud tulukesed ikka edasi. Siis jäi kõik

mõneks ajaks jälle pimedaks; viimaks kustus ka tulelont mäekingul.

Kuid nüüd tõusis ühes kohas uus tuli, mis enam ei kustunud, vaid pilk-pilgult kasvas, kuni leegid torni kõrgusele lendasid ja ööpimedust ümberringi päevalguseks muutsid. See ei olnud enam tuluke, see oli tulekahi. Üks mõis põles.

Ei kestnud kaua, ja juba purtsas teises kohas veripunane leek otsekui maa seest välja, kasvas kiiresti ja paisus suuremaks kui esimene. Vaevalt oli see sündinud, kui kahes, kolmes, neljas uues kohas uued tulekahjud tekkisid. Näitas, kui oleks Eestimaa pind lõhkenud, kui kipuks maakera tuline sisikond lugemata pragudest välja. Lähedal ei olnud enam ööd, pimeduse viirud tulede vahel kadusid kordamööda täiesti, siis laienesid jälle kõikudes, nii kuidas leegid kõrgemalt või madalamalt lõkendasid. Otsata kauguses, kus silm tuleleeki enam ei näinud, punetas verekarvaline kuma taeva veerel.

See ei võinud enam igapäevane õnnetus või üksikute kuritegude kokkujuhtumine olla, see oli mäss ja sõda!

Ei olnud enam kahtlust, et kõik kindlustamata mõisad ümberringi põlesid, ja mitte üksi mõisad, vaid iga hoone, mille katuse all taanlane või sakslane elas. Armuta kurnatud ja piinatud talupoeg võttis viimse jõu kokku ja müristas oma ärganud priiusehimu hirmsa valjusega isandatele kõrvu. Sakste põlevate majade tuli pani taeva punetama, varsti värvis nende veri ka maapinda punaseks. Nüüd said isandad hirmuga aru, kui kardetav see on inimest loomaks alandada, temale näitlikult looma toorust õpetada. Loomadest alamaks arvatud talupojad ei hoolinud inimlikust halastusest, vaid hävitasid viivitamata ja valimata, mis vihatud tõust iganes nende kätte sattus. Nad raiusid mehed tükikideks, kägistasid naised ära ja viskasid lapsed tulle. Nad ajasid põgenejaid kui metselajaid taga, otsisid kõik urkad läbi ja tapsid ilma armuta.

Tume mühin, koledam kui öövaimude möllamine, tõusis igast küljest üksiku künka ümbruses. Kui tasasem tuulehoog ühelt poolt puhus, kandis ta talupoegade rõõmuhõiskamist, oma vere sees pöörlevate ohvrite oigamist, emade haledat hüüdmist laste järele, kes mäs-

sajate piikide otsas kiljatasid, hädakisa, sajatusi ja tule praginat koledas segadikus üksiku ratsaniku kõrvu, kes ikka veel endisel kohal seisatas.

Ta oli käed rinnale pannud ja vaatas mõttes kaugele. Ta silmad läikisid, kahvatanud näkku tõusis kerge puna, ta liigutas huuli, iseenesega rääkides:

«Hakatus on tehtud — hirmus, verine hakatus. Taevas punetab mässuleegist. Priiuse päike tõuseb veripunaselt. Aita, halastaja vaim, et ta niisamuti jälle looja ei läheks! . . . Vahuri soov on täidetud. Mis poeg tegemata jättis, seda tegi pojapoeg: ähvardav ulgumine kõlab üle maa, ja mina tema ärataja, mina tema kasvataja. See ulgumine ei pea vaikima, enne kui mina oma tasu kätte saan ja oma rahva vabaks teen. Oh lootus, sa oled magus! . . . Kui hea meelega oleksin ma neid väeteid päästnud, kes täna öösel süütult surevad, aga ma ei või. Raudne vajadus nõuab võõraste viimset veretilka, et nende varjugi enam meie maal ei oleks. Siis alles tuleb vabadus tagasi, rahu kosutab kurnatud rahvast, hirm kaob vaigistatud südamest, ja sina, jumalik haridus, laotad oma valgust rõõmurikaste paikade üle. . . .»

Rääkija jäi vait. Tema silmad hiilgasid, ta rind paisus, hele lõke valgustas silmapilguks ta vaimustatud nägu. . . Ta pilk langes selle koha peale, kus Lodijärve loss kaugel metsaserval enam aimatav kui nähtav oli. Seal oli kõik veel vaikne.

«Mu vaene isa!» õhkas noormees, ja ta pea vajus rinnale.

Häälte ja kapjade kõmin kostis altpoolt ja tuli lähemale. Salk ratsamehi kogunes mäejalale ja jäme hääl hüüdis ülespoole:

«Kas oled veel üleval, Tasuja?»

«Olen küll. Tulge ligemale!» vastas mees mäekingul.

Lühikese ajaga jõudis salk mäele ja peatus üksiku ratsaniku ees. Need olid enamasti Lodijärve talupojad. Neil olid sõjariistadeks kirved, vikatid, nuiad, mõnel vanad roostetanud piigid ja mõõgad, mis vist veel esivanemate sõdasid näinud, ja kõikide nägudelt paistis kirglik himu neid mitut värki sõjariistu niipea kui võimalik tarvitusele võtta.

Noorepoolne väle mees, keda Karu Andreseks kut-

suti, vehkis mõõgaga korra läbi õhu, laksutas näppu ja ütles: «Kas peame peale hakkama?»

«Kust te need head hobused kätte saite?» küsis Tasuja.

«Tühjendasime enne tulekut naabermõisa tallisid,» irvitas Karu Andres.

«Miks te kohe lossi kallale ei läinud?»

«Mehed ei julgenud ilma sinuta,» seletas Karu Andres, kes teiste eesträäkija näis olevat.

Kes sel silmapilgul Tasuja silmi oleks uurinud, oleks sealt midagi kui salarõõmu leidnud. — «Eks ma teile ütelnud, kui mind oma pealikuks valisite, et ma teid selle asja juures mitte ei või aidata,» ütles ta tumedalt.

Salk vaikis, kuid oli märgata, et mehed pealikuga nõus ei olnud. Loss oli rasvane suutäis ja paljudel oli seal vanu arveid õiendada. Kuid Tasuja seletas:

«Nüüd on lossis kõik juba ärevil, on kõigest juba aru saadud ja tormi vastu valmistatud. Meid aetaks häbiga tagasi ja meie raiskaksime asjata oma verd.»

«Mina ei karda midagi, kui sina kaasas oled,» vaidles Karu Andres ägedalt, «mina lähen läbi, olgu kümme kuradit ees. Ega teisedki maha jää.»

Salk tõstis tõendavat kära.

«Mõistke ometi, mis parem on,» noomis Tasuja valjemalt. «Meil on praegu vähe mehi ja aega küllalt. Kui hiljem rohkem väge kogume, võime lossi igatahes piirama hakata. — Vast pääseb tema seniks Tallinna,» lisas ta enese ette salamõtte juurde.

Mehed hakkasid nurisema. Ühed ütlesid, neil pidavat häbi olema teiste vendade ees, kes omad mõisad ausasti ära põletanud ja peremehed teise ilma saatnud. Teised küsisid otsekohe, mispärast nad siis õieti välja on tulnud ja mis nüüd tegema hakata? Egas nad ometi teiste tegusid laiseldes vahtida tahtvat.

Tasuja mõtles natuke aega.

«Mehed,» hüüdis ta siis, ja tema vali hääl pani nurina korruga vaikima, «ma mõistan küll, et te midagi teha soovite. Meie võime peagi tubli töö ära teha. Mis te arvate, ega te munki ja muid säherdusi musti linde üleliia ei armasta?»

Meeste verejanuline vastus tunnistas kibeda selguga, kui vähe tolleaegne ristiusu-õpetus ja munkade

«armutöö» nende piinatud poolpaganate südames maad oli võitnud.

«Ma lämmataksin kõige selle tõu tema mustade kuu-
bedega ära,» oli Karu Andrese kange sõna.

«Siin on töö meid ootamas,» kõneles Tasuja edasi.
«Siit ei ole rohkem kui mõni tund ratsasõitu Padise
kloostri. See klooster on küll veel noor, aga meie
vendade vaeva läbi juba tore ja rikas, ja kloostri-
vanemad pidavat oma talupoegi hullemini nülgima kui
mõni mõisnik. Me võiksime neile, enne kui nad kauge-
malt abi saavad, kerge vaevaga kristlikku alandust õpe-
tada. Kas olete nõus?»

Mehed tõstsid rõõmukisa: «Lähme näitame pappidele
tuld põrguteele! Aitame hakkidel kloostri suitsus tae-
vasse lennata, kuhu nad meid juhatavad.»

Lühikese ajaga oli terve salk edela poole kihutades
metsa pimedusse kadunud. Mäekink jäi tühjaks ja vaik-
seks, muudkui tuul sosises ja vingus üksiku männi
okstes, kui otsiks ta peidupaika nende koleduste eest,
mille kaja ta kokkunud maailma laiali kandis.

Sel hirmsal jüriööl leidis Eestimaal mitu tuhat ini-
mest, taanlasi ja sakslasi, mehi ja naisi, nõtru vanakesi
ja väeteid lapsi, eestlaste kaua kasvatatud viha läbi
surma.

Mässavate talupoegade salgad kogusid end Tallinna
alla pärast seda, kui lagedal maal viimne võoras oli
surmatud või pagenud. Piirajate hulk kasvas kuni
kümne tuhandeni, kellel kõigil oli üks tahtmine: vaba-
duse eest võideldes võita või surra. Senine elu oli nende
meelest nii jälgiks läinud, et isegi surm neile pare-
mate aegade hakatust tähendas. Nad valisid endale
vanemaid, nende seast neli ülemat vanemat, keda sak-
sad pilgates nende «kuningateks» nimetasid, ja saatsid
saadikud Soome abi paluma. Viiburi piiskop lubas neile
mehi laevadega saata, mille eest Tallinn pärast lange-
mist Rootsi kuninga valitsuse alla pidi jääma.

Linnas, kus rahvahulk maalt põgenejate läbi üli-
suureks oli kasvanud, valitses hirm ja ahastus. Kardeti,

et talupojad kohe tormi hakkavad jooksuma, ja siis oli kõigil kuri ots oodata. Arvata oli, et vihale ärritatud talupojad linnarahvaga rohkem halastust ei saaks tundma kui maaisandatega. Salamahti saadeti käskjalad Liivi ordumeistri Burchard von Dreilebeni juurde abi paluma.

Aga eestlased ei hakanud tormi jooksuma, vaid piirasid linna ainult sisse. Nad ootasid veel üht suuremat salka, kes Tasuja käsu all Padise kloostri tühjaks oli riisunud, mungad maha nottinud, ümberkaudseid talupoegi nende isandate hävitamisel aidanud ja läänlasi mässule kihutanud. Läänemaalt tungis mässutuli üle väinade Saaremaale, mille kärejad pojad ühe päevaga ligi tuhat sakslast surmasid, nende seas ka ordu maa-valitseja ühes kõigi ametimeestega. Viimaks jõudis ühel päeval Tasuja salk talupoegade laagrisse Tallinna all, kus teda hõisates vastu võeti. Tasujat tundsid peaaegu kõik eestlased, aga tema minevik ja pärisnimi oli ainult mõnele ta oma meestest teada, ja neile oli ta ilmutamise kõvasti ära keelanud. Paljud kahetsesid, et teda nooruse pärast peavanemaks ei võidud valida, kelleks ta oma tulise kõne, sõjakunsti ja muu tarkuse tõttu oli kui loodud. Kõik tema ettevõtted olid seni õnnestunud.

Kui Tasuja laagrist läbi ruumika telgi poole ratsutas, mis vanemate nõukogu jaoks oli ehitatud, ei lõppenud rõõmukisa; noored ja vanad püüdsid tubli mehe kätt suruda, vähemalt teda lahke naeratusega tervitada. Muidugi ei puudunud ka mõnitajaid — millal need Eestis on puudunud?

«Vaadake, nooremad!» seletas keegi taat, «see on tubli maamees. Meie poleks iialgi vabaduse mõtet pähe võtta julgenud, kui tema öösiti külast külla ei oleks rännanud, mehi kokku ajanud ja neile uut vaimu sisse valanud. Kas ta pole sada korda surmahädas olnud, kas ta pole aastate kaupa pidanud rahva tuimuse ja piitsahirmuga võitlema? Iga teine oleks ammu tüdininud, aga tema saatis võimatu asja korda.»

«Mina teda ei usu,» vaidles keegi poolvaljult vastu. «Teeb enese mässumeheks, ise pool saksa.»

«Mis ta minust parem on?» kahtles teine.

«Räägitakse, saksad olevat teda kurjasti nülginud,» tähendas üks noorem mees.

«Aga kas ta seda kunagi on kaevanud?» täiendas esimene taat elavalt. «Kas ta ilmiski iseenesest räägib? Ei sõna. Kui küsid, teeb teist juttu. Ei see hooli enesest nii palju kui sääse pirinast. Mis ta teeb, teeb ta teiste heaks.»

«No-noh, ega temagi suu sarvest ole,» kaheldi ühelt poolt.

«Ma olen kuulnud,» algas keegi teadja, «et ta koguni talupoeg ei pidada olemagi. Olnud ise prii mees ja mõisnik, aga sellepärast, et ta talupoegade eest seisnud, olla saksad ta mõisa põlema pistnud ja ta omaksed viimseni ära hukanud.»

«Ega ta talupoeg küll ei ole,» tõendas teine teadja. «Ta loeb reekani, juudi ja munga keeli kirju ja peab nende sakstega, keda meie mehed maha notivad, selget saksa keelt sortsama. Kui ta ise saks ei ole, siis on ta nõid.»

«Temaga läheksin tulest läbi,» sosistas keegi noor ja selle silmis leekis vaimustus.

Kui Tasuja vanemate telki astus, olid vanemad parajasti koos sõjanõu pidamas. Nad olid aastate poolest kõik aulisemad kui Tasuja, mõned juba hallide peadega, aga kui tema sisse astus, tõusid kõik püsti ja tere-tasid teda iseäraliku lahkusega, peaaegu aupakkumisega. Siis võtsid kõik ringis istet. Kõrge kasvuga hallpea, keda teised kui peavanemat austasid, pööras silmad Tasuja poole ja ütles:

«Tasuja, poeg, sa tuled raskelt, vaevarikkalt töölt ja oled vist õige väsinud. Ütle, kui kaua sa puhata tahad?»

«Ma olen valmis kõige raskemat tööd sedamaid ette võtma, kui see meie asjale kasu toob,» vastas Tasuja lihtsalt.

Peavanema pilk libises nähtava heameelega noormehe sirge, siiski tugeva keha ja tõsise, kahvatu näo üle.

«Sa oled meie rahva au ja ilu,» ütles ta, «sinu kätte võiks ta julgesti oma õnne uskuda. Kuula, mis meil nõuks on, ja anna ise nõu — sa oled meist kõige targem. Me ootame iga päev Soomest abi ega taha enne tormi jooksmata hakata. Meie peame linna kõvasti piirama, et keegi sisse ega välja ei pääseks. Kuid selleks peame ise oma seisukoha julgeks tegema. Meie selja taga seisab

Lodijärve loss, kus hulk sulaseid kaitsjateks ja kuhu palju põgenejaid maalt on pääsenud. Need võivad meile tuska teha, sest kui linnamehed välja juhtuvad kippuma, tuleksid lossi kaitsjad meie selja kallale ja meie satuksime haamri ja alasi vahele. Sellepärast peame oma seljataguse puhtaks tegema, see on — kas lossi hävitama või omad mehed sisse panema.»

Vanamees jäi silmapilguks vait. Ka Tasuja ei lausunud sõna, vaid vahtis tõsiselt enese ette maha.

«Ma tean, et sina siitpoolt mees oled, — eks ole?» küsis peavanem.

«Jah,» vastas Tasuja lühidalt.

«Vaata, siis tunned sa ümberkaudseid kohti kõige paremini, tunned ka Lodijärve lossi ligemalt?»

«Jah, tunnen.»

«Siis on nõu leitud. Kas tahad oma meestega lossi kallale minna? See ei ole muud kui kindlustatud mõis, aga olgu ta nii kindel kui tahes, ma mõtlen, ega sina oma karudega hirmu ei tunne. Kas tahad?»

Tasuja ei vastanud kohe. Ta vaatas jälle mõteldes enese ette maha. Viimaks tõstis ta pead, vaatas ringi ja küsis:

«Kas kedagi teie hulgas ei ole, kes seda tööd enda peale võtaks? Mina jääksin heameelega siia ja aitaksin mehi sõjale harjutada.»

Kõik vanemad vaikisid. Nad ei saanud Tasujast aru. Mehi oli ju küllalt, kõik sõjariistus ja võitlusvalmis — mis neist harjutada? Kui Tasuja nägi, et mingisugust vastust ei tulnud ja peavanem suud uuesti seletuseks lahti teha tahtis, ütles ta kindlasti:

«Minu mehed on täna väsinud, aga homme, enne kui päike tõuseb, oleme lossi ees.»

Seda nõu rõõmuga heaks kiites tõusid vanemad üles ja läksid välja, igaüks oma salga juurde. Nõupidamine, mille tähtsust keegi ei aivanud, oli lõpetatud.

Ka Tasuja astus telgist välja. Õues tõmbas ta korra sügavasti hinge, vaatas ringi, kus lugemata vendade silmad usaldades temale vastu naeratasid, ja ümises iseene ette:

«Isamaa üle kõige!»

Ta kohendas sulgedega kübarat ja hakkas oma meeste poole sammuma. Ta ei olnud veel kaugele jõudnud, kui

korruga laagri viimases otsas kära tõusis. Suur salk mehi oli ühe nürus riiete ja sassis juustega inimese ümber koondunud, kes oma keha väänates ning kätega vehkides midagi näis jutustavat, mis kuulajaid kangesti kihama pani.

«Lähme vanemate telgi juurde!» karjusid mehed ja terve salk hakkas kui veerev lumi ühtepuhku paisudes laagri keskpaiga poole liikuma.

«Mis seal on?» küsis Tasuja, kui käratsejad tema lähedale jõudsid.

«Rüütlid tulevad! Liivi landmeister tuleb Paidest suure väega meie kaela!» karjuti vastu. Rahvahulk vedas Tasuja enesega kaasa. Vanemad jooksid kära peale kokku. Hirmutavat sõnumit kuuldes taganesid nad telki ja kutsusid sõnumitooja sisse.

«Katsu rahvast vaigistada,» ütles peavanem Tasujale, mispeale see kivi otsa astus ja oma võimsa häälega hüüdis, nii et see kõigest kärast üle kostis:

«Mehed, jääge rahule! Veel ei või rüütlid lähedal olla, ja kuni nad siia jõuavad, võime kõik veel heaks muuta. Laske vanemaid rahunõu pidada. Ma palun.»

Selle peale jäi kära vaiksemaks, ainult segane pomin kohas kui mere lainetamine telgi ümber. Tasuja astus kivilt maha ja läks telki.

«Landmeister ise on suure sõjaväega üle Harjumaa piiri astunud,» rääkis nürus sõnumitooja. Ta kõneles järguti, raskelt hingates, luksudes ja kogeldes nagu inimene, kes palju jooksnud või kangesti ehmatanud. «Ma olen neid ise näinud... see oli hirmus... Oh, see oli hirmus. Ma ei suuda rääkida. Kus nad meie mehi kätte said, seal raiusid nad neid... oh, mu keel kangub seda rääkides... nad raiusid neid mõõkadega tükkideks, poosid neid oksa ja uputasid kui kassipoegi. Kõik ümberkaudne maa on hirmu ja ahastust täis, ei kellelgi enam nõu ega abi. Me oleme kadunud... kadunud... kadunud...»

Rääkija kattis silmad kätega kinni ja hakkas valjusti nuuksuma. Vanemad vaatasid tummalt üksteise otsa. Vaikuses, mis tükk aega telgis vältas, kõlas ainult sõnumitooja äge nutt otsekui halb ettekuulutus.

«Kui kaugel arvad sa rüütlid praegu olevat?» küsis viimaks peavanem.

Nutja pühkis käeseljaga silmi, tõstis pead ja hakkas uuesti jutustama: «Kui mina neid nägin . . . see oli tuna-eile peale lõunat. Meid oli väike salk ja me materdasime põlenud mõisa hoovis opmanit, kelle keldri põhjast välja tõmbasime. Korruga hakkab metsatuka tagant lõpmatu hulk ratsamehi välja venima, kõik raudriides ja kiivrites, ja piigid välguvad päikese paistel. Meid nähes tormasid ratsanikud kui tuulispask meie kallale. Mina jõudsin vaevalt keldrisse tõrre alla pugeda. Teised võeti piikide otsa nagu silgud vardasse. Mina vabisesin kui haavaleht ega julgenud hulgal ajal pead tõrre alt välja pista. Kui viimaks ometi tõrre äärt tõstsin, oli öö käes ja kõik kära vaikinud. Nüüd hakkasin kõigest jõust Tallinna poole sibama, jooksin kaks ööd läbi, päeval hoidsin ennast metsades ja rabades varjul. Ma oleksin kas või põlevasse ahju pugunud, et neid kolemaid piigimehi mitte näha, aga ometi juhtusin neid veel korra nägema, kui nad parajasti küla põletasid ja külarahvast tapsid. Ma pistsin kui jänes koerte eest punuma ega vaadanud enne tagasi, kui väsimuse pärast ninaga mudalompi kukkusin.»

Vapra mehe halenaljakas, luksumisega segatud ja veidrate kehaliigutustega soolatud reisijutustus **kiskus** vanemate murelikud näod vägisi naerule. Esimene ehmatus kadus, uus julgus tuli lootusega ühes.

«Sa ei öelnud ikka veel, kui kaugel sa rüütleid praegu arvad olevat,» tähendas peavanem.

«Kui ma neid eile viimast korda nägin, olid nad umbes poolel teel Paidest Tallinna,» vastas jutustaja. «Ma arvan, palju ligemale pole nad seni vist jõudnud, sest meie salgakesi taga ajades ja külasid riisudes viidavad nad aega.»

«Hea küll,» ütles peavanem lühikese mõtlemise järel. «Sina, sõnumitooja, mine välja ja jutusta meestele oma põgenemise lugu niisama mõnusalt kui meile. See teeb neile vast enam nalja kui hirmu. Ja meie, vanad, peame nõu, mis nüüd peale hakata.»

Sõnumitooja läks välja. Vanemad hakkasid sõjaväe ja rahva raskendatud seisukorda arutama. Mõtted olid mitmesugused, läksid laialt lahku. Ainult selles olid kõik üksmeelsed, et orjus pidi kaduma — või elu. Peavanema heaksarvamine kaalus nende poole, kes nõu

andsid maad Liivi ordu kaitse alla pakkuda ja ordule aastamaksu anda.

Tasuja, kes kaua vaikselt oli kuulunud, tõusis nüüd püsti ja palus sõna.

«Peavanemal on õigus,» rääkis ta, «meie mehed on sõjas harjumata, meie jõud ei ulata veel kahe vaenlase vastu. Mina arvan, meie pakume end silmakirjaks ordu ülemvalitsuse alla ja katsume selle läbi nende sõjaväge nii kaua eemal hoida, kuni mehi harjutame ja soomlased tulevad. Siis võtame Tallinna ära, ja on see kord meie käes, siis võime ka rüütlitega valjemalt rääkida.»

«Ma kardan aga,» heitis üks vanem vahele, «et landmeister meie pakkumist vastu ei võta. Rüütlid on liiga uhked, et mässavate talupoegadega kauplema hakata.»

Tasuja kuulas tähele pannes, mis vanem ütles, ja rääkis edasi: «Siin on vanemal, kahju küll, õigus. Pealegi on rüütlitel veel teine põhjus meie vastaste hulka heita. Nad on Saaremaa sündmuste läbi ärritatud ja kardavad õige põhjusega, et talupojad kõigis nende maades sedasama võiksid teha, mida meie praegu teeme. Ja kui nad meid võidavad, siis kisuvad nad taanlaste käest kulude tasuks muidugi kõik selle maa ära. Nii jääb meil vähe lootust neid palja ülemvalitsuse ja maksuga jäädavalt lepitada.»

«Siis võitleme! Tulgu, mis tuleb!» hüüdis üks vanem rusikaga laua peale lüües.

«See jääb vist viimaks ikka meie ainsaks nõuks,» kinnitas Tasuja rahulikult. «Meie mehed on vahvad, kuid juhtige neid hästi! Nüüd on minu mõte see: meie saadame landmeistrile vastu käskjalad, kes temale meie allaandmist vabadeks, maksuandjateks vasallideks pakuvad. Vast viibib ta veel nädala, siis on soomlased laevadega siin ja teie jooksete maa poolt linna peale tormi. Mina lähen, nagu kästud, homme hommikul vara Lodijärve lossi ette ja katsun ta vähemalt kolme päevaga kätte saada. Teie õpetage mehi, valmistage neid tormile. Valmistust, valmistust on vaja, ja üks olgu ülem käskija! Juhtub siiski, et landmeister varemalt, kui arvatud, siia jõuab ja teie kallale kipub, enne kui linn teie käes, siis langen mina oma meestega lossist rüütlitele selga ja me võtame nad kahest küljest kui tangide vahele. Vast saame neist sedaviisi jagu — kui nad aga

meile vähegi aega annavad. Mõned päevad otsustavad meie asja. Oh, oleks meil aega!»

«Sinu nõu on mõistlik,» ütles peavanem, «kuid üks asi on selle juures kahtlane. Kui sa tõesti lossi kätte saad, ja selles ma ei kahtle, siis on karta, et landmeister enne, kui ta siia jõuab, kõige oma väega sinu kallale kargab. Siis oled sina kadunud ja meie kaotame asjata oma paremad mehed.»

«Enne aga teeme meie lossis neile tublisti kahju,» ütles Tasuja kindlalt, «ja raiskame nende aega, nii et teie endid paremini valmistada jõuate. Pealegi seisab loss metsade keskel ja rüütlite teest kõrval, kui nad otse sealtpoolt tulevad, kus neid on nähtud. Vast ei pane nad meid tähelegi, enne kui ise neile kuklasse lööme.»

Tasuja selgete sõnadega arutatud nõu võeti ühel meelel vastu. Vanemad tõusid üles ja astusid õue, kus rahvas ikka veel kõnerikka sõnumitooja väsimata juttu kuulas. Vanemate ilmumisel jäi jutustaja vait, mispeale Tasuja kivi otsa astus ja võetud nõu rahvale teada andis. See võeti vaikselt vastu.

Nüüd valiti neli peavanemat saadikuteks* ja veel samal tunnil ratsutasid need, rahva palavaid õnnesoove kaasa võttes, laagrist välja orduväge otsima.

15

Teisel hommikul tõusis Lodijärvel kära: «Mässajad piiravad lossi ümber!»

Lossis oli, nagu eestlaste peavanem õigesti arvanud, inimeste hulk põgenejate läbi kasvanud. Peale naiste ja laste oli seal umbes sada võitlusvõimelist meest koos. Kuuldud sõnumi peale tõttasid kõik, mehed ja naised, noored ja vanad, müürile. Lossi ümbrus kubises sõjariistus meestest.

Värava ligidal seisatas suurem salk ratsamehi, kelle hulgas palju endisi lossitalupoegi ära tunti. Nad olid kõik oma labases maarahva riides. Selleaegsed eestlased ei armastanud end veel võõraste hilpudega ehtida, mida neile hävitatud mõisates küllalt kätte langes. Ainult mõned kiivrid ja sõjariistad olid võõrad ja läikisid

võidumärkidena tõusva päikese paistel. Teiste hulgast paistis välja kõigepealt Tasuja oma mehise kuju, toreda hobuse ja kukesulgedega, mis tema kübaral lehvivad.

Tema käsul veeretas üks ratsanik valge lipu lahti, lähenes müürile ja hüüdis valju häälega:

«Kes teist on lossi peremees?»

Oodo, kes, käed ristis rinnal ja kulmud kortsus, talupoegi silmitses, vastas järsku:

«Kas sa, lurjus, saksa ei tunne? Kaabu maha!»

Talupoegade käskjalg kõneles pühalikult edasi:

«Oled sina Oodo Raupen, Lodijärve lossi peremees, siis kuula, mis selle maa vaba rahva vanemad sinult nõuavad. Anna see loss, mis sinu omaks jääda ei või, ilma vastu panemata meie kätte, siis võid sina ja iga rüütlisugu mees, kes sõjariistad maha paneb, Eestimaalt vabalt välja minna, kuhu tahab. Kõik sõjasulased aga võetakse vangi ja peetakse kinni, kuni siia maale kindel valitsus tuleb.»

«Mis sa, vares, kraaksud? Tule parem oma sandikarjaga ja katsu loss ära võtta!» pilkas Oodo. «Koerapiitsad ja soolased vitsad on mul sinusuguste tarbeks igatahes valmis pandud.»

«Kui sa vanemate tahtmist kohe ei täida,» vastas käskjalg kõikumatu rahuga, «siis võetakse loss tormiga, tehakse maatasa, ja kõik, kes lossis on, peavad armutsurema. Nii on vanemate tahtmine ja nii seda täidetakse. Vali ise ja anna vastus.»

«Kasi, koer!» kärgatas Oodo, kelle äkiline loomus kõige tasasematki vasturääkimist ei kannatanud. «Mäsavate orjade ja mõrtsukatega mina ei kauple.»

Käskjalg pööras hobust ja ratsutas oma meeste juurde tagasi.

Ka Emiilia oli vallile tulnud. Tasujat silmates kohkus ta, vaatas, raputas pead ja pöördus venna poole küsimusega: «Kas näed seda ratsanikku, kellel suled kübara peal on?»

Oodo tahtis midagi põlgavat ütelda, aga ta pilk pidi ilma otsimata Tasuja peale langema, kes umbes viiekümne sammu kaugusel võis olla ja ennast parajasti täie näoga lossi poole juhtus pöörama. Oodo pörkas tagasi ja jäi, silmad põnevil, vahtima. Tasuja, kes seda

tähele pani, pööras kähku pead ja hakkas oma meestele käske andma.

«Kui ma kindlasti ei teaks, et ta tulle jäi, ma vanuksin, et see on tema,» pomises Oodo.

«Noh?» küsis Emiilia värisedes.

«Ma ei tunne teda... koer, nii kui teised,» urises Oodo.

All hakkasid ümberpiirajad kihama. Nad ronisid hobuste seljast ja lagunesid puude all laiali.

Oodo oleks heameelega kohe täku selga hüpanud ja kõigi meestega talupoegade kallale kukkunud, keda ta palja piitsaga arvas paku ajada võivat. Aga rüütel Kuuno, kes juba enne mässu algust võõrsile oli tulnud ja kardetava aja pärast ei julgenud sõpru maha jätta, seisis kõigest jõust selle vastu. Oodo andis viimaks järele ja läks, veel kord vihaselt talupoegade poole rusikat raputades, lossi. Müüril jäi lugu vaiksemaks, ainult sõjamehed käisid edasi-tagasi ja pildusid pilkeid ning söimusõnu alla, mispeale talupojad vastust võlgu ei jätnud. Kolmel päeval kostis metsast raiumine. Ümberpiirajad tegid tormiredeleid ja müürimurdjaid, ihusid sõjariistu ja laulsid sõjalaule, mis veel esivanematelt suust suhu päritud. Üksikud salgad luusisid lossi ümber ja valvasid, et keegi sisse ega välja ei pääseks.

Tuli kolmas öhtu. Vali tuul kihutas pilvi kiiresti üle taevavõlvi. Pimedus jõudis kähku kätte. Lossis võeti tuled üles. Magada ei julgenud sel ööl keegi. Rohked vahid valvasid müüril.

Ka Tasuja seadis vahid lossi ümber. Teised heitsid puhkama. Tasujal ei olnud uinumise himu. Ta istus kännu otsa, toetas lõua käele ja jäi mõttes lossi poole vahtima. Tuul mühises ja vingus puudes. See kõlas täna nii kaeblikult, nii kohutavalt. See oli, kui tõstaksid öövaimud häält ja kuulutaksid kuuljale õnnetust... Tasuja silmad otsisid üht akent lossis, mille võre-ruutude tagant valge eesriide läbi paistis öölambi kuma. Ta ei suutnud silmi sellest tuntud paigast ära pöörata. Tegid vahel tukkuvad hobused ta selja taga müdinat või lendas üksik öölind kahinal läbi okste, siis vaatas ta ettevaatlikult ümber — aga ikka eksis ta pilk pikkamisi vana koha peale tagasi. Vahel liikus tume vari kumava akna taga, jäi ka korraks kauemini seisatama,

ja siis läksid vahtija silmad suuremaks, igatsevamaks, kui ootaks ta, et vari kehaks muutub ja kuma seest kui valge viirastus öö pimedusse astub. Siis pigistas ta silmad kinni ja huultel värises üks nimi.

Segane pomin Tasuja selja taga pani teda jälle ümber vaatama. Karu Andres rääkis unes:

«Mmm! Ömm! ... jah, ulu nüüd! ... Pea maha, nagu kapsas ... kaaps ...»

Kui Tasuja jälle akna poole vaatas, kohkus ta äkisti ja jäi siis hinge kinni pidades põnevil vahtima.

Eesriie oli kõrvale lükatud, mustjas kuju seisis akna võrede taga.

Oleks öö valgem olnud, siis oleks vahtija all näinud, kuidas see kuju oma kahvatanud palet vastu külma klaasi surus, jumal teab mis põhjusel sügavasti õhkas ja silmadega talupoegade laagri pimedat kohta otsides midagi iseenele ette sosistas.

Kuju kadus varsti jälle akna tagant ja endine igav kuma paistis läbi valge eesriide. Viimaks kustus ka kuma ja aknakoht oli seinaga ühesuguselt pime. Vahtija aga istus veel kaua uneta oma kännu otsas ja kurvad mõtted vaevasid teda. Kesköö oli ammu möödas. Hobuse sammude müdin äratas Tasuja mõtteist. Ta jäi kuulatama. Sammude müdin vaikis, kuuldus inimeste häälte kõmin. Paar minutit hiljem ragisesid raod ligemale tulevate inimeste jalge all.

«Kes seal on?» küsis Tasuja poole häälega.

Lähemal silmapilgul seisis kaks meest tema ees; üks neist oli vahi peal olnud.

«Oled sina ise, Tasuja?» sosistas viimane. «Ma toon Tallinna poolt käskjala halbade sõnumitega.»

«Mis on sündinud?» küsis Tasuja üles tõustes.

«Otse õnnetust küll veel mitte,» ütles käskjalg, «aga kes teab, kas seegi ennast kaua oodata laseb.»

«Räägi, vend!»

«Eile öhtul hilja jõudis landmeister suure väega Tallinna alla.»

«Ometi!»

«Meie saadikud ei tulnud tagasi — öeldakse, need olla jalgupidi üles poodud. Me saatsime uued saadikud landmeistrile allaandmist pakkuma. Aga ka taanlased ja mõisnikud, kes tema juures on, katsuvad teda iga-

pidi enda poole tõmmata. Ordurüütliid on nende nõus. Praegu on meister veel kahevahel, võib-olla ehk kaalub õnn meie poole, võib aga ka olla, et homme juba viimne võitlus käes on.»

See sõnum pani Tasuja mehise südame värisema.

«Siis pole enam aega viita,» ütles ta kiiresti. «Enne hommikut veel peab loss meie käes olema; kui mitte, siis tuleme ja aitame teil võita või surra.»

Selle otsusega ratsutas käskjalg minema. Tasuja äratas mehed üles ja andis neile teada, mis sündinud.

«Me peame kohe tormi jooksuma,» kõneles ta edasi, ja meeste pimedas kiirgavad silmad tunnistasid, et nad sellega nõus olid. «Sina, Karu Andres, võta kakskümmend meest, roni üle aiapäru, kaks või kolm peitku end lossi müüri ääres põõsastesse, teised jäägu lusthonesse seisma. Kui meie eestpoolt tormama hakkame ja vahid müüri teile selja pööravad, siis katsuge nad kuulmatult maha pista. Ronige mööda kõrget kaske üles, mille oksad üle müüri ulatuvad, ja hüpake müürile. Läheb see teil korda, siis saadan sinna rohkem mehi. Seni jookseme eestpoolt tormi ja katsume väravalt lõhkuda.»

Kuulmatult kui kehata vaimud hakkasid mehed liikuma. Tormiredelid aeti püsti, kakskümmend meest võtsid pika raske palgi põikpuudega õlgadele. Lossi hallid müürid kumasid pimeduses, väravakoht mustas. Sinnapoole juhtisid mehed palgi otsa. Müüri najale pandud tormiredelitel ronisid mustad kujud kassiosavusega üles. Esimene lõhkuv tõuge raksatas vastu väravat.

Aga lossi kaitsjad ei maganud. Nagu ärritatud herilasepesas tõusis üleval kihin ja kahin, tõrvalondid valgustasid pimedust ja heitsid värisevat kuma ülesronijate nägudele. Sõjamehed tõttasid müürile, ja kui esimene ülesronija pea müüri äärele tõusis, läikisid talle sõjariistad vastu. Ta püüdis neid vehkides eemale tõrjuda ja müüri peale karata, aga üks lõi ta mõõga puruks, teine lõhkus tal kärke hoobiga pea. Surnukeha libises teiste kaela, tugevad käed haarasid redeli otsast kinni ja lükkasid selle ühes mitme mehega, kes ta peal olid, kolinal ümber. Nii sündis igal pool, kus talupojad

tormata katsusid. Üks murdis kaela, teine luud ja liikmed; kes terveks jäid, ajasid redeli uuesti püsti ja tormasid edasi. Võitluse ägedus pani meeste vere keema, kartus kadus, oma elu unustades püüdis igaüks teise elu kallale. Aeg-ajalt mürisesid palgi tõuked värava pihta võitluse kärast üle. Kuid sellega ei saadud palju teha, sest ülevalt sadas viskodasid, nooli ja kive palgikandjate kaela, mehi langes kui kärbseid, palk kukkus, aga teised käed tõstsid selle ikka jälle üles.

Enam kui pool tundi juba vältas asjata tormamine, koit punetas taevaäärel, tõrvalondid visati ülevalt tormajatele vastu silmi ja võideldi poolvalguses.

Tasuja, kes kõige selle aja juhatades omade keskel seisis, sai aru, et sedaviisi asi edeneda ei võinud, ja hüüdis mehed tagasi. Tormajad taganesid müüridelt, tormiredeleid ja müürimurdjat kaasa võttes. Üleval tõusis rõõmukisa. Pilkeid sadas alla.

«Me peame kaitsekatuse tegema ja selle varjul katsuma väravat lõhkuda,» ütles Tasuja. «Karu Andresele viige käsk, et ta ennast ikka peidus hoiaks.»

Mehed läksid kaugemale metsa, et lossist ei märgataks, mis nad teha tahtsid. Metsast kostsid ainult sagedad kirvehoobid. Lossi kaitsjad jäid põnevil ootama, ei julgenud aga veel välja tungida.

Päike oli ammu tõusnud, kui mehed müürimurdjaga uuesti, seekord lossikaitsjate surmariistade eest varjatult, värava poole liikusid. Teised olid hobuste selga hüpanud ja ootasid, et kohe sisse tormata, niipea kui värav langeb.

Värav kõikus kangesti esimese tugeva põraka mõjul. Veel paar niisugust mütsu ja ta pidi langema. Ülevalt visati küll raskeid kive ja tuld kaitsekatuse peale, aga see oli tugevatest okstest tehtud ja mulla ning mätas-tega kaetud, nii et ta kahju ei kartnud.

«Me peame välja tungima,» kiristas Oodo, kes rüütel Rainthaliga müüril seisis. Viimane nokutas tummalt pead. Oodo käskis sulaseid ja võõraid sadulasse istuda. Üks osa jooksis tallidesse. Aga juba langes värav koleda mürinaga maha ja Tasuja kannul tungisid talupojad kisaga sisse. Vall jäi tühjaks, kõik tõttasid alla, sisse-tungijatele vastu. Äge võitlus algas. Esimeste hulgas võitlesid Oodo ja rüütel Kuuno. Tasuja nägi esimest ja

kippus viibimata tema kallale. Oodo vaatas korra otse vastase põlevaisse silmadesse, hirmus mälestus sähvis kui pikne tema peajust läbi — ja äkilise ehmatusega pöördus noor rüütel ümber, põgenes omade vahelt läbi, lossitrepist üles. Saalis langes ta kahvatult kui surnu maha. Emiilia kummardus tema üle ja kuulis, kuidas ta värisevate huultega sosistas: «Ma olen vaimu näinud.»

Hoovis võitlesid lossimehed meeleäraheitmisega ja oleksid karvapealt sissetungijad, kes kitsast väravast üle surnute komistades ainult vähehaaval sisse pääsesid, jälle välja rõhunud. Aga juba oli Karu Andres oma meestega mahajäetud müüri kaudu lossihoovi jõudnud ja langes nüüd valju kisaga kõrvalt sakslaste kaela, kes pikkamisi lossi taganesid ja uksi eneste taga kõiksugu kraamiga kinnitasid. Talupojad hakkasid uksi lõhkuma.

Kui Tasuja nägi, et Oodo tema käest oli pääsenud, tuli ta hobuse seljast maha ja läks mõne mehega lossi lõunapoolsesse otsa, kus madal rauduks alla lossikeldritesse viis. Uks murti kangidega lahti ja Tasuja astus meestega kivitrepist alla. Sumbunud õhk ja lämbutav hais voolasid neile vastu. Kaasavõetud tõrvalont pisteti põlema ja see valgustas kitsast võlvialust, kus kaks meest vaevalt kõrvuti võis käia. Võlvialuse tagumist poolt kattis hall pimedus. Mõlemal küljel viisid madalad ja kitsad rauduksed tillukestesse kongidesse. Mõned ukсед, mis lukus olid, lõhuti sisse. Kongid olid tühjad. Võlvialuse viimases otsas oli veel üks vaevalt nähtav ukseke, enam auk kui uks. Tasuja ise lõi selle kangiga sisse. Kui ta sisse astus, pidi ta sügavasti kummarduma — kong oli vaevalt neli jalga kõrge. Seinad olid niisked ja kumasid tule paistel rohekalt. Põrandaks oli haisev pori. Valgus ei pääsenud kusagilt sisse — siin vältas igavene pimedus.

Tagumise seinaga najal kükitas üksik inimkuju, kael seinaga külge kinnitatud raudvõrus. Tema riided rippusid kaltsudes paiguti paljastatud liikmete küljes. Pea oli tal sügavasti rinnale vajunud, mõlema käega oli ta kramplikult oma aluse porisse kinni hakanud.

Tasuja langes selle kaju ette põlvili ja tõstis ta pea õrnalt üles. Peast rippusid hallid juuksed libedates

salkudes üle silmade. Kui Tasuja juuksed kõrvale pühkis ja tulepaiste otsekohe vangi näole langes, pörkas tulenäitaja, endine lossitalupoeg, kokkunult tagasi ja karjatas: «Metsa Tambet!»

Tambeti nägu ei olnud enam elusa inimese nägu, see oli surnu pealuu, tõmmu, roheka nahaga kaetud. Kusunud silmad olid laiali lahti ja vahtisid kangelt, koldalt, liikumatult sügavatest aukudest välja...

Kui Tasuja natuke aega seda nägu oli uurinud, vajutas ta tema silmad õrnalt kinni ja laskis surnu pea jälle tasakesi rinnale langeda.

«Lõpp!» sosistas ta kuulmatult.

Kui ta jälle püsti tõusis, oli ta nägu surnukarva, aga rahulik ja jääkülm. Seltsimehed kokkusid teda nähes. See ei olnud inimese nägu. Niisuguste silmadega võivad mõrtsukaid unenäos nende ohvrite vaimud hirmutada. Vaikselt astusid mehed võlvi alt välja päevavalgele.

Seni olid teised lossi peaukse maha lõhkunud ja tungisid kotta. Võideldes ja iga sammu maad verrega müües taganesid kahanenud kaitsjad kojast saali, mis juba naisi ja lapsi pooleldi täis oli.

Tasuja tahtis parajasti jalga lossitrepile tõsta, kui üksik ratsamees tuhatnelja lossivärvavast sisse kihutas.

«Tasuja, Tasuja!» hüüdis ta juba eemalt.

Tasuja pööras silmad nähtava ärevuseta sinnapoole ja küsis: «Mis sõnumeid sa tood?»

«Mina tulen otsekohe Tallinna poolt,» pajatas ratsanik lõõtsutades. «Landmeister on kõige väega äkki meie kallale tulnud... ja meie mehed on hädas...»

«Kas peavad veel vastu?»

«Jah, aga paluvad sind appi, lahing on kibe.»

«Ma tulen,» vastas Tasuja rahuga, «aga enne pean siin asja lõpetama.»

Ta tormas trepist üles — saali.

Siin panid sakslased, värisevate naiste ja laste ette müüri luues, viimse jõuga vastu. Rüütel Kuuno võitles kui lõvi, ka Oodo oli oma uimastusest toibunud ja raius kui meeletu enese ümber. Võitlejad komistasid iga silmapilk üle surnukehade, voolav veri leotas põranda libedaks. Sõjariistade kõlin, surmavate hoopide tumedad mütsud, sajatamine, oigamine, naiste ja laste palved ja hale vingumine läbisegi sünnitasid koledat koihi-

nat, seda tormikohinat, mille möllule kõige sügavam vaikus — surmavaikus järgneb.

Tasuja tungis oma meeste vahelt läbi, kes tema tulekut hõisates tervitasid. Ka Oodo nägi teda kohe.

«Siia, verine vari!» karjus ta Tasujale vastu. «Näita, kas sa oled surematu!»

«Sa ise tahad?» kostis Tasuja ja ta tardunud nägu ilmutas jälle ärkavat elu. «Olgu siis surm minu käe läbi sulle kergeks nuhtluseks minu isa tapmise eest!»

Nende mõõgad kõlisesid kokku.

«Jaanus!» kiljatas Emiilia.

Aga juba väikus Tasuja mõök lennul ja vajus siis otse vastase südamesse. Oodo langes hingetult rüütel Kuuno jalge ette maha, kes talle asjata appi tõttas.

«Üks ohver on langenud — nüüd langegu teine!» ümises Tasuja ja kippus Kuuno kallale. Seal kukkus Emiilia põlvili.

«Jaanus, halasta, halasta!» kiljatas ta, Tasuja põlvede ümbert kinni hakates.

See ootamatu juhtumine pani silmapilguks kõik kära vaikima. Surmavad käed puhkasid, kõik silmad vahtisid Tasuja poole, kes liikumatult seisma oli jäänud.

«Halasta?» kordas ta karedalt. «Kes halastas minu vaese isa peale, kui ta haisvas keldris elusalt mädanes?»

«Sa oled ohvri saanud,» vastas neiu paludes, «ainsa süüdlase oled sa praegu surmanud. Heida armu ilm-süütu peale!»

«Kas see on süütu, kes minu vendade verd valab?»

«Siis tõuka oma mõök ka minu rinda, halastamatu mõrtsukas!» kisendas Emiilia meelt ära heites. «Ma kahetsen meie noorpõlve-sõprust — esimest korda. See on minu peigmees... Ma armastan teda, nagu ma sind põlgan ja vihkan.»

Tume korin tuli Tasuja huultelt, mõök kukkus ta käest kõlisesed maha. Sel silmapilgul oli ta nägu niisugune kui see, millega ta isa surnukeha juures seltsimehi oli kohutanud. Ta seisis tüki aega külmalt ja kangelt kui kivist kuju; käsivarred rippusid tal lõdvalt allapoole, värin raputas ta kanget keha, külm higi kattis ta otsaesist... Saalis vältas hauavaikus.

Viimaks tungis värisev kohin Tasuja rinnust. Ta pigistas mõlemad käed vastu silmi, laskis nad pikkamisi

üle näo allapoole libiseda, kummardus, tõstis mõõga üles, pöördus oma meeste poole ja ilma kellegi otsa vaatamata ütles sügava häälega:

«Meie vennad Tallinna all on hädas — lähme neile appi.»

Ilma pead pööramata sammus ta omade keskelt läbi ja uksest välja, teised vaikselt võõrastusega ta kannul. Sakslased vahtisid kui kiviks kangestunud neile järele, kuni viimane uksest väljas oli.

«Mis see tähendab?» küsis rüütel Kuuno imestades, kui kõik teised vaikisid. «Missugune imelik mees!»

«Missugune imelik mees!» kordas Emiilia, ikka veel põlvili maas. «Nüüd läheb ta surma, ma nägin seda tema näost,» lisas ta tasakesi juurde ja peitis näo käte vahele.

Kaks suurt palavat pisarat, haleduse, võib-olla armastuse pisarat sirises pikkamisi Emiilia peente sõrmede vahelt läbi.

16

Tasuja oma salgaga, millest suur jagu oli langenud, istus sadulasse ja kihutas tuhatnelja Tallinna poole. Kui ta umbes tunni aja pärast sinna jõudis, oli võitlus juba lõppemas. Rüütlite raudriiete ja sõjakunsti vastu ei ulatunud talupoegade hulk, ei vahvus, kuna vajalik valmistus ja juhatus puudusid. Rüütliid murdsid veriseid sihte nende ridadesse ja raiusid üksikud salgad viimseni maha. Aga need salgad langesid selsamal paigal, kus nad seisis, ilma sammu taganemata, ja kes vähe suutis, see kiskus ühe vastase surma kaasa.

Kaugelt suurem jagu eestlasi, nende hulgas peaaegu kõik vanemad, kattis verist, truudusetut, siiski armastatud isamaa pinda oma kehadega. Tasuja — nüüd mitte enam kardetav mässutõstja ning rahva vabastaja, vaid õnnetu, surma otsiv talupoeg Jaanus — nägi kohe, et siin enam mingit võidulootust üle ei jäänud. Ka tema südames olid kõik lootused kustunud, kõik tühi, külm ja kole.

«Vennad!» hüüdis ta, ja tema mehine hää l kõlas viimset korda oma täie jõuga, tema silmad särasid üleloomulikul läikel. «Vennad! Siin ilmas pole meil enam

midagi otsimist. Seal kutsub surm... näete, kui lahkesti, kui magusasti ta kutsub! Tule, surm, ja päästa oma lapsed!»

«Sureme surmates!» mürises salga vastus.

Ja hirmus kui vihane sõjajumal kihutas Tasuja otsekohe rüütlite tihedamasse salka, seltsimehed tema kannul. Hirmsasti möllas ta tugev käsivars vaenlaste keskel, armuta saatis ta ühe ohvri teise järel enese eel surma, sai veel kord veriseks tasujaks. Tema seltsimehed langesid üks teise järel ja vaenlaste hulk mattis nende kehad jalge alla, aga Tasuja kange mõök välkus veel kaua, iga välguga surmates, ja suled ta kübara peal lehvisid kaugel vaenlaste tihedama salga südames. Ja viimaks välkus ka tema mõök viimset korda kõrgele... Siis kadus ta, ja vaenlaste hulgad kohendasid end üle langenud kangelase surnukeha.

Nii särab Eesti rannal loojaminev päike veel korra pilverüngaste vahelt ja paneb lainete vahutavad pead punetama. Siis vajub ta merre ja tuul vaikib ja mäsavad lained rahunevad pikkamisi...

Pärast õnnetut lahingut Tallinna all kadus mässavate eestlaste õnn täiesti. Landmeister kihutas neid igal pool kui metselajaid taga, raske, verine nuhtlus langes õnnetu rahva kaela, kes oli julgenud kadunud priiust oma jõuga tagasi püüda. Aasta pärast valitses laastatud maal jälle rahu.

Paar aastat hiljem — 1346 — müüs Taani kuningas Eestimaa, mille ordumeister juba enne pandiks oli võtnud, 19 000 marga hõbeda eest Saksa ordule.

Eestlaste priiusevaim oli viimast korda lühikeseks ajaks lõkendanud. Pärast seda ei julgenud nad enam vastu hakata, ehk küll raudne orjaike neid raskemini rõhus kui enne suurt mässu. Eestlane unustas oma rahvuse, unustas esivanemad ja nende vabaduse, ja pikk raske uni algas.

23 kop.

A

28747

4718971

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00471897 1